

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Дніпропетровського
університету**

Науковий журнал

2016

№ 1

РЕДАКЦІЙНА РАДА

чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. В. Поляков** (*голова редакційної ради*); ст. наук. співроб., проф. В. І. Карплюк (заст. голови); д-р фіз.-мат. наук, проф. О. О. Кочубей; д-р хім. наук, проф. В. Ф. Варгалюк; чл.-кор. НАПН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. О. Г. Гоман; д-р філол. наук, проф. В. Д. Демченко; д-р техн. наук, проф. А. П. Дзюба; д-р пед. наук, проф. Л. І. Зеленська; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. П. Моторний; чл.-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф. Е. Л. Носенко; д-р біол. наук, проф. О. Є. Пахомов; д-р іст. наук, проф. С. І. Світленко; акад. Академії наук ВО України, д-р іст. наук, проф. С. В. Савчук; акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. В. Скалозуб; д-р філол. наук, проф. Т. С. Пристайко; чл.-кор. НАН України, д-р біол. наук, проф. А. П. Травлєєв; д-р техн. наук, проф. Ю. Д. Шептун; д-р філос. наук, проф. О. С. Токовенко; д-р екон. наук, проф. Н. І. Дучинська; д-р філол. наук, проф. І. С. Попова; Вiatr Єжи Йозеф ректор Європейської школи та управління, професор (Польща); д-р фіз.-мат. наук, проф. Ю. Мельников (США)

**Серія: ФІЛОСОФІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПОЛІТОЛОГІЯ**

Дніпропетровський
національний
університет
імені Олеся Гончара

**Вісник Дніпропетровського
університету.**

Серія

Філософія

Соціологія

Політологія

Свідоцтво про державну
реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової
інформації

Серія КВ № 21265 – 11065Р
від 27 лютого 2015 року

ISSN 2312 2714

Друкується за рішенням Вченої
ради Дніпропетровського
національного університету
імені Олеся Гончара
(Протокол протокол № 06 від
14.12.15 р.)

Періодичність: 6 разів на рік

Редакційна колегія не завжди
поділяє думки авторів і не несе
відповідальність за фактичні по-
милки, яких вони припустилися

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Пр. Гагаріна, 72, к. 716
м. Дніпропетровськ
49050

м.т. 066-574-87-17

e-mail: visnukDNU@i.ua

Редактор:

Токовенко О. С. - д-р філос. наук, проф.,
акад. Української академії політичних наук

Відповідальний секретар:

Вершина В. А. - к-т філос. наук., доц.

Редакційна колегія:

Вятр Єжи	д-р хабілітований, проф. (Польща)
Гугнін О. М.	д. філос.н., проф. (Польща)
Рамішвілі В. М.	д.філос.н., проф. (Грузія)
Шин Я.	д-р політології, проф. (США)
Кривошеїн В. В.	д.політ.н., доц.
Третяк О. А.	д.політ.н., доц.
Гнатенко П. І.	д.філос.н., проф.
Городяненко В. Г.	д.і.н., проф.
Іваненко В. В.	д.і.н., проф.
Пронякін В. І.	д.філос.н., проф.
Окорочков В. Б.	д.філос.н., проф.
Наумкіна С. П.	д.пол.н., проф. (м. Одеса)
Хижняк Л. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Горбатенко В. П.	д. пол.н., проф. (м. Київ)
Лисиця Н. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Катаєв С. Л.	д.соціол.н., проф. (м. Київ)
Лобанова А. С.	д.соціол.н., проф. (м. Кривий Ріг)
Сергєєв В. С.	д.політ.н., доц.
Шевцов С. В.	д.філос.н., проф.
Осєтрова О. О.	д.філос.н., проф.
Тупиця О. Л.	д.пол.н., проф.
Павлова Т. С.	д.філос.н., проф.
Аляєв Г.Є.	д.філос.н., проф. (м. Полтава)
Кулик О. В.	д.філос.н., доц.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія,
Політологія : збірник наукових праць. – 2016. – № 1 (29). – 84 с.

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2015
© Автори статей

**Visnyk of Dnipropetrovsk
university.
Series
Philosophy
Sociology
Political sciences**

Certificate of state registration
(re-registration) of a print media
Series KV № 21265 - 11065R
dated February 27, 2015.

ISSN 2312 2714

Published by the decision of
Academic council of the Oles
Honchar Dnipropetrovsk national
university
(Protocol № 06 dated 14.12.15).

Frequency: 6 times a year

The editorial staff doesn't always
share the opinion of the authors
and is not responsible for the actual
mistakes they make.

EDITORIAL OFFICE
ADDRESS:
Gagarina st., 72, cab. 716
Dnepropetrovsk
49050
m.t. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Editor:

Tokovenko O. S. - Dr., Full Prof., academician
of Ukrainian Academy of Political Sciences

Secretary:

Vershina V. A. – PhD in philosophical sciences,
Assoc. Prof.

Editorial Board:

Jerzy Wiatr	Full Prof., Dr. hab. (Poland)
Gugnin O. M.	Full Prof., Dr. (Poland)
Ramishvili V. M.	Full Prof., Dr. (Georgia)
Youngtae Shin	Full Prof., Dr. (USA)
Kryvoshein V. V.	Full Prof., Dr.
Tretiak O. A.	Assoc. Prof., Dr.
Gnatenko P. I.	Full Prof., Dr.
Gorodianenko V. G.	Full Prof., Dr.
Ivanenko V. V.	Full Prof., Dr.
Proniakin V. I.	Full Prof., Dr.
Okorokov V. B.	Full Prof., Dr.
Naumkina S. P.	Full Prof., Dr. (Odesa)
Hyzhniak L. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Gorbatenko V. P.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lycytsia N. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Katayev S. L.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lobanova A. S.	Full Prof., Dr. (Kryvyi Rih)
Sergeyev V. S.	Assoc. Prof., Dr.
Osetrova O. O.	Full Prof., Dr.
Tupitsa O. L.	Full Prof., Dr.
Pavlova T. S.	Full Prof., Dr.
Alyayev H.	Full Prof., Dr. (Poltava)
Kulyk O. V.	Assoc. Prof., Dr.

POLITICAL SCIENCES

Visnyk of Dnipropetrovsk university. Series Philosophy, Sociology, Political
sciences: Collected Works. – 2016. – № 1 (29). – 84 p.

© Oles Honchar Dnipropetrovsk National
University, 2015
© Authors

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 321

Кравченко В. Ю.

кандидат політичних наук,
викладач кафедри гуманітарних наук
Дніпропетровської медичної академії (Дніпро, Україна),
E-mail: darkliths@rambler.ru

Пащенко В. І.

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та права
Ніжинського державного університету імені М. Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна),
E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

ПРАКТИКА ТА ТЕОРІЯ «СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ» В ХХІ СТОЛІТТІ

Анотація. Аналізуються особливості збройних конфліктів що відбуваються в ХХІ столітті. Визначається сутність та основні принципи теорії «справедливої війни». Досліджується трансформація теорії та критеріїв «справедливої війни» під впливом нових реалій розв'язання, ведення та закінчення військових дій.

Ключові слова: етика, мораль, війна, насилля, теорія справедливості.

Актуальність теми. Вся історія розвитку людства пов'язана з еволюцією такого суспільного явища як війна. Не дивлячись на прогнози та надії відомих гуманістів про те, що з прогресом цивілізації та моральним вдосконаленням людства конфліктні форми взаємовідносин, такі як війна, поступово зникнуть, силове вирішення проблем залишається ключовим фактором міжнародної політики. За словами В. Серебряникова: «Війна відноситься до історичних явищ, які розвиваються найшвидшими темпами» [10, с. 255]. У ХХІ ст. війна фундаментально змінюється і еволюціонує, зазнає соціально – політичних, військово – технічних змін, але незалежно від цього в усі часи потрібною залишається необхідність її обґрунтування.

Найбільш впливовою інтелектуальною традицією в рамках якої намагаються унормувати військові дії є теорія «Справедливої війни» (Just war). Дана теорія прагне показати, що можливим є початок та проведення війни згідно специфічних етичних положень. Звичайно, злиття в єдине ціле таких протилежних категорій, як етика та війна видається неможливим та абсурдним, тому в ході роботи необхідно з'ясувати в якій мірі моральні цінності притаманні війні, чи існує можливість з їхньою допомогою обмежити її руйнівний вплив, та як описує цей зв'язок теорія «справедливої війни».

Актуальність роботи полягає в тому, що війна як суспільне явище продовжує займати важливе місце у міжнародних відносинах та використовуватися для вирішення зовнішньополітичних цілей. У ХХІ ст. під впливом суспільного розвитку теорія «справедливої війни» отримала нове життя і

виражається у формуванні нових принципів справедливого ведення війни. Важливість даної теорії у тому, що вона найповніше виражає та відображає сутність сучасних війн, які відрізняються від традиційних війн XX ст. і набувають форми асиметричних збройних дій, гуманітарних інтервенцій, конфліктів низької інтенсивності.

Метою дослідження є з'ясування сучасних критеріїв «справедливої війни» та їх використання для обґрунтування нормативності військових дій.

З огляду на мету перед нами виникають такі завдання:

- Проаналізувати сучасний стан концепції «справедливої війни»;
- Описати основні критерії «справедливої війни»;
- Визначити особливості їх застосування в умовах війни з тероризмом;

Основні положення. В XXI ст. на еволюцію природи війни впливають: політична мораль, існуючі подвійні цінності в міжнародних відносинах, структура світового співтовариства, а також розвиток та вдосконалення військових технологій. Все це закладає основу появи нових «справедливих» причин війни. В такому світі зникають традиційні війни і, на думку С. Брауна, починається формування «поліархічного світу», в якому за ресурси, підтримку і лояльність борються не лише держави, а й субдержави, транснаціональні групи інтересів та міжнародні терористичні організації [12, с. 148]. В таких умовах всі міжнародні актори намагаються легалізувати право на війну за допомогою принципів «справедливої війни». Під терміном «справедлива війна», ми інтуїтивно розуміємо обґрунтування війни, як крайньої міри, що не може використовуватися для егоїстичних цілей, а слугує необхідністю захисту людей, які зазнають агресії. «Справедлива війна» це стан, коли ми сприймаємо військові дії, як законні та невідворотні. Норвезький дослідник військової етики Г. Сісе розподіляє принципи «справедливої війни» на три групи кожна з яких відповідає певному етапу – до початку військових дій, під час військових дій, по їх закінченню. Відповідними є і назви цих етапів та груп - *jus ad bellum*, *jus in bello*, *jus post bellum*. Перша група принципів стосується того, як правильно починати війну та коли її початок є правомірним, друга – як слід поводитись під час війни, третя - як правильно закінчити війну та підвести її підсумки.

Перший етап - *jus ad bellum*, передбачає обґрунтування необхідності війни за допомогою таких критеріїв: справедливі причини, добрі наміри, остання можливість, пропорційність, раціональна вірогідність успіху, законна влада. Важливо, щоб рішення про використання збройної сили не було ініціативою військових, таке рішення має приймати лише законно обраний інститут влади, що має найвищі політичні повноваження. С. Єтів запропонував модель раціонального вибору в рамках якої рішення приймає єдиний раціонально мислячий лідер на основі розуміння національного інтересу держави. В даному лідері мають втілюватися патріотизм, відповідальність, стриманість, відчуття міри, мужність, справедливість, мудрість і глибоке розуміння політики та національних інтересів держави супротивника. Таке рішення має відповідати усім конституційним процедурам. Щоб бути

справедливою війна має розпочинатися лише заради справедливого миру для обох сторін. Мотивом ніколи не може бути помста або ненависть до протилежної сторони. Військові дії можна вважати справедливими лише тоді, коли були задіяні і не допомогли усі альтернативні методи вирішення конфлікту, такі як дипломатичні переговори та економічні санкції. Визначальне значення у сучасній війні відіграють моральні переконання, що повинні бути присутніми в кожному рішенні і направленні на обмеження жорстокості, страждань та руйнувань. Тому для початку війни необхідно мати особливі моральні підстави, які б відповідали позитивній реакції світової спільноти та власних громадян. Необхідно попередити появу ситуації, коли цілі війни є справедливими і моральними, а засоби досягнення та ведення аморальними. Ті, хто приймають рішення про необхідність збройного насильства мають визнавати цінність життя будь-якої людини і важливість захисту всього живого та збереження миру. Це вказує на те, що в сучасному світі основу теорії «справедливої війни» складають моральні, а не юридичні чинники.

Справедливими причинами початку військових дій слід вважати інтервенції з метою допомоги тим, хто терпить несправедливий напад і страждання, а також покарання тих, хто чинить незаконне насилля над іншими, або над власним народом. В ХХІ ст. легалізацію в межах даних критеріїв отримують гуманітарні інтервенції, війни з тероризмом, превентивні удари, військовий захист від зовнішнього агресора, покарання агресора, операції по відновленню миру (peace – building), розповсюдження демократії та миру, боротьба зі зброєю масового знищення. Особливу роль у появі таких різновидів війн відіграло розповсюдження терористичних організацій та поява концепцій держав – невдах (failed state). Загрози гуманітарної безпеки стають ключовими викликами сучасних конфліктів. Ціллю гуманітарних інтервенцій є попередження або припинення страждань громадського населення. Для початку гуманітарної інтервенції повинні бути знайдені чіткі ознаки того, що режим планує або уже готовий до втілення геноциду та іншого масштабного насилля. Причиною також може бути наявність масштабних катастроф, що приховуються владою і не збираються вирішуватися. Гуманітарна операція може мати місце у випадках з державами – невдахами (failed state) в яких відсутнє справжнє політичне управління і йде кровопролитна громадянська війна, яку не можна зупинити без втручання ззовні. В сучасних умовах гуманітарні інтервенції розглядають як альтернативу класичним міждержавним конфліктам.

В будь – якому випадку перед початком військової операції слід критично оцінювати її необхідність. Війна завжди повинна бути крайньою мірою, до якої вдаються після невдалого застосування всіх альтернативних засобів запобігання насиллю [11, с. 94]. Справедливим буде втручання сильної сторони на захист слабкої тому, що найморальнішим вчинком є захист не себе, а того, хто сам себе не може захистити. Проблемною з етичної точки зору є практика превентивних ударів (preventive strike). Сучасна традиція «справедливої війни» виступає проти превентивного удару і визнає його застосування лише у безвихідній ситуації та за умов широкої світової

підтримки. Під поняттям превентивний удар слід розуміти удар з метою випередження атаки і знищення військової сили потенційного супротивника. Устав ООН не дає права державам використовувати превентивний удар проти іншої держави, не зазнавши нападу з її боку, тому превентивний удар залишається спірним критерієм справедливого початку війни і є предметом зловживань [11, с.150]. В межах справедливого застосування військової сили етичним і легітимним вважається самозахист від жорстокого насилля агресора, той на кого здійснили напад має повне право захищати себе та свій народ. Тому головною метою початку «справедливих війн» є боротьба з джерелом зла та несправедливості і не так принципово, хто чи що є втіленням цього зла. Прийнято вважати, що війну не можна розв'язувати проти своїх союзників, в протилежному випадку такі дії можуть завести операцію в глухий політичний кут, бо не отримають схвалення світової спільноти. Ключовим критерієм початку війни є пропорційність, яка втілюється в адекватному співвідношенні завданого насилля та військової відповіді на нього. Недостатня пропорційність проявляється тоді, коли великомасштабні військові операції стають відповіддю на незначні випадки з боку супротивника. Такі ситуації знищують справедливе наповнення військового конфлікту. Внаслідок зникнення на практиці у XXI ст. чітких меж між станом війни та станом миру поступово втрачає актуальність і відходить у минуле практика відкритого оголошення війни, що слугувала повідомленням ворога та світової спільноти про її початок.

Слід зазначити, що у сучасних умовах широкого розповсюдження набуває практика запланованих конфліктів, шляхом їхньої штучної етизації та наближення до принципів «справедливої війни». Цей механізм можливий завдяки процесу виправдання війни шляхом демонізації образу ворога та приписування йому особливої агресивної позиції. Досить часто для створення теоретичної конструкції агресії намагаються створити штучну модель впливу на супротивника. Джерелом такої конструкції у значній частині конфліктів виступають створені стереотипи, які мають негативний відтінок. Прикладом таких дій може слугувати створений американцями, з метою обґрунтування війни, стереотип «Ірак – глобальна загроза». Створення такого штучного обґрунтування носить негативний характер по відношенню до теорії «справедливої війни», бо нівелює її етичне підґрунтя. До таких дій вдаються з прагненням обґрунтувати і виправдати політичні дії більш високими ціннісними пріоритетами та віддаленими цілями [8, с. 138].

Другий етап «справедливої війни» - справедливе ведення бойових дій (*jus in bello*). На цьому етапі ключового значення набуває моральна оцінка дій усіх учасників конфлікту. Важливим критерієм, що має визначальне моральне значення під час війни виступає чіткий розподіл населення і об'єктів на військові та громадянські або цивільні. Цивільна частина населення не несе загрози для супротивника і не приймає участі у бойових діях. Ця частина населення є повністю беззахисною тому здійснювати над ними насилля буде протиправним вчинком. Такий розподіл населення на військове та мирне можна визнати диференціацією, що має визначальне

значення для визнання справедливого ведення війни. Отже, громадянське населення не повинне бути ціллю, бо саме це відрізняє «справедливу війну» від геноциду. Слід розуміти, що народ проти якого ведеться війна не є ідентичним зі злом, яке намагаються знищити. Для цього слід правильно виховувати солдатів та офіцерів. Вони ніколи не повинні принижувати людську гідність і честь, а повинні намагатися завдати найменше шкоди в ході бойових завдань [11, с. 110]. Під час військових дій найголовнішу роль відіграють такі цінності як чесність, принципи і совість. Для того, щоб війна відповідала критеріям справедливої, ворогуючі сторони мають відмовитися від застосування деяких видів зброї, що приносить надлюдські страждання. До такої зброї можна віднести ядерну, хімічну, біологічну, а також касетні бомби. В процесі військової операції слід з повагою ставитися до культурних та історичних пам'яток. Необхідно зрозуміти, що ціллу війни має бути лише досягнення справедливого миру для всіх учасників. Саме з цієї позиції і повинні відштовхуватися сторони у ході конфлікту.

Заключним етапом війни є її справедливе закінчення (*jus post bellum*). Цей етап є не менш важливим за інші і має свої особливі критерії, дотримання яких слугує підґрунтям для остаточного визнання війни справедливою. Для початку процесу завершення бойових дій необхідним є відповідність наступним критеріям:

- 1) Справедливі причини - тобто такі причини, які слугують завершенню війни, укладанню мирної угоди та є прийнятними для обох сторін.
- 2) Законні повноваження – всі сторони, які приймають участь у встановленні порядку та справедливого миру повинні бути визнані законними, як в межах своєї держави, так і на міжнародному рівні.
- 3) Прозорі домовленості – домовленості про закінчення війни мають носити відвертий і прозорий характер та забезпечувати неможливість повторного конфлікту.
- 4) Справедливість з обох сторін – повинні розпочатися процеси по притягненню до відповідальності військових злочинців з обох сторін.
- 5) Примирення – сторони, що розпочали процес закінчення війни мають допомагати процесу примирення та взаємного порозуміння між їхніми народами та світовим співтовариством.

Всі сторони конфлікту повинні розуміти, що сторона яка зазнає поразки має право на справедливе і гідне відношення до себе. Повага до протилежної сторони відіграє визначальне значення на цьому етапі. Лише при загальному аналізі всіх етапів та наслідків війни можна говорити про її загальну справедливість. Це потрібно тому, що досить часто «справедлива війна» призводить до використання насилля проти мирного населення. Прикладом цього може бути операція «Буря в пустелі» у 1991 році, коли США та їх союзники безпосередніми бомбардуваннями не завдали шкоди мирному населенню, але наслідками бомбардувань стало погіршення якості питної води, що призвело до розповсюдження хвороб серед населення.

Важливо також окремо проаналізувати вплив на критерії та норми «справедливої війни» такого явища як війна з тероризмом. Такий тип військових дій передбачає особливий характер операцій, тому моральні

критерії відіграють в такій війні ключове значення. Межею, що породила новий тип війн з терором слід вважати 11 вересня 2001 року, коли відбулася терористична атака на США. Таке твердження можна підкріпити тезою С. Теннісона про те, що після 11 вересня світ вступив у стан «глобальної громадянської війни» [11, с. 145]. У загальному вигляді тероризм можна визначити як збройні акції проти громадянського населення, головною метою яких є залякування та психологічна дестабілізація. Такими терористичними угрупованнями керує ненависть і сильне бажання справити враження на світову спільноту [11, с. 136]. Особлива проблема застосування терміна «війна з терором» у тому, що він породжує ілюзію про те, що тероризм можна перемогти силовими засобами. Насправді ж явище тероризму дуже складне та багатогранне, яке не може бути вирішене лише за допомогою насилля. Тому важливо не допускати зловживань у своїх особистих цілях такою категорією як війна з тероризмом. Особливість застосування теорії «справедливої війни» у боротьбі з терористами полягає у тому, що більшість ударів по терористичним угрупованням представляють собою удари по території інших держав, тому великого значення у таких випадках набуває широка підтримка у регіоні та світі в цілому. Для США війна з терором почала обґрунтовуватися як оборонна війна. З цього приводу слід сказати, що устав ООН підкреслює можливість оборонної акції лише протягом такого часу, який необхідний для відбиття нападу. На думку багатьох дослідників у 2003 році США порушили принцип крайньої міри та принцип оборонної війни під час інтервенції в Ірак. Легітимацію даної військової операції США проводили за допомогою таких аргументів: допомога іракському народу, що жорстоко придушений режимом Саддама Хусейна; необхідність розповсюдження демократії на Близькому Сході; прагнення зламати міжнародну терористичну систему, знищивши її помічника Саддама Хусейна; які апелювали до таких критеріїв як: боротьба зі зброєю масового знищення; гуманітарна допомога; боротьба з тероризмом. Але за цими аргументами були приховані егоїстичні наміри забезпечення поставок нафти із даного регіону та встановлення американського контролю за її видобутком [11, с. 90]. Такої самої думки притримується і Ф. Фукуяма, який стверджує, що причина вторгнення США в Ірак це бажання отримати контроль над стратегічно важливими територіями. Після подій 11 вересня 2001 року М. Макфол одним з перших виступив з «доктриною свободи» та з ідеєю «нового хрестового походу» проти загальносвітової терористичної загрози, в ім'я перемоги не просто демократії, а американської демократії [15, с. 58]. Обґрунтовуючи військові операції проти тероризму Буш у своїй доктрині зробив ставку на те, що США не будуть робити розмежування між тими хто спланував атаки на США та тими, хто переховує на своїй території терористів. Він заявив: «Наша відповідальність перед історією зрозуміла: відповісти на ці атаки та позбавити світ від зла» [14, с. 63]. Таким чином США прагнули взяти на себе роль нації – месії. Американці доводили, що вони мають право застосувати силу першими для нейтралізації прямої небезпеки, що насувається на них. Для обґрунтування війни Сполучені Штати використовували економічні аргументи, стверджуючи,

що військова операція допоможе розповсюдженню принципів ринкової економіки в інших державах, що гарантує формування в них ліберальної демократії. Це попередить появу нових війн, бо демократії не воюють між собою через те, що вони мають спільні цінності і політичні принципи. Таке фанатичне прагнення світових акторів обґрунтувати війну як справедливу цілком зрозуміло тому, що відповідність війни критеріям «справедливої» допомагала під час силової акції отримати світову підтримку, без якої війна не була б правомірною. «Справедлива війна» допомагає вирішити і внутрішньополітичні завдання, шляхом відвернення уваги виборців від нагальних внутрішньодержавних проблем, а також допомагає заручитися підтримкою населення, що є потенційними військовими, які можуть поповнити військові ряди. Г. Сісе стверджує, що теорія «справедливої війни» націлена на обмеження руйнівної сили війни, а не на її легалізацію [11, с. 47].

Необхідно зазначити, що війна з тероризмом трансформувала звичне сприйняття і застосування критеріїв «справедливої війни», які у таких випадках втрачають своє смислове наповнення та призначення. Проаналізуємо цю зміну на прикладі ключових критеріїв обґрунтування «справедливої війни» таких як: легітимна влада; раціональна вірогідність успіху; добрі наміри; крайня міра; диференціація населення на мирне та військове; справедливі причини; пропорційність. Критерій легітимної влади зазнає викривлення по тій простій причині, що терористичні угруповання, проти яких ведуться збройні дії, не мають легітимної та законної влади, яка б могла приймати правове рішення про необхідність війни. Під час війни проти тероризму втрачається здатність диференціації населення та споруд на військові і невійськові через те, що навіть громадянське населення може бути осередком терористичної загрози, а терористичні угруповання можуть переховуватися у громадських будівлях та використовувати їх для маскування розробки зброї. Це у свою чергу призводить до того, що громадянські будівлі можуть ставати ціллю атаки з боку миротворців. У випадку з терористичними організаціями принцип диференціації населення працює у зворотному напрямку, бо саме мирне населення та будівлі є їх головними цілями для атаки. Війни проти тероризму досить рідко відповідають критерію крайньої міри через те, що найчастіше вони стають спонтанною швидкою відповіддю на загрозу і не враховують можливості використання альтернативних засобів попередження війни з тієї причини, що супротивник не має власної території та легітимної влади. Також, ціллю таких конфліктів стають священні та історичні пам'ятки, що не припустимо в межах справедливих критеріїв війни. Безглуздим у такій війні виявляється і такий критерій як раціональна вірогідність успіху тому, що військовими засобами тероризм здолати неможливо, ні за яких умов, бо це явище є продуктом суспільства і буде існувати до тих пір, поки цього бажатиме саме суспільство. Якщо в традиційному значенні такий критерій як добрі наміри вимагає обґрунтування моральності війни, то у випадку війни з тероризмом цей критерій не потребує обґрунтування, бо направлений на боротьбу з тероризмом, що є втіленням зла. Тому війна з терориз-

мом завжди позиціонується як «добра» і така, що не піддається сумніву. На таких самих засадах базується трансформація і критерію справедливих причини. В сучасних умовах ні в кого не викликає сумніву, що захист людства від такого явища як тероризм є справедливою причиною початку збройних дій, що відкидає необхідність пошуку таких причин. Зміни які торкаються критерію пропорційності полягають в тому, що під час збройних операцій проти тероризму силова міць, яка направлена проти таких угруповань, набагато перевищує межу пропорційності. Це відбувається тому, що зазвичай терористи завдають декількох нетривалих ударів, а відповіддю на їх агресію стає повномасштабна військова операція, яка в десятки разів перевищує межу насилля. Отже, стає зрозуміло, що у випадку війни з тероризмом критерії «справедливої війни» зазнають смислових змін в порівнянні з традиційним значенням. Такі критерії досить часто не потребують обґрунтування чи доведення.

Для даного дослідження важливо проаналізувати, яку роль в «справедливих війнах» відіграє міжнародне право. На думку багатьох дослідників сучасне міжнародне право перетворилося на інструмент політичного та етичного виправдання застосування сили, тому воно може ставати причиною військових зіткнень. Дане твердження знаходить відображення і у американського дослідника Д. Кеннеді, що використав термін «правові дії» (Law fare), які передбачають використання міжнародного права в якості засобу досягнення військових цілей [9, с. 134]. В сучасному світі війна опиняється в межах права, що зменшує його вплив на неї. В свою чергу міжнародне право спрощує застосування сили, легалізує війну та позбавляє політиків і військових відповідальності за насилля. Це призводить до повної безвідповідальності з боку військових, які не відчувають на собі моральний тягар, бо на їхню думку вони діють в межах дозволеного.

Висновки. Збройні конфлікти у XXI ст. зазнають значних трансформацій в соціальному, технічному, культурному плані, але продовжують потребувати етичного обґрунтування своєї необхідності. Сьогодні збройні дії представлені у формі асиметричних війн, які і визначають специфіку формування етичних аргументів необхідності збройного насильства, в межах теорії «справедливої війни». Ключовим досягненням роботи можна вважати аналіз трансформації та смислового змінення критеріїв «справедливої війни» у випадку війни проти терористичних угруповань. В даному випадку використання критеріїв носить символічний характер, бо не потребує зусиль по обґрунтуванню етичності застосування збройної сили. На прикладі війни з тероризмом ми можемо простежити еволюцію явища війни та трансформацію критеріїв її обґрунтування. З виникненням нового рівня війн проти тероризму змінилося і застосування критеріїв обґрунтування. Ці зміни найбільше торкнулися таких критеріїв: легітимна влада; добрі наміри; пропорційність; диференціація; справедливі причини; крайня міра.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Апресян Р. Г. Метанормативное содержание принципов справедливой войны / Р. Г. Апресян // Полис. – 2002. – №3. – С.57 – 71.
2. Дериглазова Л. «Усомнившийся либерализм» в конфликтной теории / Л. Дериглазова // Международные процессы. – 2006. – №2. – С.144 – 147.

3. Кавешников Н. Малые и вредные / Н. Кавешников // Международные процессы. – 2008. – №3. – С.84 – 92.
4. Кременюк В. Насилие и ненасилие в «империи мировой демократии» / В. Кременюк // Международные процессы. – 2006. – №3. – С.52 – 61.
5. Кудряшова И. Легко ли быть средневеликим... / И. Кудряшова // Международные процессы. – 2008. – №3. – С.78 – 83.
6. Конышев В.Н. Война как средство политики: современные американские подходы / В. Н. Конышев // ОНС. – 2004. – №5. – С.110 – 119.
7. Миронюк М. Факторы силы в американской политике / М. Миронюк // Международные процессы. – 2007. – №2. – С.128 – 132.
8. Никитина Ю. Реализм с человеческим лицом / Ю. Никитина // Международные процессы. – 2007. – №2. – С.137 – 139.
9. Сущенцов А. война как правовая процедура / А. Сущенцов // Международные процессы. – 2007. – №1. – С.133 – 136.
10. Сениявская Е. С. Психология войны в XX веке: исторический опыт России / Е. С. Сениявская. – М., 1999. – С.251 – 317.
11. Сисе Х. Справедливая война ? О военной мощи, этике и идеалах / Х. Сисе. – М., 2007. – 176 с.
12. Троицкий М. Безответственность силы и иллюзии власти. Наставление политиков как аналитический жанр в США / М. Троицкий // Международные процессы. – 2006. – №2. – С.148 – 152.
13. Фененко А. Сила и легитимность в современном мире / А. Фененко // Международные процессы. – 2008. – №2. – С.137 – 139.
14. Шеклеина Т. Новый «крестовый поход» республиканцев: как появилась доктрина Буша / Т.Шеклеина // Международные процессы. – 2007. – №3. – С.56 – 72.

Кравченко В. Ю., кандидат политических наук, преподаватель кафедры гуманитарных наук Днепропетровской медицинской академии (Днепр, Украина), E-mail: darkliths@rambler.ru

Пашенко В. И., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры политологии и права Нежинского государственного университета имени Н. Гоголя (Нежин, Черниговская область, Украина), E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Практика и теория «справедливой войны» в XXI веке

Аннотация. *Анализируются особенности вооруженных конфликтов происходящих в XX веке. Определяется сущность и основные принципы теории «справедливой войны». Исследуется трансформация теории и критериев «справедливой войны» под влиянием новых реалий решения, ведения и окончания военных действий*

Ключевые слова: *этика, мораль, война, насилие, теория справедливости.*

Kravchenko V., PhD in political sciences, lecturer of the Department of humanities, Dnepropetrovsk Medical Academy (Dnipro, Ukraine), E-mail: darkliths@rambler.ru

Pashchenko V., PhD in political sciences, docent, associate professor of the Department of Political Science and Law, Nizhyn Gogol State University (Nizhyn, Chernigov region, Ukraine) E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Practice and theory of «just war» in the XXI century.

Abstracts. *The features of armed conflict occurring in the XXI century are analyzed. The nature and basic principles of the theory of «just war» are determined. We study the transformation of the theory and criteria of «just war» under the influence of new realities of solving, maintenance and ending of hostilities.*

Keywords: *ethics, morality, war, violence, theory of justice.*

Туниць О. Л.,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри політології

ДНУ імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна),

E-mail: visnukDNU@i.ua

ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОФСПІЛКИ: АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ СПІВПРАЦІ

***Анотація.** В роботі проводиться визначення типів груп інтересів, досліджуються взаємозв'язки різних типів груп інтересів з профспілками. Визначаються основні особливості політичної співпраці профспілок та груп інтересів.*

***Ключові слова:** профспілки, групи інтересів, співпраця, представництво, групова активність, політична діяльність.*

Актуальність теми. Наукове вивчення чинників впливу на політичну активність органів державної влади та місцевого самоврядування, політичних партій та рухів, громадських об'єднань дозволяє істотно наблизитись до розуміння рушійних сил та специфіки українського політикуму, встановити реальні механізми прийняття політичних рішень, визначити ключові напрямки стратегії розвитку суспільства. Особливу роль у політологічному аналізі політичних процесів та інститутів сучасної України відіграє використання евристичного потенціалу «прикордонних» або «межових» досліджень, які шляхом нової постановки проблем та об'єднання суміжних тем виступають провідним чинником набуття наукової новизни та достовірності результатів. Прикладом подібного поєднання, на думку автора, є тема взаємодії діяльності груп політичних інтересів та профспілок, в якій відбувається синтез політико-культурного та соціо-психологічного тла політичного життя з багатовимірною груповою політичною активністю.

Серед літератури, присвяченої вказаній проблематиці великий вплив має точка зору вчених, які визнають об'єктивний характер існування зацікавлених груп і відзначають їхню позитивну роль у політичному процесі. Зокрема, А. Бентлі [7, р. 15] відзначає, що всі явища державного управління є результатом діяльності груп, які чинять взаємний тиск. Наслідком подібних взаємин є виокремлення нових груп та групових представників для посередництва у суспільному консенсусі.

У політичній науці та суміжних дисциплінах, розроблено кілька типологій груп інтересів. Типологією, що найбільшою мірою відображає еволюційні особливості того або іншого типу, є типологія Ж. Блонделя [8, р. 135-157]. Її основою виступає спосіб зв'язку між членами групи та характер діяльності. Французький вчений виділяє дві протилежних «ідеальних типи» груп, які не відсутні в чистому вигляді: групи общинні та групи асоціативні. Їхня конструкція побудована на протиставленні традиційного сучасному (інститутів, практик і т. п.). Разом з тим, Г. Джордан [2, с. 86] зазначає, що

групи інтересів сучасності є до певної міри подібними широким соціальним рухам, застерігає від надмірного акцентування на розбіжностях між ними. Усе це вказує на потребу у висвітленні важливої невирішеної раніше частини загальної проблеми – специфіки функціонування профспілок у політичній системі – взаємодії профспілок та груп інтересів.

Тому метою статті є висвітлення ролі та місця профспілок у системі групового представництва. Завданнями, що спрямовані на досягнення даної мети, слід вважати виклад основних типів груп інтересів у сучасному суспільстві та опис взаємодії з ними профспілкових об'єднань.

Основні положення. В умовах стандартного процесу творення груп інтересів общинної групи зв'язані між собою, насамперед, приналежністю до співтовариства, другий рівень – зв'язок з допомогою думок та прагнень. Можна сказати, що людина народжується, вже будучи членом групи. Близькими до таких груп можна вважати групи, що існують у дійсності: племінні та деякі етнічні групи [4, с. 123]. Асоціативні групи створюються людьми цілком свідомо для реалізації досить обмежених інтересів. Наприклад, схожою на явища такого типу можна вважати організацію, створену з метою ліквідації атомної електростанції або хімічного заводу [3, с. 17]. Інші типи груп інтересів розташовуються між цими двома в міру їхнього видалення від традиційних форм і наближення до сучасного: групи «за звичаєм», інституціональні групи, групи захисту, групи підтримки.

Групи «за звичаєм» найчастіше зустрічаються в країнах «третього світу», де володіння владним статусом розглядається, насамперед, як засіб забезпечення своїх рідних та близьких прибутковими місцями та привілеями. При цьому, до груп «за звичаєм» належать також групи, створені з менш утилітарною метою, наприклад, релігійні групи [5, с. 97]. Головна особливість цих груп полягає в тому, що вони діють в обхід формальних інститутів, використовуючи особисті контакти із представниками державної влади. У сучасних суспільствах роль таких груп невелика, виключення становлять деякі релігійні організації.

Інституціональні групи – це групи, чия діяльність базується на формальних організаціях усередині державного апарата (органах виконавчої влади, законодавчих органах, армії, силових структурах і т. п.). Їхній вплив пов'язаний із близькістю до процесу прийняття політичних рішень. Ці групи інтересів (клани), що мають вплив усередині певних організацій (партій, армії й т. д.), виконують посередницьку роль між державою й суспільством, в основному, в країнах «третього миру». Однак існування подібного типу груп має місце й у країнах розвинутої демократії.

Групи захисту та підтримки – найпоширеніші в країнах розвинутої демократії типи зацікавлених груп. Наприклад, у США близько 50% дорослого населення перебуває в різних асоціаціях. Групи захисту – це, насамперед, підприємницькі асоціації та профспілки [2, с. 87]. Вони покликані відстоювати, у першу чергу, матеріальні інтереси своїх прихильників. У силу поширення державного втручання до економічної та соціальної сфер ці групи досить активно взаємодіють із державою для вирішення основних питань. Деякі з них є постійними учасниками

двостороннього діалогу із правлячими структурами або тристороннього діалогу груп захисту (підприємницьких і профспілкових) за участю держави.

Необхідно відзначити, що роль груп захисту сучасного періоду в країнах розвиненої демократії поступово еволюціонує, а їхній вплив неухильно знижується. Спостерігається криза профспілкового руху, а тристоронні відносини бізнесу, профспілок і держави поступово втрачають своє значення. Ці тенденції обумовлені, у першу чергу, соціальними процесами, пов'язаними з переходом до постіндустріальної стадії суспільного розвитку: із зміною соціальної структури, з еволюцією відносин у сфері виробництва, з індивідуалізацією масової свідомості та соціального протесту.

Групи підтримки – прагнуть до досягнення певних обмежених цілей. До них належать різні екологічні рухи, антивоєнні організації і т. п. Ці групи, як правило, відрізняються аморфною структурою, відсутністю чіткого членства, іноді їм властиве спонтанно організоване керівництво. Разом з тим, деякі з них із часом можуть перетворюватися на постійно діючі структури, що володіють значним ступенем організованості та більш-менш розгалуженою структурою управління [1, с. 165]. Іноді групи підтримки здійснюють істотний вплив на політичний процес і володіють солідною політичною вагою.

Слід зазначити, що різні групи інтересів використовують різноманітні канали впливу на прийняття політичних рішень. Можна відзначити певну закономірність: чим більш «сучасною» є група інтересів, тим менше вона використовує безпосередні канали та механізми впливу на державні інститути, тим більше вона прагне впливати на суспільну думку.

Слід зазначити, що способи впливу на владу, так само як і самі групи інтересів, переживають еволюцію із плином часу. Зокрема, як відзначають дослідники, багато зацікавлених груп успішно освоюють роль активного учасника електорального процесу, виступаючи помічником певних політичних партій в обмін на підтримку групових цілей. Іншою тенденцією є активна інтеграція груп інтересів до системи «функціонального представництва», створеної в багатьох країнах у ХХ ст. (комітети, ради та інші консультативні органи при виконавчих органах влади, що складаються із представників груп інтересів, трипартистські органи та ін.). У сучасний період ця система активно використовується не тільки групами захисту, але й групами підтримки. Третьою тенденцією є широке поширення лобіювання та професіоналізація лобістської діяльності [2, с. 90].

На сучасний розвиток груп інтересів в Україні справили великий вплив проблеми соціально-політичної трансформації та політичні традиції. Мова йде, у першу чергу, про те, що громадянське суспільство переживає лише стадію свого становлення, інтереси окремих груп лише викристалізуються, організаційні форми їхнього виразу тільки починають складатися. Іншим важливим моментом є незавершений характер модернізації, паралельне існування традиційних і сучасних практик та форм організації політичної діяльності. Тому можна відзначити наявність в Україні практично всіх типів груп інтересів, виокремлених Ж. Блонделем [8, р. 135-157]. Крім

того, на діяльність зацікавлених груп, що існують сьогодні в Україні, накладають свій відбиток традиції груп інтересів радянського періоду, що складають систему корпоративно організованого представництва [4, с. 124]. Нерозвиненість демократичних принципів конкуренції та формування органів влади, недосконалість інституціональних умов істотно обмежує можливості розвитку «сучасних» груп інтересів.

До особливостей вітчизняних груп інтересів можна віднести те, що вони прагнуть використовувати скоріше різні механізми впливу на апарат державної влади, ніж на суспільну думку. При цьому – переважають механізми неформального впливу. Рівень інституціоналізації функціонального представництва інтересів є достатньо низьким, однак спостерігається порівняно швидкий розвиток його форм.

Аналіз розвитку груп інтересів у сучасній Україні показує, що ці організації виконують свого роду компенсаторну функцію в умовах «недорозвиненої» системи політичного представництва, сприяючи тим самим каналізації політичних інтересів і політичній стабілізації.

Вітчизняні дослідження свідчать, що профспілковий рух не може стояти осторонь групового виміру політичної діяльності. Однією з основних причин такого стану є наявність об'єктивних інтересів членів профоб'єднань, які потребують відстоювання всіма наявними засобами. Функціонування профспілок як груп інтересів у політиці пов'язане з необхідністю якнайповнішого виконання їхніх основних завдань. Останні можуть бути реалізовані лише в умовах винесення вимог профоб'єднань на більш високий рівень загальнонаціональної політики. «На нашу думку, цілі профспілок не мають обмежуватись досягненням якнайвигідніших умов продажу робочої сили, створенням кращих умов праці для найманих працівників або забезпеченням дотримання роботодавцями положень законів і колективних угод, а також відновленням тих чи інших прав найманих працівників. Вони мають також містити вимоги вирішення політичних питань у соціально-економічній сфері, які безпосередньо стосуються найманих працівників і впливають на їхній добробут. Адже, вибір політичного курсу, зокрема, в економічній сфері, безпосередньо впливає на умови життя трудящих, тому профспілки не можуть не ставити перед собою політичних завдань» – стверджує видатний український дослідник профспілок В. Ф. Цвих [6, с. 156].

Разом з тим, в умовах відсутності у профспілок права на законодавчу ініціативу та методів оперативного втручання у політичний процес за винятком політичних страйків, організації найманих працівників мусять вдаватися до неформального впливу на державне управління суспільством. Крім того, саме на рівні групової політичної активності профспілок реалізується їхня представницька функція. На думку В. Ф. Цвиха, «політичний характер профспілкового руху виявляється також у його прагненні впливати на прийняття політичних управлінських рішень у різних сферах суспільних відносин, але, насамперед у соціально-економічній, та брати участь в органах, які розробляють соціально-економічну політику. Не меншою мірою профспілки виступають організаціями, через які

наймані працівники висловлюють свої побажання, претензії та вимоги у вирішенні державних справ, коли це стосується політичних заходів у власних інтересах» [6, с. 234].

Мотивація діяльності профспілок як акторів системи представництва групових інтересів у політиці, на нашу думку, підсилюється не тільки необхідністю політичного забезпечення соціально-економічних функцій профспілок, але й загальною несприятливою ситуацією, що ускладнює розвиток об'єднань найманих працівників. Без активної позиції у сфері групової активності профспілки не можуть бути конкурентоздатними у висуванні своїх вимог щодо формування політичного порядку денного. Стрімкі якісні зміни у структурі виробництва, його технологічне переозброєння, деконцентрація та децентралізація, зумовили необхідність більш гнучкого підходу у відносинах з працедавцями. Система домовленостей на макрорівні, які укладаються в межах трипартизму, не відповідає ситуаціям змін у законодавстві та оперативному реагуванню на загрози погіршення соціальних стандартів у міжвиборчий період. Ці загрози виникають у наслідок деструктивної діяльності великих корпорацій, що ведуть боротьбу за збільшення прибутку та покращення умов ведення бізнесу. Тому В. Цвих указує на первинність політичної діяльності профспілок відносно їхніх класичних функцій. «Більше того, зменшення ролі класичної договірної системи в умовах глобалізації та панування ТНК змушує профспілки активніше виходити на політичну арену. Вони мають займатися політичною діяльністю тому, що права найманого працівника можна ефективно захищати лише за умов надійного захисту прав громадянина, які є прерогативою політичного і державного життя. Політика неминує стає, врешті-решт, частиною діяльності більшості профспілок, а останні все рішучіше виступають за поєднання боротьби на економічному фронті з боротьбою політичною» – вважає київський вчений [6, с. 235].

Активізацію профспілок на рівні політичної діяльності груп інтересів також зумовлює відсутність орієнтацій групових акторів на здобуття політичної влади та безпосереднє виконання державно-управлінських функцій. Не маючи ресурсів, досвіду та безпосередньої потреби для цілеспрямованої політичної боротьби, профспілки можуть вирішувати проблеми захисту прав трудящих та власного виживання за складних зовнішніх умов, застосовуючи тиск на органи державної влади та місцевого самоврядування та вступаючи в домовленості з іншими групами. Згідно В. Ф. Цвиха, беручи участь у політичному житті суспільства, профспілки не розглядають своєю основною метою боротьбу за вищу державну владу. Безпосередня участь у цій боротьбі призвела б до розколу за політичними орієнтаціями, а перемога в ній – до підміни соціальної ролі профспілок як представника найманих працівників, який постійно опонує і роботодавцям і будь-якій владі.

Разом з тим, важливо підкреслити, що профспілки в груповій активності рідко виступають єдиним фронтом, виступаючи сторонами в неформальних домовленостях у відповідності до інтересів та потреб

або окремих профцентрів, або галузей, або регіональних структур. Тому нерідко представники профспілок конкурують у взаєминах з владою не тільки з організаціями працедавців та державними відомчими групами, але й з іншими профспілками, які з тих чи інших причин може задовольняти статус-кво. Говорити про профспілки як про політичний інститут можна, головним чином, завдяки їхній активній діяльності як груп інтересів, оскільки даний спосіб досягнення політичної дійсності притаманний профспілкам незалежно від форми політичного режиму чи регіону світу. Групова політична активність з метою забезпечення прийняття потрібних рішень чи зміни вже існуючих законодавчих норм є можливою без додаткових організаційних зусиль з боку профспілок щодо набуття формального статусу. При цьому ефективність відстоювання інтересів є такою, що дорівнює або перевищує рівень позитивного впливу на інтереси інших політичних інститутів, з якими профоб'єднання мають вступати у відносини на правах молодших партнерів. «У політичному житті профспілки виступають як особлива, потужна група інтересів і одна з груп тиску, яка впливає на владу, але не прагне її завоювати. Вони пов'язують громадянське суспільство з державою і виступають посередниками між окремими найманими працівниками та владою і є ефективними каналами вираження їхніх інтересів і думок, а у підсумку досягнення позитивного розв'язання своїх проблем» – стверджує В.Ф. Цвих [6, с. 123].

Таким чином, представництво групових інтересів у політиці виступає одним з провідних чинників впливу на прийняття політичних рішень. У свою чергу, групи інтересів сучасної України є найбільш потужними неформальними політичними акторами, чия активність, у багатьох випадках, за наслідками та впливом переважає вплив політичних партій, громадських організацій, державних інституцій. Групи інтересів – організації, метою яких є об'єднання громадян для вираження й захисту яких-небудь спеціальних, конкретних інтересів. Їхня основна відмінність від партій полягає не тільки в організаційній будові. Вона також полягає у способах взаємодії з державною владою: групи інтересів не ставлять перед собою завдання прийти до влади й боротися за її завоювання. Вони намагаються лише впливати на механізм прийняття політичних рішень із метою реалізації групових інтересів.

Досить складною для аналізу виявляється система взаємин профспілок та системи групового представництва політичних інтересів. Такий висновок обґрунтовується специфікою стану двох об'єктів: груп інтересів та держави. Політичне представництво групових інтересів, а також групове агрегування значущих суспільних потреб, що виноситься на політичний рівень, мають таку залежність від національної специфіки, яка є домінантною у порівнянні з світовими тенденціями. Проте, вплив національних груп інтересів у політиці вимірюється загалом двома сукупностями параметрів: легальністю засобів відстоювання інтересів та їхньою ефективністю у порівнянні з основними політичними інститутами (партіями, НДО, органами держави). У цій системі координат профспілки можуть діяти за двома напрямками: або ставати активними агентами системи груп інтересів

у політиці (фактично, окремою групою інтересів, або лобістською групою), або ставати об'єктом дій подібних груп. Успішність стратегії поведінки профспілок у межах двох сценаріїв залежить від політичної традиції та політичної кон'юнктури. Аналіз основних ситуацій доводить, що в умовах тоталітарного або авторитарного суспільства шанси профспілок на перемогу в конкурентній боротьбі за розподіл ресурсів є мінімальними, в той час як умови ліберального демократичного суспільства дають профспілкам бути рівноправною групою інтересів, що діє в межах установлених правил гри. Особливу специфіку має становище профспілок у межах постколоніальних афро-азійських держав, що перебувають на шляху розвитку. Досвід цих країн свідчить, що тред-юніони вступають у небезпечну конкуренцію з трайбалістськими, етнічними та релігійними групами інтересів. Відносно тимчасовий успіх проффруху за часів антиколоніальної боротьби в багатьох випадках змінився занепадом, пов'язаним з економічною та політичною нестабільністю, а також з посиленням традиційних родинних зв'язків. Разом з тим, розвиток профспілок навіть у країнах, що розвиваються, стає дедалі більш серйозним чинником розвитку антиглобалізаційного опору.

Висновки. Таким чином, профспілки як політичний інститут сучасного суспільства агрегує собою риси основних політичних інститутів: партій, громадських організацій та груп інтересів. Основними відмінностями від традиційних гравців є наступні: 1) нерегулярний (несистемний) характер участі у політичному процесі, жорстко прив'язаний до виборчого циклу та кризових моментів політичного життя; 2) відсутність стійкої конфігурації «виконавчих органів» профспілок, відповідальних за участь у політичному процесі; 3) невизначеність стійкого формату та однозначного функціонального навантаження профспілок як інституту; 4) наявність стійкої опозиції всередині інституту, спрямованої проти розширення політичної участі профспілок.

Разом з тим, рисами, що свідчать про входження профспілок до кола політичних інститутів, є: 1) визначеність політичних вимог та засобів їх досягнення; 2) тривалий вплив на основні параметри розвитку політичної системи; 3) системність відносин з провідними політичними інститутами з приводу суто політичних проблем; 4) чітко виражена орієнтація на вирішення проблем суспільства в цілому; 5) відповідність усім ознакам соціального інституту, що є на постійній основі залученим до політико-владного управління суспільством; 6) має перспективу дедалі більшої політизації з метою самозбереження.

Бібліографічні посилання:

1. Бакун Л. А. Группы в политике (к истории развития американской теории) / Л. А. Бакун // Полис. – 1999 – №1 – С. 162 – 167.
2. Джордан Г. Группы давления, партии и социальные движения: есть ли потребность в новых разграничениях / Г. Джордан // Мировая экономика и международные отношения. – 1997 – №1 – С. 85 – 99.
3. Лапин Н. И. Ценности, группы интересов и трансформация российского общества / Н. И. Лапин // Социс. – 1997 – №3 – С. 14 – 24.
4. Макаренко В. П. Групповые интересы и властно-управленческий аппарат: к методологии исследования / В. П. Макаренко // Социс. – 1996 – №11 – С. 120 –

128.

5. Перегудов С. Российские группы интересов – особый случай или подтверждение правила? / С. Перегудов // Мировая экономика и международные отношения. – 1997 – № 2 – С. 95 – 103.

6. Цвих В. Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин: Дис. на здобуття ступеню д-ра політ. наук / В. Ф. Цвих – К., 2004. – 455 с.

7. Bentley A. F. The Process of Government / A. F. Bentley. – Cambridge, 1967. – 187 p.

8. Blondel J. Comparative government: an inundation / J. Blondel. – Paris, 1990. – 255 p.

Тупица О. Л., доктор политических наук, профессор, профессор кафедры политологии, Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара (Днепр, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Группы интересов современного общества и профсоюзы: аспекты политического сотрудничества.

Аннотация. В работе проводится определение типов групп интересов, исследуются взаимосвязи различных типов групп интересов с профсоюзами. Определяются основные особенности политического сотрудничества профсоюзов и групп интересов.

Ключевые слова: профсоюзы, группы интересов, сотрудничество, представительство, групповая активность, политическая деятельность.

Tupitsa O., Doctor in political science, professor, professor of the department of political science, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Interest groups of modern society and trade unions: political cooperation aspects.

Abstract. The work is carried out to determine the types of interest groups, the relationships between different types of interest groups and trade unions are investigated. The basic features of the political cooperation between trade unions and interest groups are determined.

Keywords: civil society, NGOs, trade unions, interest groups and social movements.

УДК 328:18

Лясота А. Є.,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології
Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара
(Дніпро, Україна), E-mail: alyasota@ua.fm

ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ІНСТИТУТІВ ПОЗАПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню груп інтересів, визначенню їх основних типів, рис, притаманних окремим типам. Визначається роль груп тиску у політичному процесі, рівні впливу груп тиску на державну політику та типи артикулювання інтересів, що його здійснюють групи інтересів.

Ключові слова: групи інтересів, групи тиску, типологія груп інтересів, артикуляція інтересів, лобізм..

Актуальність теми. Кожне демократичне суспільство формує свою політику, тобто приймає рішення, які підкріплюються суворими санкціями.

Виробляючи й реалізуючи політичні рішення, суспільство тим чи іншим способом, артикулює політичні вимоги, інформує про них, втілює їх у кадровій та державній політиці, керується ними в конкретних ситуаціях, перевіряючи правомірність своїх дій.

Процес, за допомогою якого індивідууми й групи висловлюють вимоги особам, що приймають політичні рішення, називається артикуляцією інтересів. Цей процес може здійснюватися різними структурами й в різні способи. Артикуляція інтересів притаманна різноманітним структурам – від стихійного натовпу до з'їзду партій. Якщо регіональні та поєднані родинними зв'язками групи завжди діють через неформальні та непостійні канали, то асоційовані групи звичайно артикулюють свої інтереси по регулярним і законним каналам. Під «групою інтересів» Г. Алмонд і Г. Пауелл розуміють групу людей, які поєднані особливими зв'язками взаємної зацікавленості або користі й які, певною мірою, усвідомлюють це [1, с.87-88]. Як показує О. В. Лісничук, групи інтересів виступають одним із елементів системи політичного представництва, яке забезпечує системну цільність та уникнення деструктивних конфліктів між різними категоріями інтересів та їхніми носіями. Ця система артикулює, агрегує політизовані інтереси, інформує про них владні центри, забезпечує легітимацію політичної системи та режиму [3, с.9].

Треба зазначити, що проблематика груп інтересів дуже активно розробляється на Заході. Найбільш впливовими є такі концепції груп інтересів: теорія соціального порядку і конфлікту (Д. Трумен), теорія непередбачуваних наслідків (М. Олсон), теорія обміну (Р. Солсбері), концепція групової мобілізації (Р. Дарендорф). Але при інтерпретації суспільних і політичних реалій в Україні в категоріях цих концептуальних побудов треба враховувати, що вони (теорії) є наслідок узагальнення досвіду євроатлантичного метакультурного ареалу, в якому групи інтересів тривалий період розвиваються як інститут громадського суспільства, з його тенденціями до зростання свободи і, в тому числі, свободи самовиявлення громадян. У посткомуністичних суспільствах такий досвід майже відсутній. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, справедливо зазначає О. В. Лісничук, групи інтересів відіграють роль однієї із провідних форм самоорганізації соціуму й одночасно виступають провідними політичними акторами [3, с.11].

Основні положення. Усі групи інтересів, по суті, мають певні ресурси влади. Найважливіші з них – кількісний склад і організація. Масштаб організації має велике значення, але може бути компенсований іншими чинниками або ресурсами. Набуває важливості й організаційна згуртованість: коли певна група виступає єдиним фронтом, вона користується довірою і має вагу, яка відповідає її численності. Неасоційовані групи, серед яких відсутній елемент формальної організації й згуртованості, як правило, дуже слабкі. Їхня чисельність неадекватна тому ефекту, який вони чинять.

Володіння власністю або економічною владою – ще один важливий ресурс, особливо притаманний для впливових економічних груп у промислово розвинених суспільствах. Різні бізнесові групи можуть чинити вплив

завдяки можливості надавати або скорочувати робочі місця: профспілки – у силу впливу на економіку через страйки, інші групи – завдяки грошам. Важлива роль також належить таким ресурсам, як інформація, кваліфікація та досвід.

Групи специфічних інтересів включають ділові, робочі, професійні, етнічні та інші цільові організації. Найбільш чисельними та впливовими є групи бізнесу.

Групи специфічних інтересів володіють інформацією та досвідом, що конче потрібно уряду для вироблення ефективної політики. Крім того, в них є лідери, професійні кадри й лобісти з величезними навичками у використанні цих ресурсів для впливу на політику. Групи інтересів, які мають потрібні знання й підготовлених експертів, виявляються особливо впливовими, коли політичне питання включає складні технічні проблеми.

Групи специфічних інтересів чинять вплив на прийняття рішень у державній політиці різними шляхами. Вони можуть спробувати домогтися призначення осіб, які ангажовані їхніми цілями, на посади, пов'язані із здійсненням важливих для групи програм. Вони можуть ефективно і без зайвого шуму включитися до виборів депутатів. Ці люди часто використовують свій вплив для того, щоб блокувати нові законопроекти; той, хто володіє владою задовольняється *status quo*. Також групи інтересів можуть пропагувати законопроекти або заходи урядової політики, висувати нові ідеї. В цілому, у своїй діяльності групи специфічних інтересів застосовують різні тактики – порушення судових справ, масова пропаганда, лобіювання. Доступ до носіїв влади – дуже ефективний інструмент впливу груп інтересів. «Лобіюючий» вплив групи інтересів залежить від декількох факторів: розмір групи, ступінь прихильності її членів поставленим цілям, зосередженість на вузькій проблематиці, географічне положення, моральна сила, володіння необхідною інформацією тощо.

Групи громадських інтересів репрезентують широкі, різнопланові, некомерційні інтереси. У минулому – такі групи були, як правило, ліберальними, однак їх зараз починають формувати й консерватори [4, с.157]. Вони, як правило, мають менший вплив порівняно з групами специфічних інтересів, але й такі групи володіють певним потенціалом.

Самопредставницькі та аномічні (від фр. *anomie* – беззаконня, неунормованість; аномія як науковий термін використовується для означення такого стану суспільства, в якому значна частина його членів, знаючи про існування зобов'язуючих їх норм, ставляться до них негативно або байдуже) групи (в основному, спонтанні) відрізняються різким рівнем організації й відсутності регулярної діяльності від імені групи. До цієї групи входять також неасоційовані групи інтересів поряд з клановими, віковими, етнічними, регіональними, класовими, котрі артикулюють свої інтереси через окремих осіб, родину, керівників релігійних громад тощо. Характерні риси таких груп:

1. Нерегулярність артикуляції інтересів;
2. Відсутність організованих дій і засобів артикуляції;
3. Недостатня наступність у внутрішньої структури.

Інституціоналізовані групи інтересів формально організовані й мають у своєму складі професійно відібрані кадри з чітко означеними політичними або соціальними функціями. Ці групи формуються в рамках таких організацій, як політичні партії, законодавчі органи, адміністративний апарат, церков тощо. Будучи організованими, вони можуть відігравати важливу роль у суспільстві. Асоційовані групи інтересів – це спеціалізовані структури для артикуляції інтересів.

В умовах сучасної України, як наслідок кристалізації інтересів у ідентичному полі, сформовано два типи груп інтересів: групи латентного політичного рівня (етнічні спільноти, мовні групи, регіональні соціальні утворення, культурні сегменти), які тісно пов'язані з проблемами ідентичності та її обслуговування; групи, утворені за клієнт-патрональним принципом, зорієнтовані на спільні колективні дії для отримання політичної ренти (так звані політичні чи номенклатурні «клани», різноманітні лобі (передусім галузеві та регіональні), політичні «холдинги» та олігархічні об'єднання [2, с. 11].

У цілому групам інтересів притаманні такі характерні риси:

Масштаб і складність системи груп інтересів залежить від масштабу й складності суспільства, розмаїття ідей і запитів у середині нього. Типи груп інтересів також еквівалентні функціям, які вони виконують. Для того, щоб ці групи працювали ефективно й на демократичному підґрунті, важно репрезентувати всі види інтересів – соціально-економічні, ідеологічні, культурні, етнічні, релігійні тощо – у структурі груп інтересів. Таке представництво не лише є справедливим і гарантує вплив широкої громадськості, але й забезпечує потік інформації і підтримку, які потребують органи влади.

Відносна самостійність окремих груп інтересів, особливо в тому, що стосується їхньої ролі в артикулюванні інтересів і залучення прихильників. Підконтрольні уряду групи (у політичних системах з тоталітарним або авторитарним режимами) слугують, певною мірою, інструментом функціонального представництва, але набагато важливіша їхня функція – інструмент державного контролю над суспільством.

Досить часто розподіл влади у середині системи груп інтересів є адекватним і справедливим, у наслідок чого значна частина верств суспільства здатна чинити ефективний вплив на процес прийняття рішень, який ґрунтується на принципах плюралізму, конкурентності та представництва. Але влада може розділитися й дуже неадекватно, коли одні групи, які репрезентують вузькі шари суспільства, панують у державній політиці, а доступ інших груп до неї дуже обмежений.

Слід зазначити, що формування груп інтересів свідчить про наявність потужного громадського суспільства. Особливості формування громадського суспільства на пострадянському просторі полягають в тому, як справедливо зазначає І. С. Семененко, що пошук індивідуальних форм самовираження стимулював діяльність об'єднань по інтересах неполітичної спрямованості. У суспільстві, в центрі уваги якого – проблеми якості життя та їхнє наповнення, неполітична участь витіснила масові форми альтернативної політичної участі за типом широких громадських рухів або широкомас-

штабних кампаній протесту. Профспілки, зелені, гендерні організації та інші протестні групи інтересів поступово займали у суспільній свідомості місце поряд з ієрархічними державними інститутами як уособлення певної політичної традиції [5, с. 86].

В умовах глобалізації, а саме в них йде модернізація пострадянських країн, результат діяльності груп інтересів якісно відмінний від їхніх прототипів у західних суспільствах. Якісні характеристики пропонованого ними «культурного (цілісного) продукту» та самі механізми його просування на ринок культурного споживання не стимулюють самостійності поведінки й вибору споживачів – громадян демократичного суспільства.

Відчуття вільного рішення піднімається реальністю нав'язаних стилів мислення й стереотипів, що складають фундамент політичної культури «керованих». Поряд з цим, дисбаланс у бік корпоративних інтересів, які нав'язують стереотипи стилю життя, та елітних вузькогрупових інтересів, які пропонують знакові проекти культурного споживання як предмети політичного торгу, не врівноважується діяльністю чисельних, але дрібномасштабних альтернативних неполітичних ініціатив.

І. С. Семененко зв'язку з цим відмічає: пріоритетна увага до одних груп, суспільна значимість яких безсумнівна, неминуче ущемляє інтереси інших груп, котрі не настільки успішні у пропаганді своїх вимог у силу своєї малочисельності, локальної замкненості або інших причин. Регулювання механізмів доступу до прийняття рішень потрапляє до рук владних структур. «Такий рух по колу закріплює відчуження від політики масових груп як у рамках традиційних західних ліберальних демократій, так і у суспільствах, які переживають період модернізаційних змін. У пошуках виходу народжуються нові форми культури участі у вигляді ініціатив на рівні комюніті, боротьбі за культурну ідентичність або різні форми протесту проти вестернізації, котрі стимулюють процеси агрегування інтересів, що орієнтуються на ціннісний вибір» [5, с. 98-99].

При певних обставинах, групи інтересів можуть перетворюватись на групи тиску. Їх можна класифікувати, у першу чергу, за інтересами, які вони репрезентують. Найвпливовіші з них пов'язані з економічною сферою. Також можна додати: ситуаційні групи особливого положення, які базуються на загальних характерних рисах або спільному життєвому досвіді; лобістські групи; організації сформовані заради досягнення конкретної мети, працюють в інтересах певної ідеологічної програми; державні та самоврядні органи (центральні, регіональні, місцеві), які беруть активну участь у лобіюванні.

У цілому групам тиску притаманні такі характерні риси:

- передають настрої і вимоги населення уряду;
- чинять вплив на законодавчий процес (вони не лише підтримують законодавство, але часто розробляють законопроекти та подають їх на розгляд уряду, правлячій партії, парламентським комітетам тощо);
- виконують важливу роль у підборі експертів та фахівців на міністерські й адміністративні посади, відкриваючи доступ до державних постів особам з відповідним досвідом і оточенням;

- надають підтримку й мобілізують людей у реалізації урядових програм;
- забезпечують контакт з урядом і сприяють виробленню своєчасних та ефективних законів.

У політичних системах з демократичним режимом сукупний вплив груп тиску може досягти сили, що нейтралізує ефект роботи уряду.

Роль груп тиску у політичному процесі дуже велика. Але з множини стратегій, що їх використовують групи інтересів для досягнення своїх цілей, переважного значення набувають дві:

- по-перше, прямий вплив на урядові органи та офіційних осіб;
- по-друге, непрямий вплив на них через окремих осіб, політичні партії або громадську думку.

Стратегія й методи, які використовує будь-яка група, визначаються її складом, цілями та засобами їх досягнення, а також характером уряду, на який дана група намагається чинити вплив. Відкритість у вираженні вимог груп інтересів і рівень ставлення до них з боку суспільства залежать від типу партійної системи та політичного клімату.

Вплив груп тиску на державну політику здійснюється на п'яти рівнях:

- чинять вплив на громадську думку, використовуючи різні засоби масової комунікації для популяризації своїх ідей та програм;
- намагаються чинити вплив на результати виборів шляхом фінансування політичних груп або активізації інших форм передвиборчої боротьби;
- чинять вплив на зміст програм і передвиборчих платформ політичних партій, виступаючи на відповідних форумах або спілкуючись з кандидатами;
- можуть зосередити свої зусилля на законодавчих органах, налагоджуючи контакт з депутатами, виступаючи на громадських слуханнях законопроектів;
- намагаються контролювати виконання вже прийнятих законів, співпрацюючи з адміністративними діячами або оспорюючи правильність тлумачення адміністрацією цих законів.

Організовані групи інтересів шукають канали для артикулювання своїх вимог і засобів переконання тих, від кого залежить прийняття рішення, в тому, що ці вимоги заслуговують на увагу та дій у відповідь. Одним з наочних засобів артикулювання вимог є демонстрації та застосування сили; вони, як правило, використовуються анонічними групами інтересів. Інший шлях доступу до владної еліти – особисті зв'язки; до них, як правило, звертаються неасоційовані групи. Канали доступу, найбезпосереднішим чином, залежать від існуючих у суспільстві структур політичної комунікації. Наприклад, зростаючі можливості використання засобів масової комунікації прямо сприяють артикулюванню інтересів.

Можна виокремити різні типи артикулювання інтересів.

По-перше, воно може бути явним чи латентним. Явне артикулювання інтересів характеризується чітким формулюванням вимог; латентне артикулювання інтересів може проявлятися у формі конкретної поведінки або настрою, яке сприймається політичною системою.

По-друге, вимоги можуть бути загальними або особливими. Загальні вимоги, як правило, виступають у формі нормативних абстрактних приписів типу «корумповані особи мають понести суворе покарання»; особливі вимоги звернені на певні особи, клани, невеличкі групи людей. Артикулювання вимог може набувати інструментального або емоційного характеру. У першому випадку воно виступає у формі угод з чітко оговореними наслідками, в другому – формі обурення, розчарування або сподівання.

Висновки. По суті, у сучасних політичних системах формуються дві системи представництва інтересів – територіальна (формальна) та функціональна (неформальна).

Проблема, пов'язана з групами тиску, полягає в тому, що вони часто нав'язують свою волю законодавцям і урядовцям. Від цього не лише страждають норми суспільної моралі, але й відбувається викривлення політики, яка має проводитись в інтересах народу або спрямована на досягнення справедливого компромісу інтересів протидіючих груп.

На думку Г. Алмонда та Г. Пауелла, всі типи структур, покликаних артикулювати інтереси, здатні й агрегувати їх. Наприклад, у Великій Британії було виділено посаду міністра-депутата, наближеного до уряду (Кабінету – колегії найбільш важливих міністрів), який вислуховував скарги, підтримував вимоги різних груп і готував на цій основі політичні заяви. У сучасних політичних системах вимоги асоційованих груп надходять до крупних організацій, котрі агрегують їх, перетворюють у політичні альтернативи та передають на розгляд правлячої партії або уряду. Крім того, у всіх політичних системах самі структури прийняття рішень (парламент, уряд, адміністрація) здійснюють агрегування інтересів [1, с.117].

За допомогою функції скорочення вимог, комбінації вимог (Д. Істон) або агрегування інтересів (Г. Алмонд) потік вимог виявляється систематизованим, упорядкованим, зведеним до обмеженої кількості альтернатив, які надаються політичній системі. Множина ідентичних вимог зводиться в єдину вимогу, яка їх резюмує. Різні, неоднорідні вимоги редукуються в єдину глобальну вимогу. Велику роль у цьому процесі відіграють політичні партії, які формують свої партійні програми, передвиборчі платформи, політичні заяви, декларації про наміри тощо. Збираючи до купи вимоги своїх агентів та зводячи їх до гармонійного, збалансованого поєднання, партія або інші структури скорочення вимог формулює єдину вимогу, яка передається до органу політичної влади. Домовленості досягаються, як правило, шляхом переговорів, різного роду консультацій, неформальних зустрічей лідерів тощо. Завдання агрегування інтересів у політичній системі може набувати різних способів рішення, наприклад, підготовка й декларація загального політичного курсу або підбір кадрів, які слідує даному політичному курсу.

У високорозвинених політичних системах існують спеціалізовані структури, що виконують роль ланцюга між широким спектром артикульованих інтересів і остаточним прийняттям законів. Йдеться про політичні партії та державний бюрократичний апарат – вони забезпечують прямі зв'язки між групами інтересів і особами, що приймають рішення.

Політична система задля підтримання стану оптимальної, для неї «перепускної» здатності, встановлює на «вході» певні «фільтри», які задають відповідний стиль в агрегуванні інтересів. Принаймні можна виокремити три базових стилю агрегування інтересів:

- прагматичний стиль, який характерний для систем агрегування інтересів у США, Великій Британії, Індії. У цих країнах розмаїття інтересів звичайно зводиться до обмеженої кількості альтернативних політичних курсів. Такий стиль розвиває здатність системи до реагування;
- ціннісно-орієнтований стиль, який не дозволяє нехтувати основними принципами політики з метою гармонізації інтересів. У цьому випадку для агрегування інтересів пропонується «логічне» рішення проблеми й розробляється відповідна політика;
- традиціоналістський стиль, основними рисами якого є спирання на моделі минулого при розробленні альтернативної політики для майбутнього.

Такий стиль для агрегування інтересів спостерігається в тих політичних системах, де ресурси й енергія більшості членів суспільства спрямовані на соціальні та економічні моделі традиційної культури, на давно встановлені та передзадані цілі.

Таким чином, агрегування інтересів має здійснюватись через чітке формулювання політики або рекрутування політичних кадрів, які хоча б у загальних питаннях поділяють даний політичний курс.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Almond G. F. The Politics of the Develeping Areas / G. F.Almond, J. S. Coleman. – Princeton, 1960. – 328 p.
2. Кривошеїн В. Громадське суспільство: політико-інституційний вимір // Актуальні пробл. держ. управління: Зб. наук. Праць. – Д., – Вип. 1. – 2002 – С. 229 – 234
3. Лісничук О. В. Групи інтересів у багатоскладовому суспільстві. Політологічний аналіз: Автореферат дис. на здобуття ступеню канд. політ. наук. – К., 2000. – 20 с.
4. Основи політичної науки: У 2 ч. Ч 2. політичні процеси, системи та інститути / Відп. Ред.. Б. Л. Кухта. – К., 1997. – 336 с.
5. Семененко И. С. Группы интересов в социокультурном пространстве: вызов демократизации или ресурс демократии? // Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна, 2001. – С. 81 – 99.

Лясота А. Е., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры политологии Днепропетровского национального университета им. Олеса Гончара (Днепр, Україна), E-mail: alyasota@ua.fm

Группы интересов как один из основных институтов внепарламентского представительства интересов.

Аннотация. *Статья посвящена исследованию групп интересов, определению их основных типов, черт, присущих отдельным типам. Определяется роль групп давления в политическом процессе, уровни воздействия групп давления на государственную политику и типы артикулирования интересов, который ведут группы интересов.*

Ключевые слова: *группы интересов, группы давления, типология групп интересов, артикуляция интересов, лоббизм.*

Liasota A. Y., PhD in political sciences, docent, associate professor of the political science department, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnipro, Ukraine), E-mail: alyasota@ua.fm

Interest groups as one of the extra-parliamentary institutions of interest representation.

Abstract. *The article investigates interest groups, the definition of the main types, features that are inherent in certain types. We determined the role of pressure groups in the political process, the level of influence of pressure groups on government policy and articulation types of interests that are carried by interest groups.*

Keywords: *interest groups, pressure groups, types of interest groups, articulation of interests lobbying.*

УДК 32.019.5+316.658

Ставченко С. В.

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри політології,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

(Дніпро, Україна),

E-mail: visnukdnu@i.ua

**ІНФОРМАЦІЙНА АСИМЕТРІЯ
ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ**

Анотація. *Розглядається забезпечення інформаційної асиметрії новинних повідомлень у ЗМІ як технологія антикризового менеджменту. Визначається головний напрямок діяльності спін-доктора як кризового менеджера, яка спрямована на виправлення негативного висвітлення тієї чи іншої події в новинах.*

Ключові слова: *інформаційна асиметрія, технологія міфологізації, технологія харизматизації образу політика, технології спін-докторінгу, «криза-контроль».*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні дієвим способом подолання кризової ситуації є подання в новинах ЗМІ асиметричної інформації, що є головним завдання кризових менеджерів, які працюють із мас-медіа (спін-докторів). Д. Уоттс виокремила такі рівні спін-технології: «перед-спін» (before spin), яка орієнтована на підготовку очікувань аудиторії перед самою подією; «після-спін» (after spin), яка переймається наведенням блиску на подію, яка вже відбулася; «торнадо-спін» (tornado spin), яка спрямована на відволікання уваги, різкого переведення суспільного інтересу в зовсім іншу сферу, далеку від події, що відбулася; «криза-контроль» (crisis control), в межах якого здійснюється управління подіями, що виходять з-під контролю, і передбачає встановлення особливого контролю за їх висвітленням, а також використання «подієвих криз» для розкручування потрібних тем; «мінімізації збитку» (reduce damage), яка передбачає керування тих подій та / або їх висвітлення, які вже не контролюються, з метою запобігання й мінімізації негативного впливу [8, р. 121].

У принципі класифікацію спін-технологій можна обмежити першими двома видами: «до» і «після». Б. Брюс, наприклад, виокремлює два типи роботи спін-доктора: 1) організація очікувань щодо настання самої події; 2) виправлення проблеми після того, як інтерв'ю одержало неправильне

висвітлення [1, с. 297].

Таким чином, можна говорити про дві центральні позиції, з яких відбувається робота спін-доктора: до події й після події. В обох випадках мова йде про виправлення події в символічному вимірі, бо в реальному вимірі її змінити вже неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на важливість спін-технологій у сучасній політичній практиці, вітчизняні автори відносно нещодавно почали приділяти увагу вивченню цих питань. Актуалізована в західній політичній науці наприкінці 1980-х рр. завдяки публікаціям Х.-Б. Брозіуса, Ф. Ессера, Г. Куртца, Дж. Мальтезе, К. Рейнеманна, П. Річардса, Д. Уоттс, Д. Фана та ін., дана проблематика в українському науковому дискурсі поки що недостатньо осмислена. Тут можна виокремити доробки В. М. Бебика, О. В. Гуляєва, В. В. Кривошеїна, Д. В. Ольшанського, Г. Г. Почепцова та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд забезпечення інформаційної асиметрії як антикризової технології у політичному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційна асиметрія становить основний елемент інформаційної боротьби, формуючи інформаційний простір будь-якої держави. Офіційні повідомлення, що є передбачуваними й, отже, симетричними, потрапляють на екран у зв'язку із принципово асиметричним положенням влади, яка сама задає пріоритети повідомлень. Таким чином, асиметричність досягається на іншому рівні. Як визначають дослідники мас-медіа, преса й телебачення виступають у вторинній ролі інтерпретатора, первинна ж роль належить владі, яка може визначити ту чи іншу подію як таку, що становить небезпеку для суспільства [7, р. 127].

Мас-медіа лише розширює й поширює ці уявлення, задані з боку влади. По суті, мас-медіа «систематично організовані таким чином, щоб представляти картинку світу, яка має служити репродукцією відносин домінування, що існують у суспільстві» [7, р. 130]. При цьому новини розглядаються як вибіркова інтерпретація подій.

Розглядаючи висвітлення кризових подій у пресі, західні вчені виділили такі характеристики цього процесу:

1. Частота – чим більше частота події збігається із частотою новин, тим більша ймовірність того, що подія буде розглядатися як новина.
2. Амплітуда – відповідний рівень, наприклад, насильства потрібний для того, щоб подія розглядалася як новина.
3. Неоднозначність – чим менша неоднозначність, тим більша ймовірність того, що подія буде заміченою.
4. Релевантність – подія повинна бути культурно релевантною, щоб бути заміченою як новина.
5. Збіг – чим подія більш очікувана, тим скоріше вона стане новиною.
6. Несподіванка – для того, щоб стати новиною, подія повинна бути несподіваною.
7. Якщо подія стала новиною, вона буде залишатися новиною, навіть при зниженні амплітуди.

8. Композиція – новини komponуються так, щоб створювати баланс між різними повідомленнями [7, р. 121].

Більшість із цих характеристик акцентують увагу саме на забезпечення інформаційної асиметрії.

Тут чітко простежується розмежування між реальною подією й символічною новиною. Інформаційна асиметрія базується при цьому на можливості висвітлення події, виходячи з різних її аспектів, створюючи різні види новин. Наприклад, війна може інтерпретуватися або з патріотичних, або з домашніх, сімейних позицій. У першому випадку будуть сильніше офіційні джерела, у другому – неофіційні. Тому саме асиметричність дозволяє якщо не перемагати найсильнішого, то наносити йому серйозну шкоду, бо завжди знаходить слабкі місця в «обороні» ворога.

У цілях забезпечення інформаційної асиметрії часто використовують технологію створення політичного міфу як специфічне символічне середовище. У свій час Ернест Кассіерер стверджував, що в міфі відображаються не лише колективні бажання, а й глибинні людські інстинкти, надії та страхи. На його думку, сила впливу міфу на політичну поведінку зростає в період кризи, коли руйнується раціональність, коли людина перестає вірити в ефективність власних зусиль та, внаслідок цього, пов'язує свої сподівання з особою сильного лідера [6, р. 280].

Е. Кассіерер вважав, що міф організовує глибинні людські інстинкти, надії та страхи, і, перш за все, страх смерті, яка завдяки міфу більше не означає припинення людського життя, а лише зміну його форми. Сучасні політичні міфи, на відміну від традиційних, створюються та підтримуються свідомо і є технологічною зброєю політиків у боротьбі за владу. У зв'язку з цим Е. Кассіерер пише: «Нові політичні міфи не виникають спонтанно; вони не є диким плодом надлишкової уяви. Вони є штучними творіннями, виготовленими вмислом та хитрими майстрами. Протягом ХХ ст. – нашої великої технічної доби – була розвинута нова техніка міфу. Віднині міфи можуть вироблятися так само і у відповідності з тими ж правилами, як і будь-яка інша сучасна зброя – чи то кулемети, чи літаки» [6, р. 282].

Міф як політична технологія має такі складові: трансформація мови, зміна та впровадження нових слів, насичення мовлення емоціями, впровадження ритуалів, реорганізація ієрархії цінностей, використання пророцтв та обіцянок і, як результат, зміна мотивації учасників політичних груп та спільнот із раціональної на емоційну, стихійну, інстинктивну, що, в свою чергу, обумовлює віру в міф, яка не піддається знищенню за допомогою раціональної аргументації [6, р. 296].

Для пропагандистських цілей інформаційна асиметрія є незамінною, оскільки в кожному суспільстві існує протиставлення офіційної й неофіційної позиції. Ця інформація принципово асиметрична. Єдиним способом запобігання цьому є видача як негативної, так і позитивної інформації для своєї аудиторії з метою створення відповідного імунітету. При цьому негативна інформація повинна йти з відповідними контр-аргументами. У цьому випадку поява її з боку опонента вже не буде мати серйозних наслідків.

Забезпеченню інформаційної асиметрії може сприяти застосування технології харизматизації образу політика, яка ґрунтується на досягненні консолідації протестних настроїв суспільства та перетворення їх у громадянську підтримку за рахунок уособлення відповідним суб'єктом бунту проти існуючої політичної системи та її представників в ім'я великої ідеї, яка має бути своєрідною відповіддю на запеклі соціальні проблеми та занепадницькі настрої у суспільстві, що у найбільш гострій формі виявляються у перехідні періоди та під час криз. Як стверджує Р. Ітвел, «у часи прискорених змін люди більш схильні до стану аномії, втрати цінностей і почуття соціальної приналежності. Вони, зазнаючи вакуум ідентичності, опиняються відкритими для лідерів, які пропонують радикальні альтернативи. Складні події можуть також налаштувати людей на пошук утіхи у вірі в сильного лідера, здатного контролювати могутні сили та гарантувати спасіння» [4, с. 14].

Засобами здійснення технології харизматизації виступають незвичні, нові форми комунікації із громадськістю, жорстка критика існуючої влади, оптимізм у відношенні успіху реалізації проголошеної ідеї, віра в своє покликання щодо виконання взятої на себе місії, демонстрація зневаги до небезпек та заборон, нав'язаних правлячими силами. Оскільки віра мас у лідера – це завжди відповідь на страх перед майбутнім та реакція на втрату смислу, найбільш ефективно технологія харизматизації образу політика спрацьовує, коли виникає суспільна криза, пов'язана з реальними чи удаваними загрозами нормальному існуванню суспільства чи втратою ціннісних орієнтирів. У зв'язку з цим Р. Ітвел пише: «Харизматичний лідер допомагає людям набутти відчуття того, що політика не безглузда, що він може змінити ситуацію, зберігаючи відповідальність за потреби своїх прибічників» [4, с. 14].

Інформаційний простір сучасного суспільства формується в результаті роботи декількох потужних інформаційних джерел. Якщо при цьому виникає інформаційна асиметрія, яка кимось може бути використана, то виправити ситуацію намагається «спін-доктор» (англ. spin doctor). Цей термін уперше з'явився в 1980-х рр. як ідіома, що використовувалася для опису експертів із зв'язків з громадськістю й навіть політичних або корпоративних представників, діяльність яких повинна була гарантувати, що певні події або продукти піддані «позитивному обертанню». Звичайно, методи, якими користуються спін-доктора, визначають як вибіркове подання фактів, що підтримують певну позицію, використовуючи бездоказові істини, евфемізми, які маскують або просувають певний порядок денний і «приховують дурні звістки». Наприклад, повідомляють одночасно про одну популярну річ і декілька непопулярних речей, сподіваючись, що ЗМІ зосередяться на першому повідомленні [3, с. 636-637].

За допомогою технологій спін-докторінгу подача подій мас-медіа відбувається у більш сприятливому вигляді. На думку О. В. Гуляєва, спін-докторінг – це набір прийомів, технологічних інструментів досягнення бажаного для суб'єкта результату на етапі сприйняття певної новини (події) реципієнтами і на етапі її резонансу; це вміння передбачати реакції цільових

аудиторій, уміння інтерпретувати події, уміння ефективно здійснювати комунікаційну кампанію. Особливо значимою є ця діяльність у період, коли суб'єкт діяльності потрапляє в кризову ситуацію [2, с. 138].

Спін-доктор має обіграти будь-яку ситуацію в сприятливому для суб'єкта подій ключі. З цією метою він відбирає найбільш ефективні повідомлення, розміщує їх у найбільш важливих каналах, вибирає для цього потрібний час. Спін-доктор націлений не стільки на створення події, скільки на попередження несприятливого для суб'єкта висвітлення подій у мас-медіа.

Схема «криза-контроль» (crisis control) передбачає управління подій, що виходять з-під контролю, шляхом встановлення особливого контролю за їх висвітленням, а також використання «подієвих криз» для розкручування потрібних тем. За цих умов робота спін-доктора переорієнтовується на роботу кризового менеджера.

До завдань кризових менеджерів з питань виправлення небажаних ефектів повідомлень у мас-медіа відносяться: скорочення кількості керованих параметрів; зсув інтересів і реакцій у бік первинних; змінюються канали масової комунікації. Для досягнення поставлених завдань кризові менеджери застосовують такі прийоми: переведення паніки в прості зрозумілі дії; прагнення показати, що влада вживає зусилля по зміні ситуації (надія, відволікання від аналізу причин); вихід негативним емоціям по фіксованих каналах (каналізація агресії); відмова від показу негативної реальності у всій повноті.

Ефективність діяльності кризових менеджерів здебільшого залежить від наявності ресурсів для встановлення подібного контролю. Зрозуміло, що достатнім обсягом ресурсів (і в першу чергу, адміністративних) володіють органи держави [2, с. 138-139].

Для кризової ситуації характерні розриви стандартних комунікативних процесів, нейтралізувати які можна за допомогою інтенсифікації нових процесів. Інтенсивна комунікація характеризується не тільки роботою в стислий термін, але також роботою в агресивному середовищі, яке налаштоване проти даної комунікації. У результаті породжується потрібна «точкова комунікація», яка здатна змінити ситуацію.

Спін-доктор також переймається виправленням «помилки» спікера, які він припустився на прес-конференції чи під час інших публічних заходів. У зв'язку з цим Б. Брюс пише: «Робота спін-доктора є досить гнучкою технікою, що не тільки «фіксує» результати подій (промови, інтерв'ю, дебати тощо) після події, а також керування очікуваннями події, що ще буде мати місце» [1, с. 298].

Слід також зазначити, що не всі політичні актори мають однакове висвітлення в мас-медіа. Дії одного повною мірою висвітлюються в мас-медіа, а дії іншого – замовчуються. Це можна назвати асиметрією висвітлення. Сюди ж можна віднести спроби винятково позитивного або винятково негативного висвітлення того чи іншого політичного актора, що особливо загострюється в період передвиборної боротьби. При цьому з'являється проблема автоматизації сприйняття, оскільки відбувається зникнення інформаційної асиметрії внаслідок звикання до одного типу

інтерпретації. Наприклад, дії української опозиції завжди подаються позитивно на ТВІ або на 5-му каналі і переважно негативно на інших каналах – глядач завжди враховує подібне відхилення. Тобто будь-яке автоматичне сприйняття не дозволяє користуватися інформаційною асиметрією.

Особливістю справжніх новин є відповідна збалансованість, що і знімає автоматизм сприйняття й збільшує довіру до інформаційного джерела. При цьому не відбувається порушення технологічності: наприклад, 70 % новин Бі-Бі-Сі – відображення подій, заздалегідь запланованих. Взагалі технологія створення новин полегшує ситуацію тим, що розміщує журналістів у місцях масового породження новин, наприклад у парламенті [7, р. 129].

По суті, новина – це тимчасове створення інформаційної асиметрії. Новина наступного дня викреслює новину дня минулого, підтримуючи принцип інформаційної асиметрії. Новини повинні відповідати вимогам не тільки каналу, але й конкретній комунікативній стратегії даного періоду. Так, у період виборів більше уваги приділяється не реальним обіцянкам кандидатів, а ситуації перегонів між ними. Звідси з'являються різні метафори війни при описі цих ситуацій. Це також можна вважати непрямою вимогою телевізійного каналу, що має потребу у видовищі, яким є ситуація перегонів, а не розмов «голів, що говорять» із приводу видовищно нецікавих економічних або політичних питань. Політика – нецікава, перегони – цікаві. Все це пов'язане з відсутністю людини в першому випадку й присутністю її в другому. Перший варіант також є чисто раціональним, другий – емоційним. Людина-реципієнт завжди віддає перевагу емоційно забарвленій інформації [5, с. 231].

Висновки. Забезпечення інформаційної асиметрії новинних повідомлень у ЗМІ розглядається як дійовий спосіб антикризового менеджменту. Діяльність спін-доктора як кризового менеджера спрямована на виправлення негативного висвітлення тієї чи іншої події в новинах. Виправлення висвітлення події в мас-медіа частіше всього здійснюється після того, як інформаційний розвиток прийняв несприятливий відтінок (після-спін). Проте використовується також «криза-контроль» (crisis control), в межах якого здійснюється управління подіями, що виходять з-під контролю. Цей напрям спін-докторінгу передбачає встановлення особливого контролю за висвітленням подій, а також використання «подієвих криз» для розкручування потрібних тем.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Брюс Б. Маркетинг власти / Б. Брюс; пер. с англ. // Почепцов Г. Имидж: от фараонов до президентов. Строительство воображаемых миров в мифе, сказке, анекдоте, рекламе, пропаганде и паблик рилейшенз / Г. Почепцов. – К.: АДЕФ-Украина, 1997. – С. 295-301.
2. Гуляев О. В. Спін-технології в політиці як дійовий антикризовий засіб / О. В. Гуляев // Грані. – 2011. – № 1. – С. 137-140.
3. Гуляев О. В. Технологічні аспекти діяльності спін-лікаря в сучасному політичному процесі / О. В. Гуляев // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2010. – Вип. 42. – С. 635-641.
4. Итвел Р. Возрождение харизмы? Теория и проблемы операционализации понятий / Р. Итвел; пер. с англ. // Социс. – 2003. – № 3. – С. 9-20.
5. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почеп-

цов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 1999. – 352 с.

6. Cassirer E. The Myth of the State / E. Cassirer. – New Haven: Yale University Press, 1946. – 316 p.

7. Negrine R. Politics and Mass Media in Britain / R. Negrine; 2 eds. – London: Routledge, 1994. – 566 p.

8. Watts D. Political Communication Today / D. Watts. – Manchester: Academia, 1997. – 496 p.

Ставченко С. В., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры политологии Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара (Днепр, Україна), E-mail: vidnukdnu@i.ua

Информационная асимметрия как технология политического процесса.

Аннотация. Рассматривается обеспечение информационной асимметрии новостных сообщений в СМИ как технология антикризисного менеджмента. Определяется главное направление деятельности спин-доктора как кризисного менеджера, которая направлена на исправление негативного освещения того или иного события в новостях.

Ключевые слова: информационная асимметрия, технология мифологизации, технология харизматизации образа политика, технологии спин-докторинга, «кризис-контроль».

Stavchenko S., PhD in philosophical sciences, docent, associate professor of the Department of politology Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukdnu@i.ua

Information asymmetry as a political process technology.

Abstract. Include the provision of information asymmetry in news stories in the media as a crisis management technique. Determine the main direction of the spin-doctors as crisis manager, which is aimed at correcting negative coverage of an event in the news.

Keywords: information asymmetry, technology of mythologizing, technology of charismatization of image politics, technology of spin-doctoring, 'crisis-control'.

УДК 32:331.105.44(5/6/8)

Воронова Т. В.,

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології,
Дніпропетровський національний університет імені Олеса Гончара
(Дніпро, Україна),

E-mail: visnukDNU@i.ua

Січкаренко Є. А.,

E-mail: vvvvvvvv2002@ukr.net

**ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК У КРАЇНАХ
АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ**

Анотація. Висвітлюються особливості взаємодії профспілок з політичною системою країн, що розвиваються, робляться висновки щодо доцільності використання їх досвіду в Україні.

Ключові слова: профспілки, політична система, громадянське суспільство, політична роль профспілок

Актуальність проблеми. Україна на даному етапі свого історичного розвитку перебуває у процесі тривалої трансформації політичної системи,

болісного формування інститутів громадянського суспільства. З'являються нові групи впливу, громадські організації, а вже існуючі переживають процес перетворення і пристосування до нової історичної реальності. До таких інститутів відносяться і профспілки. Незаперечним є те, що профспілки виявилися неготовими до утвердження ринкової економіки, нових виробничих зв'язків, зміни всієї виробничої структури української економіки. Ні нащадки старих радянських профспілок, ні новостворені профспілкові утворення не можуть у повному обсязі виконувати своє головне завдання – захист прав працівників. Знизилась кількість членів профспілок, відбулось значне зменшення їх активності. Одна з головних причин цього – відсутність ефективного діалогу між профспілками та владою. Профспілки перестали бути «привідними пасами» держави та партії, «школою комунізму», як це було за радянських часів, і досі не стали рівноправним суб'єктом у відносинах соціального партнерства. З огляду на подібну ситуацію доцільним уявляється вивчення досвіду інших країн світу, що переживали трансформаційні процеси протягом XX ст., і того, яку роль виконують профспілки у політичній системі країн Азії, Африки та Латинської Америки. Адже, на жаль, попри заяви керівництва нашої країни про європейський вектор розвитку нашої країни, поки що саме країни «третього світу» є найбільш близькі до України за рівнем розвитку. Країни цих регіонів на протязі минулого століття пережили значні соціально-економічні перетворення, велика їх кількість здобула незалежність, і профспілки часто були в авангарді таких перетворень. Їх політична роль на протязі тривалого часу суттєво змінювалася, тому цікавою є спроба визначити оптимальну конфігурацію взаємодії профспілок та політичної системи.

З теоретичної точки зору цікавим уявляється дослідження того, наскільки профспілки є пов'язаними з політичною системою, а наскільки – з громадянським суспільством. Ймовірно є те, що ступінь включення профспілок до політичної системи залежить від політичної системи та політичного режиму, а тому він може бути індивідуальним для кожної країни.

Основні положення. Характерною рисою регіонів, які досліджуються у даній роботі, є надзвичайна неоднорідність та несхожість як усередині регіону, так і між собою. Відмінності географічного положення, клімату, ресурсного потенціалу, розміру території, расового та національного складу населення, пануючої релігії, міжнародного оточення, історії та релігії, політичного устрою, економічного розвитку, мови тощо, роблять їх дослідження та порівняння надзвичайно складним. Фактично, лише Латинську Америку можна розглядати як певну цивілізаційну спільність на основі спільної історії, мови та релігії, але навіть там є країни, що випадають із загального контексту, як, наприклад, Куба, що досі зберігає вірність ідеалам соціалізму.

Для виконання даної роботи вироблено критерії, яким повинні відповідати країни, політична роль профспілок яких розглядається у дослідженні. До цих критеріїв відносяться: наявність розвинутої промисловості та профспілкового руху; значні економічні, соціальні та політичні перетворення, які пережила країна протягом XX – XXI ст.; доступність інформації про політичну роль профспілок країни.

Згідно з цими критеріями для дослідження обрані наступні країни: у регіоні Азії – Японія та Китай; регіоні Африки – Сенегал, Кот-Д'Івуар, Заїр, ПАР; регіоні Латинської Америки – Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі.

Найбільш демократичною з розглянутих країн, за загальною думкою, є Японія. Права профспілок у цій країні законодавчо закріплені та не підлягають жодному запереченню. Водночас, держава в Японії практично відсторонилася від регулювання трудових відносин. Специфіка японської форми соціального партнерства дозволяє віднести його до біпартизму. Фактично, будь-які трудові конфлікти вирішуються за допомогою двосторонніх консультацій між адміністрацією підприємства та представниками профспілки. Держава приймає участь лише на загальнонаціональному рівні, якщо конфлікт досягнув значного масштабу. Причиною такого стану речей є особливості організаційної структури профспілкового руху в Японії. Профспілки формуються не за галузевим принципом, а за принципом «одна фірма – одна профспілка». Характерною для Японії є позитивна зайнятість, яка забезпечує міцну прив'язку працівника до підприємства за допомогою прогресивної ставки заробітної платні залежно від стажу, споживчих кредитів, соціальних програм, тощо. Водночас значна кількість працівників не є членами профспілок, а керівництво підприємствами, всупереч задекларованим принципам виробничої демократії, часто ведеться без врахування інтересів пересічних працівників. Позитивною рисою японської системи соціального партнерства є її безконфліктність. І адміністрація, і профспілки прагнуть до неформального вирішення будь-яких спірних питань. Теоретично, така система забезпечує максимальну ефективність виробництва. Але інтереси працівників часто залишаються поза увагою. Відокремленість окремих профспілкових організацій одна від одної не дає їм змоги висувати якісь спільні вимоги. Крім того, самі працівники зазвичай є надзвичайно лояльними до свого підприємства і часто згодні на погіршення умов праці заради прибутків підприємства. У цьому виражається особливий менталітет японських працівників, їх прагнення до соціального миру та гармонії. Водночас це допомагає представникам великого капіталу більш ефективно експлуатувати найманих працівників [3].

Профспілки Японії не мають свого політичного представництва у парламенті, та і взагалі майже не проявляють політичної активності, тобто не проводять масових акцій протесту з політичними вимогами, не намагаються здійснювати вплив на державну владу. На рівні існуючих загальнодержавних об'єднань вони займаються здебільшого питаннями екології, міжнародної співпраці, тощо. Отже, профспілки Японії є частиною громадянського суспільства, однією з груп інтересів. Однак, порівняно з практично необмеженою могутністю великих корпорацій, профспілки мають досить незначні можливості для лобіювання інтересів найманих працівників, а точніше, не надто активно їх використовують.

Якщо в Японії ми бачимо інтеграцію профспілок до складу корпорацій при майже повній відсутності політичної активності, то Китай надає нам дещо інший приклад. Профспілки Китаю тривалий час були невід'ємною частиною державно-партійного апарату, «привідним пасом» партії, що за-

стосовувався для максимальної мобілізації працівників з метою форсованого розвитку економіки. Тобто за умов тоталітарного політичного режиму профспілки Китаю входили до складу політичної системи. Партія, держава та профспілки злилися в єдиний механізм. Профспілкове керівництво призначалося партійними функціонерами, до складу профспілок входили представники адміністрації підприємств. Профспілки намагалися будь-якою ціною запобігти виникненню трудових конфліктів, а у випадку їх виникнення виконували роль посередника між працівником та адміністрацією, але ніколи не виступали на боці працівників.

З запровадженням у Китаї капіталістичних трудових відносин та ринкової економіки, що фактично означало початок формування інститутів громадянського суспільства, спочатку офіційний, а згодом і реальний статус профспілок змінилися [1]. Вони отримали формальну незалежність, але водночас втратили державну підтримку. Не можна сказати, що ефективність діяльності китайських профспілок від цього впала, адже до цього вони взагалі не виконували своєї основної функції – захисту прав працівників. Але певні кризові явища, такі як зменшення кількості членів, матеріального забезпечення, а також елементарне нерозуміння значною кількістю профспілкових працівників своїх нових задач та функцій мали місце. У цілому можна сказати, що профспілки Китаю зараз переживають процес переходу від ролі інституту політичної системи до ролі інституту новоствореного громадянського суспільства.

Інтеграція профспілок до політичної системи відбувалася не тільки в Китаї. Подібний процес був характерний і для більшості країн Африки. Профспілки мають в Африці довгу традицію політичної діяльності, починаючи з участі в антиколоніальних рухах і закінчуючи боротьбою за демократію в наші дні. Історію їх участі в політичних процесах можна поділити на три періоди. Відмінною рисою першого періоду була боротьба проти колоніалізму. У той час встановилися тісні відносини між профспілковими організаціями і національно-визвольними рухами. При цьому профспілки хоча і були важливими учасниками політичних процесів, але все ж, як правило, виступали в якості молодшого партнера політичних партій.

Після тривалої боротьби африканських колоній за незалежність, в якій профспілки приймали найактивнішу участь, настав період розбудови нових незалежних держав. Нові національні еліти не хотіли мати таких сильних опонентів, як профспілки. Тому в більшості країн Екваторіальної Африки незалежні профспілки були заборонені на початку – середині 1960-х років. Натомість були створені інтегровані профцентри, що об'єднували всіх працюючих громадян. Такі профцентри або прямо включалися до структури державних органів, або формально зберігали незалежність, але будь-якого випадку неухильно дотримувались урядової лінії. Профспілковим функціонерам надавалися посади в уряді, центральному апараті правлячої партії, їм дозволялося на пільгових умовах купувати пакети акцій прибуткових компаній. Унаслідок цього керівництво профспілок виділилося у закриту касту, яка повністю ігнорувала інтереси основної маси найманих працівників.

Другий період почався з політичної незалежності і ініціювання проектів

розвитку під керівництвом держави, що призвело до швидкого зростання кількості зайнятих на державній службі. Нерідко формальні права профспілкових організацій в даний період були захищені лише теоретично. На практиці ж профспілки підпорядковувалися домінуючим партіям і в підсумку втратили здатність втручатися в хід політичних процесів в якості незалежної сили.

Третій період, період ринкового регулювання, почався в 1990-і роки. З огляду на те, що в 1970-х і 1980-х роках у багатьох країнах накопичилися великі обсяги державного боргу, з боку міжнародних кредитно-фінансових інститутів на уряди цих країн стало чинитися тиск, з тим щоб вони привели власну бюджетну політику у відповідність зі звичайними неоліберальними принципами бюджетної економії. Реалізація програм по структурній адаптації привела до значного скорочення кількості робочих місць, і більшість профспілкових організацій спробувало покинути даний державно-корпоративний уклад, який, очевидно, перестав бути продуктивним. Чинячи опір політиці звільнень і зниження заробітної плати, процесів приватизації та скорочення соціальних допомог, профспілки перетворилися на потужну силу, протидіючу типовим для постколоніальної Африки однопартійною державам.

Негативним моментом у діяльності профспілок Африки є слабкий розвиток економіки взагалі та промисловості зокрема [2]. Внаслідок цього кількість промислових працівників, що є основою будь-якого профспілкового руху, досить незначна. В результаті, до складу профспілок потрапила велика кількість безробітних, сезонних працівників тощо, що не сприяло ефективній роботі профспілок. Тому основними напрямками підвищення продуктивності роботи профспілок Африки можна визнати забезпечення їхньої практичної незалежності від держави, проведення вільних виборів профспілкового керівництва, а також забезпечення однорідності членського складу.

Водночас необхідно зазначити, що інтеграція профспілок до політичної системи країн Африки призвела до значного зростання їх політичної ролі. Профспілки отримали можливість прямо впливати на прийняття політичних рішень, або навіть самостійно їх приймати. Але, на жаль, така можливість використана профспілковим керівництвом для особистого збагачення, а не для покращення становища найманих працівників.

Нестабільна політична та економічна ситуація в країнах Африки протягом останнього часу сприяла подальшій маргіналізації профспілкового руху більшості країн Африки. Тому говорити про чітку визначеність політичної ролі профспілок у цих країнах на даний момент, на жаль, не уявляється можливим.

Країни Латинської Америки, на відміну від своїх африканських колег, у більшості своїй здобули незалежність ще у XIX ст. Але це не завадило їм XX ст. пережити масштабні соціальні перетворення. Характерним для новітнього етапу історії країн Латинської Америки є періодичні зміни військових диктатур та демократичних режимів. За таких умов у більшості латиноамериканських держав сформувалася, згідно класифікації О. Л. Тупиці, патерналістська модель відносин між профспілками та політичною владою [4]. Згідно цієї

моделі, профспілки, зберігаючи свою незалежність як формально, так і на практиці, підтримували певну політичну партію – хустісіалістську партію Перона в Аргентині, Партію робітників у Бразилії, тощо. Водночас, при настанні періоду правління військової хунти, профспілки піддавалися жорстоким репресіям, як, наприклад, під час диктатури Піночета у Чилі. Військові авторитарні режими забороняли діяльність профспілок, побоюючись саме політичної активності цих організацій. Натомість у період демократичних «відкатів», профспілки отримували можливість ефективно лобіювати групові інтереси найманих працівників, використовуючи вплив на правлячу партію. На відміну від країн Африки, латиноамериканські профспілки здебільшого уникнули інтеграції до державного апарату, тому часто дійсно захищали інтереси найманих працівників.

В той же час військові режими в таких країнах як Перу, Панама, Болівія, Еквадор та Сурінам демонстрували готовність до співпраці з профспілками. Профспілки брали активну участь в різних сферах суспільно-політичного життя аж до державного управління включно (в Сурінамі). В період підйому політики соціальних перетворень велике значення набувала творча функція профспілок, збільшувався їх внесок в справу розвитку національної економіки. Реформа трудового законодавства зміцнила правове становище професійних організацій, обмежила можливості для свавілля підприємців щодо робітників і службовців. В результаті спільних зусиль військових що були при владі і профспілок почали закладатися основи сучасної системи соціального страхування, поліпшилося медичне обслуговування, якість загальної освіти і професійного навчання трудящих.

Переважною формою політичного співробітництва військових і профспілок були політичні консультації, в ході яких обидві сторони мали можливість вислухати один одного і шукати на компромісній основі шляхи вирішення складних соціальних проблем, конфліктних питань і т.д. Природно, що першочергова увага на зустрічах лідерів військових режимів з профспілковими представниками приділялася конкретним аспектам трудових відносин. Беручи участь в роботі державних органів, що відають питаннями соціальної політики, представники профспілок також могли справляти безпосередній вплив на вироблення урядового курсу. Політичні контакти допомагали переборювати взаємні забобони, усвідомлювати об'єктивну потребу спільних дій в ім'я реалізації програм демократичного розвитку. Однак активна співпраця, взаємодія прогресивних кіл збройних сил і профспілок не стали стійким фактором соціальної дійсності в країнах Латинської Америки.

Негативною рисою патерналістської моделі є те, що коли партія, яку підтримують профспілки, втрачає владу, профспілковий рух також опиняється в кризовій ситуації, бо він нездатний адаптуватися до нових умов і ефективно співпрацювати з будь-якою іншою політичною силою.

Зустрічаються і відверто критичні оцінки діяльності профспілок в Латинській Америці – «Латиноамериканські профспілки часто і небезпідставно порівнюють із середньовічними цехами і гільдіями. Вони настільки ж люто захищають своїх членів незалежно від їх професійних якостей, а заодно і намагаються регулювати їх життя крім роботи. Як і всякий

середньовічний цех, місцеві профспілки мають святого покровителя. У випадку з Мексикою це Діва Марія Гваделупська. Скромна каплиця зі статуєю Богоматері на території підприємства або установи практично однозначно вкаже на присутність тут синдикату» [6].

Відносини влади з профспілками в Латинській Америці змінюються від любові до ненависті. Однак у кожному разі обидві сторони найчастіше воліють не доводити справу до відкритого конфлікту – зрештою, профспілки визрівали в регіоні безпосередньо під державним контролем. Після закінчення Другої світової війни уряди латиноамериканських країн, здебільшого диктаторські, почали масштабні кампанії з індустріалізації, розраховуючи позбутися залежності від американського і європейського імпорту і накопичити достатньо ресурсів, щоб хоч якось зміцнити своє становище серед сусідів. Так що в цю еру етатизму профспілки росли в Латинській Америці зверху, виконуючи роль «агентів розвитку», і спочатку охоплювали підприємства державного сектора та бюджетної сфери [6].

Іноді на базі профспілок формуються і сильні виборчі коаліції, які можуть навіть призвести до зміни правлячої верхівки. Так було у випадку з обранням президентом Бразилії Луїса Інасіу Лули да Сілви в 2002 році і його спадкоємиці Ділми Руссефф у 2010-му, з приходом до влади Нестора, а потім Крістіни Кіршнер в Аргентині в 2003 і в 2007 роках, з перемогою в Болівії лівого популіста Ево Моралеса в 2005 році.

Взагалі ж, на основі всього вищесказаного, необхідно відмітити наступну закономірність: у країнах Азії. Африки та Латинської Америки при переході від тоталітарного політичного режиму до авторитарного, а згодом – до демократичного, спостерігається поступовий вихід профспілок зі складу політичної системи та перехід до громадянського суспільства. Відповідно зменшується політичний вплив, але одночасно зростають можливості захисту прав найманих працівників у межах системи соціального партнерства.

Висновки. Отже, незважаючи на певну схожість трансформаційних процесів у вищеназваних країнах, корінні відмінності в географічному положенні, ресурсній базі, кількості населення, структурі промисловості, історії виникнення профспілкового руху, тощо, мінімізують можливості використання позитивного досвіду цих країн для оптимізації політичної ролі профспілок в Україні. Але негативний приклад – це теж приклад, тому досвід профспілок цих країн може бути гарним застереженням відносно того, які негативні наслідки може мати абсолютизація якогось одного методу участі профспілок у політиці.

Так, взаємодія профспілок з органами державної влади може призвести до поглинання профспілки державою, як це сталося в деяких африканських країнах. Тому така взаємодія повинна відбуватися на засадах збереження формальної та реальної, організаційної незалежності профспілок.

Взаємодія профспілок з політичними партіями може призвести до реалізації латиноамериканського, або патерналістського сценарію, який також не сприяє ефективній роботі профспілок. Щоб запобігти цьому, українським профспілкам потрібно знайти баланс між підтримкою певної політичної сили та захистом особливих групових інтересів найманих працівників.

Отже, на мою думку, процес оптимізації політичної ролі українських профспілок повинен мати комплексний характер, провадитися по всім зазначеним напрямках, та враховувати негативні приклади країн Азії, Африки та Латинської Америки.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Кларк С. Российские и китайские профсоюзы в постсоциалистическую эпоху [Електронний ресурс] / С. Кларк // Отечественные записки. – 2003. – №3. – Режим доступу: http://magazines.russ.ru/oz/2003/3/2003_3_32-pr.html (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
2. Лебедева Э. Е. Политическая роль профсоюзов Западной Африки / Э. Е. Лебедева. – М., 1974. – 356 с.
3. Профсоюзы мира: справочное издание. / под ред. Г. Е. Канаева, А. С. Протопопова. – М., 1989. – 634 с.
4. Тупиця О. Л. Профспілки у трансформаційному суспільстві: напрями зміни політичного статусу / О. Л. Тупиця // Вісник КНУ. Сер. філософія, політологія. – Вип. 84 – 86. – С. 178 – 182.
5. Цвих В. Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політичних наук: спец 23.00.02. «Політичні інститути та процеси» / В. Ф. Цвих. – К., 2004. – 41 с.
6. Бабошкін М. Диктатура профоргів [Електронний ресурс] / М. Бабошкін. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/310662/dyktatura-proforgiv> (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.

Воронова Т. В., кандидат политических наук, Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара (Днепр, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Сичкаренко Е. А., E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Политическое измерение деятельности профсоюзов в странах Азии, Африки и Латинской Америки.

***Аннотация.** Освещаются особенности взаимодействия профсоюзов с политической системой развивающихся стран, делаются выводы о целесообразности использования опыта в Украине.*

***Ключевые слова:** профсоюзы, политическая система, гражданское общество, политическая роль профсоюзов*

Voronova T., PhD in political science, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Sichkarenko E., E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Political dimension of trade unions in Asia, Africa and Latin America.

***Abstract.** The features of the interaction of trade unions with the political system in developing countries are highlighted, conclusions about the appropriateness of their experience in Ukraine are made.*

***Keywords:** trade unions, the political system, civil society, the political role of trade unions*

УДК 32.019.51

Худик Г. О.,

аспірантка, кафедра політології

факультет суспільних наук і міжнародних відносин

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

(Дніпро, Україна), E-mail: A_le_maraK@ukr.net

Герман Ю. О.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

(Дніпро, Україна), E-mail: iuliia.german@gmail.com

СПЕЦИФІКА ДІАГНОСТИКИ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

***Анотація.** Проаналізовано концептуальний зміст феномену іміджу політичного лідера, специфіку його конструювання у епоху переходу до інформаційного суспільства та запропоновано методику визначення ефективності іміджу політичного лідера. Метою статті є визначення характеристик, які не потребують широкомасштабного опитування для визначення рівня довіри, симпатій, прихильності до лідера з метою з'ясування значення основних іміджевих показників. За допомогою комплексного методологічного інструментарію розроблено формулу розрахунку ефективності іміджу політичного лідера, на основі показників, що визначаються в залежності від діючої політичної системи та вподобань народу. Визначається, що показники іміджу політичного лідера можна виявити через вкорінені стереотипи та пріоритети суспільства, а також вимірювані актуалізовані суспільним запитом змінні. Доведено, що сучасна практична політологія потребує інструментарію, здатного забезпечити евристичність прикладних політологічних досліджень у тому числі і у політико-іміджевій сфері.*

***Ключові слова:** політичний імідж, індекс ефективності іміджу, політичний лідер, інформаційне суспільство.*

Ми живемо в епоху розвитку інформаційного суспільства, коли інформація та канали впливу ЗМІ здійснюють потужний вплив на свідомість суспільства, нав'язуючи, тим самим, пріоритети, цінності, потреби та спосіб життя цільовій аудиторії. Технології інформаційного суспільства, іменовані як «нові інформаційні та комунікаційні технології», стрімко почали розвиватися у 90-ті роки ХХ століття. Вони характеризуються поширенням електронного обміну інформацією, переходом до цифрових технологій, вибуховим зростанням розвитку Інтернету і лібералізацією телекомунікації.

З розвитком інформаційних технологій, розвиваються ЗМІ, а з ними і нові методики конструювання іміджу політичних об'єктів. Сучасному політичному лідерові просто необхідно мати затребуваний імідж, щоб реалізувати себе в сфері політики, бути популярним та авторитетним, мати підтримку електорату та прихильників. Як свідчить вітчизняна практика, основною аксіомою побудови іміджу політичного лідера є те, що населення не має безпосереднього виходу на політика, воно реагує на його образ, імідж, телевізійну картинку. Вибір електорату не має відношення до реальності.

Вибір належить саме до образу, а не до людини, оскільки у 97% виборців не було і не буде контактів з політичним лідером. Зараховується не те, що існує насправді, а те, що більшість суспільства бачить на екрані. Будучи основним діючим персонажем на політичному полі, політичний лідер постає перед електоратом не сам по собі, а в тому образі, за допомогою якого він має досягти поставлених перед собою цілей, зайняти ведучі позиції та заручитися підтримкою прибічників. Тому не обов'язково змінювати характер або риси політичного лідера, потрібно змінювати одержуване від нього враження, шляхом побудування відповідного іміджу.

Актуальність питання визначається тим, що існують характеристики, при зміні яких може змінитися і імідж політичного діяча, який вже був помічений на політичній арені, і рівень довіри, і рівень прибічності до нього. При цьому наявність цих характеристик, як показують дослідження, повинні бути присутніми при побудові іміджу при просуванні політика на політичне поле. Це такі: сімейний стан, досвід роботи в політичній сфері, наявність освіти, рівень активності, сповідування ідеологій та/чи програми, законна діяльність, відомість на даний час. Щоб визначити ці характеристики не потрібно проводити соціологічне опитування, досить лише знайти достовірні джерела, в яких наявна інформація про них.

Зазначеній проблематиці присвячена достатня кількість науково-практичної літератури: роботи М. В. Школяр, В. М. Бебик, В. Г. Горчакової, А. Акайомової, М. В. Науменко, І. А. Єремєєвої, М. В. Кучковської та Ю. О. Халілова-Чуаєва розкривають поняття та сутність політичного іміджу; структурні елементи іміджу запропоновані у роботах Н. Булки та М. В. Школяр; характеристики, запропоновані нами для розрахунку охарактеризовані в працях А. В. Скіперських (фактор дружини у іміджі політичного діяча), А. А. Деркач, В. І. Жукова, Л. Г. Лаптева (досвід роботи політичного діяча, а також його законна діяльність), В. Г. Герасимчук (вплив освіти на імідж політика), А. Логащук (політичний лідер як громадський діяч), Л. П. Макаренко (ідеологія як важлива складова політичного іміджу), С. В. Голев (фактор відомості політичного діяча). Водночас проблематика розробки прикладного інструментарію, який дозволяє всебічно оцінити значення та питому вагу складових політичного іміджу персоніфікованого політичного об'єкту залишається невирішеною.

Мета статті полягає у з'ясуванні специфіки визначення ефективності іміджу політичного лідера та розробці пілотного інструментарію розрахунку вказаної ефективності.

Очевидно, що імідж – це набір якісних ознак, що асоціюються з тією чи іншою особистістю. Поняття «імідж» походить від латинського *imāg*, спорідненого з латинським же *imitari*, що означає «імітувати». Англійське слово *image* означає зображення, ікону, образ мислення, символ, зразок. Імідж – це імітація, зовнішня форма якогось об'єкта, особи [1, с. 69]. Імідж (від франц.: *image* – образ, зображення, малюнок) – це образ особистості або соціального інституту, який існує у масовій свідомості. Він може бути більш чи менш адекватним реальному об'єкту, але й сам певною мірою є реальністю у суспільній свідомості [2, с. 519]. Імідж не обов'язково повинен

бути позитивним, щоб стійко вкоренитись у підсвідомості суспільства. Може скластись, навіть так, що негативний імідж буде запорукою популярності та допоможе знаходитись у центрі уваги особистості, суспільства чи певного соціального інституту. Тобто, імідж – це те, що залишається у свідомості (та потрапляє у підсвідомість реципієнта) під час (та після) зустрічі з імідженосієм. Це не тільки те, що бачить реципієнт під час зустрічі з респондентом, але й те, що відчуває, думає та уявляє з приводу нього [3, с. 360].

Що стосується іміджу політичного лідера, то на думку А. Акайомової, політичний імідж – це особливий вид іміджу. Він включає в себе політичні і психологічні характеристики, притаманні іміджу взагалі, а також ознаки, притаманні лише його конкретному різновиду. Фахівці часто визначають політичний імідж як цілеспрямовано сформований і пропагований образ кандидата, партії, громадського чи політичного руху, забуваючи, що імідж у політичній сфері існує як феномен масової свідомості, незалежно від реалізації передвиборчих технологій, а іноді й всупереч їм [4, с. 30]. М. В. Науменко, в свою чергу, дає таке визначення політичного іміджу: це «одяг», який надягає на себе людина, він повинен підходити їй за розміром, кольором та фасоном, а також презентувати до певної міри її внутрішній світ [5, с. 62]. Формуючи стійкий образ для політичного лідера необхідно враховувати його особисті характеристики, світосприйняття, цінності, традиції, звички, темперамент, сферу інтересів та багато іншого, що є природним та притаманним для носія іміджу. Можна додавати яскравості у вже існуючий імідж політичного лідера, доповнюючи його новими компонентами, але аж ніяк радикально не змінюючи їх. Необхідно пам'ятати, що стійкий імідж добре вкорінюється у свідомість суспільства, тому необхідно дуже уважно віднестися до його формування. Саме від цього буде залежати успішність та популярність політичного лідера.

Імідж політичного лідера – це набір певних якостей, характеристик, які люди ототожнюють з конкретною особистістю. Суспільство, шляхом вкорінених у ньому стереотипів, уявлень та традицій, формує сприятливий, «ідеальний», у своїй свідомості образ іміджу політичного лідера. Для створення стійкого політичного іміджу, іміджмейкерам необхідно знати його структуру та мати навички роботи з нею.

Тобто, здебільшого суспільство отримує «фантомне навантаження», яке в більшій мірі відповідає їхнім очікуванням та вподобанням, при цьому маючи дуже мало інформації про справжнє обличчя політичного лідера.

Таким чином, імідж політичного лідера – це зімітований, штучно сформований образ, який створений з метою здійснювати вплив на суспільство.

Імідж політичного лідера формується на основі як мінімум двох основних факторів: очікувань виборців та індивідуальних особливостей самого політика. Водночас слід враховувати той факт, що у сучасному політичному житті, коли широко використовуються ефективні методи політичної реклами у ЗМІ та здійснюється потужний і всеохоплюючий тиск на громадську думку, імідж «лідера-для-публіки» може значно

відрізнятися від «лідера-реальної особистості» [6]. Ступінь ефективності іміджу певного політичного лідера можна визначити за допомогою різних методик, зокрема методу експертних оцінок, соціологічного опитування, тощо. Соціологічне опитування дозволяє визначити індекс довіри до політичного лідера, показники харизматичності або впливовості лідера, здійснити порівняння лідерів та ін. За таких обставин важливим є стратегія і тактика такого опитування, професіоналізм експертів та інтерв'юєрів, виваженість підходу до формування вибірки та формулювання запитань. Безумовно, конструювання політичного іміджу нового для цільової аудиторії політичного об'єкта – це комплексний та багатоаспектний процес, що вимагає значної підготовчої роботи. Спираючись на соціологічні дослідження можливо виявити і ідеальний імідж політичного лідера, його морально-психологічні якості, відношення до нього суспільства та багато іншого.

У нашому випадку, ми пропонуємо набір характеристики, які не потребують оцінки зі сторони експертів чи соціологічного опитування, вони вже існують і є беззаперечним фактом, їх можна оцінити самостійно. Оскільки імідж політичного лідера може виступати як маркетинговий продукт, за основу ми взяли дані факторів і показників маркетингового середовища, але внести свої корективи (табл. 1):

Таблиця 1.**Характеристики ефективності іміджу політичного лідера**

Фактори макросередовища	Показники
Економіка	Фаза економічного циклу країни Рівень інфляції Рівень безробіття Валовий національний продукт та його динаміка Наявність та рівень товарного дефіциту Рівень доходів та купівельної спроможності населення
Демографія	Чисельність населення Територіальне розміщення населення Рівень урбанізації Міграція населення Віковий склад населення Рівень народжуваності та смертності Статевий склад населення Сімейний стан населення
Політико-законодавчий	Політична структура Рівень політичної та законодавчої стабільності Антимонопольне регулювання Податкове законодавство

Соціально-культурний	Соціальні класи Соціальні групи Культура Субкультура
Науково-технічний прогрес	Рівень інфляційної активності Введення нових технологій Напрями концентрації технологічних зусиль Підвищення продуктивності праці Нова продукція
Природне середовище	Екологія Наявність та доступність сировини та природних копалин Вартість енергоносіїв

У демографічному факторі ми виокремили сімейний стан; у науково-технічному факторі виокремили рівень освіти політика; у соціально-культурному – рівень активності, відомість на даний час; у факторі природного середовища – досвід роботи саме у політичній сфері; у політико-законодавчому факторі – наявність або відсутність ідеології та програми, законна діяльність. Ми не розглянули економічний фактор, під яким могла б бути розкрита характеристика доходів і вкладів політичного діяча, оскільки у більшості випадків, це не завжди достовірна інформація. Ці характеристики легко дослідити на достовірній та задокументованій інформації журналістами при розслідуванні, чи спілкування з лідером. Вони загальні, за їх допомогою можна визначити сприйняття політичного лідера, проте в деяких країнах, де гостро стоїть питання релігії, чи расової приналежності, варто пам'ятати про характеристики релігійності та расової приналежності політичного лідера та ін.

Характеристики базуються на суспільних стереотипах та уявленнях «як потрібно». Тому, політичний імідж може бути ефективним у випадку, якщо він не суперечить: існуючим у суспільстві політичним міфам, стереотипам, системі цінностей та безпосереднім інтересам і потребам людей [7]. Таким чином, можна описати дані характеристики:

1) Сімейний стан. Народна мудрість наголошує, що в успіху чоловіка чимала заслуга його дружини. Нерідко у виборчу кампанію чоловіків-політичних лідерів – включаються дружини, що допомагають своїм чоловікам в політичній легітиматії. Фактор «дружини», як технологія, вибирається претендентом на політичне визнання на якому-небудь посту не тільки в період підготовки до виборів, але і в моменти спаду легітиматійних бажань. Підтримка, артикулює свою енергію на гендерному факторі (у нашому випадку, на дружинах легітимізується в суб'єкти влади гравців), як правило, переходить суб'єкту легітиматії. Наприклад, у період передвиборної президентської гонки в США 2004р. змагалися не тільки кандидати на легітиматію на президентській посаді – республіканець Джордж Буш і демократ Джон Керрі, але і їхні дружини – Лора Буш і

Тереза Керрі. Для пересічних американців, які не визначилися з вибором «свого» президента, величезне значення набували не політичні фактори, супутні легітимації основних претендентів на президентський пост. Одним з таких факторів виявився чинник «президентської дружини». Можна стверджувати, що імідж аполітичної домогосподарки і скромної вчительки, який розігрувався Лорою Буш був зрозуміліше і, стало бути, ідентичніше американцям, які не визначилися з вибором «свого» президента, ніж імідж Терези Керрі – надто політизованою, яка має значний вплив на свого чоловіка [8].

2) Досвід роботи в політиці. Політик повинен бути майстром своєї справи. Виявилося, що група керівників з невеликим стажем керівної роботи (менше 5 років) характеризується збігом ціннісної та нормативної структур. При цьому для більшої частини керівників характерно внутрішнє прийняття організаційних норм як власних цінностей (все, що можна – добре, все, що можна – погано). Зі збільшенням стажу від 5 до 10 років картина змінюється. Нормативність йде на друге місце. Більшу частину в цій віковій групі становлять керівники, які визнають розбіжність між ціннісним і нормативним аспектами внутрішньо організаційної поведінки, однак при прийнятті рішень схильні керуватися власними цінностями. Частка нормативних керівників у цій віковій групі також досить велика. В найменшій мірі нормативність в оцінках характеризує групу керівників зі стажем роботи від 10 до 15 років. Нормативність тут відходить на третє місце. При цьому істотно зростає число керівників, які, хоча і залишаються на нормативних позиціях, усвідомлюють їх обмеженість. В цілому ж, як і в попередній групі, найбільше число керівників орієнтовані на ціннісний компонент в оцінці. Нарешті, зі збільшенням стажу роботи (більше 15 років) знову на перше місце, причому з великим відривом, виходить нормативність. Виявляється, що старша вікова група керівників по демонстрованим результатами нагадує групу молодих керівників. Разом з тим очевидно, що це – повторення на новому рівні [9]. Чим більший досвід роботи в політичній сфері, тим краще лідер розуміє функціонування всіх механізмів у державі, проте, довге перебування в політиці лідера може відобразитися на реальності держави, адже реальність невинно змінюється, а політичний лідер (який занадто довго знаходиться на посту) не має уявлення про новітні інструменти керування державою та її інститутами.

3) Освіта. Політик повинен бути освіченим, розумним. Лідерство пов'язано з проблемою сталого розвитку. Головна ідея сталого розвитку полягає в тому, що економічне зростання і підвищення добробуту населення не повинні досягатися за рахунок майбутніх поколінь і суспільства [10, с. 230]. Тому, політичний лідер повинен знати та вміти вирішити зовнішні та внутрішньодержавні питання з найменшими втратами для суспільства.

4) Рівень активності. У політика повинна бути активна життєва позиція, за допомогою якої він зможе реалізовувати свої ідеї. Політична і громадська діяльність (в т.ч. активність) – поняття суміжні. Спільне у двох понять те, що діяльність – і політична, і громадська – покликана вирішувати

проблеми, впливати на зміни в суспільстві, середовищі, економіці, коротше кажучи, – в усіх сферах життя громади того ж міста чи держави. Єдине, чим їх можна чітко розрізнити, – спрямованість на досягнення влади як інструменту змін. Політичний лідер – це громадський діяч, який береться за керівництво процесами, формування порядків, законів, норм, їх зміну, створення політичних програм, виконання взятих на себе зобов'язань перед громадою. Тому, щоб впливати на суспільне життя не обов'язково ставати владною особою. Якщо громадськість (активісти, діячі) найчастіше є суб'єктом змін, то політики дуже часто стають об'єктами змін [11]. Займаючи активну позицію у суспільстві політик набуває додаткової відомості і прихильності з боку електорату.

5) Ідеологія. Жодна влада не обходиться без ідеології, яка надає їй доцільного характеру, орієнтуючи громадян на певну систему цінностей, норм поведінки, відповідний спосіб життя. Політичні функції ідеології полягають у створенні позитивного образу впроваджуваної політичної лінії, її відповідності інтересам певної соціальної групи, держави, в стимулюванні цілеспрямованих дій, вчинків громадян та їх об'єднань. Ідеологія прагне інтегрувати суспільство на базі інтересів певної соціальної чи національної групи, або на базі сформованих цілей, котрі не опираються на якісь соціально-економічні прошарки населення [12]. Якщо політичний лідер має ідеологію, це означає, що в нього є ідеї, щодо майбутнього розвитку країни.

6) Діяльність в рамках закону. Політик повинен дотримуватись існуючого законодавства. У світогляді людей регулююча функція ідеалу відносно поведінки розкривається у формі кодексу політичних правил, законів, прикладів. Політичний ідеал надихає, малює ідеальну конструкцію, втілюється в цінностях, задає модель політичної поведінки, фіксує цінність суспільного та індивідуального буття [9]. Політичний лідер повинен діяти в рамках закону, таким чином даючи приклад суспільству та зберігаючи гарну репутацію.

7) Відомість. Політичні лідери комунікабельні, прагнуть до різноманітних контактів (особливо в процесі передвиборчої боротьби). Вони створюють собі певний імідж, відомий широким масам [13]. Щоб вдало співпрацювати із лідерами зарубіжних країн, політичний лідер повинен бути відомим не тільки у своєму місті, чи регіоні, а й по за межами держави.

Ці характеристики пропонуємо оцінювати у такий спосіб:

1) сімейний стан: (одружений – 1, неодружений – 0,5, розлучений, не перебуває у шлюбі після розлучення – 0,25; 2) досвід роботи в політиці: декілька місяців-рік – 0, 1-5 років – 0,5, більше 5 років – 1; 3) освіта: вища – 0,5, більше, ніж одна вища освіта – 1; 4) рівень активності: громадський діяч, меценат (за наявності кожного показника) – 1, неактивний – 0; 5) діяльність в рамках закону: порушення закону – 0, законослухняний – 1; 6) відомість: всесвітньовідомий – 1, відомий в країні – 0,5, відомий в регіоні – 0,25, невідомий – 0; 7) ідеологія: має чіткі та аргументовані позиції – 1, лише підтримує існуючі пропозиції – 0,5, невизначеність позиції – 0.

Кількість характеристик може збільшуватися, або зменшуватися, вони

можуть бути значними, або ні – все це залежить від того, імідж політичного лідера якої країни ми розраховуємо. Кожному історичному типу політичної соціалізації відповідає певний ідеал політичної людини, його цивільних чеснот, ступінь залучення в політику, ступеня активності, розвиненості політичної свідомості, ідентифікації з політичними партіями, групами, організаціями і т.п. Цей ідеал відбивається у теоретичних концепціях політологів і в практиці політичного рекрутування [9].

Ми пропонуємо формулу, яка допоможе визначити ефективність іміджу політичного лідера, враховуючи показники, які відповідають: існуючій формі правління та потребам суспільства.

$$ЕПІ = \frac{(\sum_n П) \times 100\%}{n}, \text{ де}$$

ЕПІ (ефективність політичного іміджу) – індекс ефективності іміджу політичного лідера, визначається у відсотках (%); $\sum_n$ – сума отриманих показників; 100% – найвища ефективність іміджу, при умові, якщо сума отриманих показників розраховується із взятої всієї кількості показників; n – кількість взятих показників для дослідження.

Таким чином, якщо отримані результати відповідають:

1) 1%-20% – це означає, що імідж є недосконалим, неструктурованим, або ж незавершений до кінця; 2) 21%-40% – досить незбалансований імідж. Такий імідж (як і в першому результаті) може бути сконструйований для опонента. Перші два результати можуть бути взяті для опису іміджу опонента.

3) 41%-60% – помірно-ефективний імідж. При цьому суспільство вбачає під маскою політичного лідера його справжнє обличчя; 4) 61%-80% – ефективний імідж, коли несуттєві фактори не враховані, але в цілому імідж має позитивну оцінку. Ці результати притаманні більшості сучасним політикам;

5) 81%-100% – високоефективний імідж, затребуваний імідж у масовій свідомості. Цього результату прагнуть досягти як і іміджмейкери у конструюванні образу політичного лідера, так і сам політичний лідер.

Отже, можна зробити висновки, що сучасний світ в якому продукується велика кількість нових розробок, потребує їх, в тому числі, і в політичній сфері, а саме у конструюванні ефективного іміджу політичного лідера. Для того, щоб розрахувати ефективність політичного лідера можна користуватися різними методами соціологічних досліджень, експертних оцінок, прогнозних досліджень, рейтингових досліджень. Проте важливим є саме початок конструювання іміджу політичного лідера, коли він ще маловідомий суспільству та неможливо здійснити опитування на базі відсутності інформації про нього. Ми пропонуємо об'єктивні вимірювані іміджеві характеристики та спеціальну формулу, які допоможуть розробити імідж на початковому етапі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Школяр М. В. Психологічні аспекти формування іміджу політика / М. В. Школяр // Політичний менеджмент. – 2004. – № 4 (7). – С. 69–76.

2. Бебик В. М. Як стати популярним, перемогти на виборах і утриматись на політичному Олімпі: (Соціопсихологія і технологія політ. боротьби) / В. М. Бебик. – К.: Абрис, 1993. – 128 с.
3. Горчакова В. Г. Компендиум конструирования имиджа личности профессионала публично-коммуникативных профессий / В. Г. Горчакова // Прикладная имиджелогия. – Ростов н/Д: Феникс, 2010. – 478 с.
4. Акайомова А. Політичний імідж та його основні характеристики / А. Акайомова // Політичний менеджмент. – ., 2009. – №5. – С. 29–35.
5. Науменко М. В. Імідж як складова міфологізації образу суб'єкта політичного процесу / М. В. Науменко // Наукові записки Київської школи скенування. – К., 2007. – №2. – С. 60–67.
6. Кучковська М. В. Формування іміджу політичного лідера в українській політичній практиці [Електронний ресурс] / М. В. Кучковська, Ю. О. Халілова-Чуваєва. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Politologia/4_82414.doc.htm. (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
7. Єремєєва І. А. Проблеми формування ефективного іміджу в сучасній політології [Електронний ресурс] / І. А. Єремєєва. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Gumj/2009_3-4/Eremeeva.pdf. (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
8. Скиперских А. В. Фактор жены в легитимации политического лидера [Електронний ресурс] / А. В. Скиперских. – Режим доступу: http://www.rae.ru/snt/?section=content&op=show_article&article_id=3992. (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
9. Деркач А. А. Политическая психология [Електронний ресурс] / А. А. Деркач, В. И. Жуков, Л. Г. Лаптев. – Режим доступу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001075/st000.shtml>. (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
10. Герасимчук В. Г. Освіченість, рішучість лідера як фактор успіху ста-лого розвитку / В. Г. Герасимчук // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – №2. – С. 227–239.
11. Логашук А. Політика чи громадська діяльність, або як називається те, чим я займаюсь [Електронний ресурс] / А. Логашук. – Режим доступу: <http://vse.rv.ua/blogs/1392373383-politika-chi-gromadska-diynalnist-abo-yak-nazivaietsya-te-chim-ya-zaumayus.html>. (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
12. Макаренко Л. П. Идеология как складова іміджу політичного лідера [Електронний ресурс]. /Л. П. Макаренко – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-polit-nauk-makarenko-lp-ideologiya-yak-skladova-imidzhu-politichnogo-lidera/> (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
13. Голев С. В. Политическая психология. Словарь-справочник [Електронний ресурс] / С. В. Голев – Режим доступу: <http://politike.ru/dictionary/841/word/politicheskii-lider> (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.

Худик А. А., аспірантка, кафедра політології, факультет общественных наук и международных отношений Днепрпетровский национальный университет имени Олеся Гончара (Днепр, Украина), E-mail: A_le_maraK@ukr.net

Герман Ю. А., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры политологии Днепрпетровский национальный университет имени Олеся Гончара (Днепр, Украина), E-mail: iuliia.german@gmail.com

Специфика диагностирования показателей эффективности имиджа политического лидера

***Аннотация.** Проанализированы концептуальное содержание феномена имиджа политического лидера, специфика его конструирования в эпоху перехода к информационному обществу и предложена методика определения эффективности имиджа политического лидера. Целью статьи является*

определение характеристик, которые не требуют широкомасштабного опроса для определения уровня доверия, симпатии, привязанности к лидеру с целью выяснения значения основных имиджевых показателей. С помощью комплексного методологического инструментария разработана формула расчета эффективности имиджа политического лидера, на основе показателей, определяемых в зависимости от действующей политической системы и предпочтений народа. Определяется, что показатели имиджа политического лидера можно обнаружить через укоренившиеся стереотипы и приоритеты общества, а также измеряемые актуализированы общественным запросом переменные. Доказано, что современная практическая политология требует инструментария, способного обеспечить эвристичность прикладных политологических исследований, в том числе и в политико-имиджевой сфере.

Ключевые слова: политический имидж, индекс эффективности имиджа, политический лидер, информационное общество.

Hudyk A., postgraduate student of the Department of Political Science, Faculty of Social Sciences and International Relations, Oles Gonchar Dnepropetrovsk National University (Dnipro, Ukraine), E-mail: A_le_maraK@ukr.net

German I., PhD in historical science, docent, assistant professor of the Department of Political Science, Oles Gonchar Dnepropetrovsk National University (Dnipro, Ukraine), E-mail: iuliia.german@gmail.com

Peculiarities of diagnostic the rate of effectiveness of a political leader's image

Abstract. *The conceptual phenomenon of image of a political leader is analyzed, as well as the peculiarities of its design in the era of transition to an information society. The method of determining the effectiveness of a political leader's image is offered. The article aims to determine the characteristics that do not require large-scale search to determine the level of trust, sympathy, and affection to the leader in order to determine the values of the basic image parameters. With comprehensive methodological tools is developed the formula for calculating the efficiency of image of a political leader, based on indicators defined according to the current political system and the preferences of the people. It is determined that the parameters of image of a political leader can be found through the entrenched stereotypes and priorities of society and measurable variables actualized by social demand. It is proved that modern political science requires practical tools that can provide applied political studies including the sphere of political image with heuristic instruments.*

Keywords: political image, efficiency code of image, political leader, information society.

УДК 323.2

Кравченко В. Ю,

кандидат політичних наук,

викладач кафедри гуманітарних наук

Дніпропетровської медичної академії

(Дніпро, Україна), E-mail: darkliths@rambler.ru

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Анотація. Дослідження присвячене розгляду основних сучасних теоретичних підходів і теорій, які пояснюють природу та джерела політичного насилля. Здійснено систематизацію і класифікацію проявів та форм політичного насилля на основі різноманітних критеріїв, які сприяють поглибленому розумінню, впо-

*рядкуванню і узагальненню знання про його предмет, джерела, сторони та за-
соби.*

Ключові слова: політичне насилля, влада, примус, сила, легітимність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головною особливістю дослідження категорії «політичне насилля» є відсутність єдності серед дослідників стосовно природи даного явища. В науковому співтоваристві сформувалися різноманітні підходи, відповідно до яких політичне насилля може розглядатися в якості безпосереднього застосування фізичної сили, психологічного або фізичного примусу, нелегітимного використання сили, обмеження волі, заподіяння шкоди та збитків. До недавнього часу, дослідження політичного насилля затримувалося негативною оцінкою громадськості, яка не могла спокійно сприймати той факт, що в таких дослідженнях на один рівень ставлять суб'єкта і жертву насилля, уникаючи морально-етичних оцінок. Тому, дослідження присвячені політичному насилля можна було зустріти лише у вузько спеціалізованих журналах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складність дослідження політичного насилля пов'язана із особливістю самого феномену, його історичною мінливістю та широким переліком комбінацій по лінії суб'єкт – об'єкт, ідеологічним наповненням, ідейно-політичними та соціально-філософськими установками, присутністю морально-етичного критерію. Варто відзначити, що дослідження сучасного політичного насилля знайшло своє відображення в працях таких іноземних дослідників: Ч. Міллз, Дж. Кін, Дж. Салмі, Е. Левінас, Ч. Найбург, Дж. Даймонд, Й. Галтунг. Вагоме місце вказаній проблематиці у своїх роботах приділяли й вітчизняні автори: В. Межуєв, В. Денісов, А. Кугай, М. Ліпатов, А. Дмитрієв, І. Залисін, А. Коломoeць. Отже, формування цілісної і концептуально завершеної системи уявлення про особливості функціонування сучасного політичного насилля необхідно розпочинати з аналізу найпоширеніших і найавторитетніших теорій, які пройшли шлях наукового становлення в межах політичного дискурсу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд основних концептуальних підходів, теорій, уявлень, класифікацій і типологій політичного насилля, які переважають в рамках сучасної політичної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні дослідження природи і джерел політичного насилля неможливо здійснювати без урахування його зв'язків з поняттям «влади». Центральне місце в політичному процесі займають відносини з приводу завоювання, використання і утримання влади за допомогою методів насилля і примусу. Велика кількість дослідників не погоджуються з позицією Х. Арендт та Н. Лумана і доводять, що насилля являється важливим засобом/інструментом влади за допомогою якого суб'єкт владних відносин реалізує свою волю. Без такого політичного засобу як насилля, суб'єкту влади складно підпорядкувати своїм інтересам поведінку, волю і бажання об'єкта. Тому, владні відносини, в будь-якому, випадку, можуть відбутися лише за наявності засобів, які забезпечують встановлення зв'язку між суб'єктом та об'єктом влади. Через

призму політико-владних відносин насилля розглядають такі дослідники, як: В. Денісов, А. Кугай, М. Ліпатов, А. Дмитрієв, І. Залисін, Ч. Міллз. Зрозуміло, що насилля це лише один з багатьох інструментів влади, який жодним чином не применшує значення і роль несилових інструментів: авторитету, традицій, норм, законів, віри, стимулювання. Проте, в переважній більшості випадків, суб'єкт влади не завжди може розраховувати на добровільне підкорення власній волі тому, що владні відносини набувають асиметричного і конфліктного характеру через нерівність між суб'єктом та об'єктом, що й стає головною причиною застосування різноманітних форм насилля і примусу.

Зокрема, російський дослідник В. Денісов в якості соціального насилля розглядає застосування або погрозу застосування різних форм, методів і засобів прямого або опосередкованого примусу по відношенню до індивідів, груп, класів та держав з метою боротьби за політичну владу та її утримання і досягнення економічного панування [1, с. 25]. В. Денісов вказує на те, що політичне насилля це один із різновидів комунікації, в рамках якої екстремального вираження набувають боротьба і зіткнення протилежних інтересів та цілей суб'єктів суспільних відносин – держав, класів, етносів [2, с. 40].

А. Кугай вважає, що політичне насилля передбачає: «Примусове обмеження свободи волі соціального суб'єкта, що обумовлене діями соціальних сил, які прагнуть здобути, утримати і використати політичну владу з метою встановлення та підтримання певного соціально-політичного ідеалу» [3, с. 13]. Проте, виникає цілком слушне зауваження: чи завжди, для учасників політичного процесу, насилля є інструментом досягнення певного ідеалу? Скоріше за все, можна говорити про використання елементів політичного насилля для досягнення прагматичних цілей: влади, збагачення, визнання, покарання, залякування.

Схожу точку зору розділяє М. І. Ліпатов, для якого політичне насилля це, в першу чергу: «Ідеологічно обґрунтована і матеріально забезпечена діяльність класів, націй, соціальних груп, яка спрямована на застосування засобів примусу з метою завоювання, утримання і використання державної влади, а також досягнення політичного панування на міжнародній арені, управління соціальними процесами в класових, групових чи індивідуальних інтересах [4, с. 10]. Однак, у своєму визначенні російський автор не враховує народні маси і політичну еліту, як ключових суб'єктів політичного насилля.

Навколо даної традиції вибудовував свої теоретичні уявлення про політичне насилля і видатний дослідник Ч. Міллз. Він вказував на органічний і безальтернативний зв'язок між насиллям та владою. Найкращий вираз власної теорії він продемонстрував у своїй відомій фразі: «Будь-яка політика представляє собою боротьбу за владу, а головним виразом влади є насилля» [5, с. 104]. Вчення Ч. Міллза про політичне насилля стало основою для значної кількості досліджень з окресленої проблематики. Зокрема, І. Свієстіня продовжуючи дану традицію, дійшов висновку, що поняття «насилля» завжди пов'язане з явищем влади. «Насилля – це один із чисельних проявів влади і тому потрібно говорити про політичне насил-

ля лише в контексті влади» – зазначає він [6, с. 141]. Політичне насилля пов'язане з феноменом постійних групових конфліктів з приводу влади та контролю над ресурсами в певному суспільстві.

У переважній більшості випадків, дослідження категорії «політичне насилля» ускладнюється тим, що значна кількість дослідників не конкретизують його значення, а розуміють його у загальному широкому значенні, що обмежує якісну визначеність стосовно природи даного явища. Це призводить до того, що політичне насилля зливається і ототожнюється з поняттями примусу, пригнічення, обмеження свободи волі і прав людини. Відсутність конкретики у визначенні політичного насилля поглиблює розкол і антагоністичні відносини в політичній системі суспільства, бо дозволяє здійснювати маніпуляції на свою користь. Широке розуміння політичного насилля, як будь-якої шкоди або утиску дозволяє суб'єктам насилля виправдовувати і обґрунтовувати використання такого інструменту політичної боротьби.

Напевно, найпопулярніше визначення насилля здійснюється через його фізичний вплив. В даному руслі англійський філософ Джон Кін визначає насилля як: «Небажаний фізичний вплив груп і/або індивідів на тіла інших, що призводить до шоку, травм, смерті. Насилля – це акт, який виражає відносини, в яких об'єкт насилля розглядається в якості предмету, що заслуговує, щоб йому завдали шкоди чи, навіть, ліквідували» [7, р. 67].

Російські дослідники А. В. Дмитрієв та І. Ю. Залисін у своїй роботі «Насилля: соціо-політичний аналіз» вдаються до розгляду політичного насилля лише як фізичного прояву. В рамках їхньої концепції насилля це: «Фізичний примус, що використовується для нав'язування волі з метою оволодіння владою, перш за все державно, її використання, розподілу і захисту» [8, с. 24]. Їх прагнення зосередити увагу лише на фізичних проявах насилля продиктоване бажанням уникнути моральних, нормативних, аксіологічних і правових аспектів даного явища, оскільки їх об'єктом є свідомість індивідів, а не тіло. Та все ж, варто сказати про абсурдність такого підходу, бо численні емпіричні дані свідчать про те, що в більшості випадків кінцевою метою використання політичного насилля є не тілесні пошкодження чи вбивства, а вплив на суспільну свідомість. Фізичне насилля лише один із засобів для досягнення такого ефекту радикальним шляхом. Отже, узагальнюючи вже розглянуті трактування політичного насилля як фізичного примусу в широкому значенні передбачає активні фізичні дії, які завдають шкоди житті чи здоров'ю індивіда і здійснюються проти його волі, порушуючи його права і свободи, а також супроводжується больовими відчуттями.

Невірно було б обмежувати розуміння політичного насилля лише фізичним чи силовим примусом. Сучасність демонструє нам численні приклади, коли завдання фізичної шкоди не є найголовнішим завданням (тероризм), а лише засобом посилення духовного (психологічного, ідеологічного) насилля. Безперечно, варто визнати і врахувати, що прояви фізичного насилля є більш розповсюдженими, масштабними та помітними, що й обумовлює значну зосередженість уваги дослідників на його безпосередніх і прямих

проявах. Для досягнення наукової позиції необхідно розділяти поняття «насилля» і «сила». За своїм змістом сила ширше від насилля.

Прагнучи подолати обмеженість розуміння політичного насилля лише як фізичного впливу Дж. Салмі у своїй роботі «Насилля і демократичне суспільство» запропонував широке, всеохоплююче визначення даного явища: «Насилля – це все те, що не дозволяє людям задовольняти їх потреби або змушує діяти всупереч власної волі» [9, р. 10]. Деякі дослідники (Б. К. Капустін) вказують на здатність насилля до процесу творення нових форм взаємодії. Все, що порушує сталі принципи існування, що примушує людей робити, щось нове, що є протилежним їх природі, можна вважати проявом насилля [10, с. 6]. Е. Левінас ототожнив насилля з будь-якою дією, яка здійснюється без нашої експліцитної згоди, внаслідок чого, насиллям можна вважати будь-яку причинність, пристрасть, натхнення [10, с. 8].

Більшість з уже розглянутих нами наукових теорій і підходів обґрунтовують політичне насилля як негативне і неприродне явище в межах суспільних відносин. Проти такого одностороннього розуміння насилля виступає американський політолог Ч. Найбург, який вказує на його природне і об'єктивне походження: «Суспільство складається з численних конкуруючих соціумів і груп людей, які борються за отримання або збереження різноманітних благ за допомогою широкого арсеналу засобів. В такій боротьбі використовуються мирні або насильницькі методи і, відповідно, життя суспільства визначається двома поняттями – миром і війною, насиллям та ненасиллям. Мирний стан означає, що конкурентна боротьба відбувається в рамках легальності і закону. Навпаки, коли відбувається порушення існуючого порядку і зіткнення протилежних сторін досягає крайньої гостроти, що призводить до поширення насильницьких акцій» [11, р. 16]. Ч. Найбург пропонує до проявів політичного насилля відносити: «Акти дезорганізації, руйнування, завдання шкоди об'єкту, вибір цілей або жертв, обставин та наслідків, які набувають політичного значення, тобто характеризуються тенденцією зміни поведінки іншого в ситуації торгу, який впливає на природу соціальної системи» [11, р. 19].

Представники антропологічного підходу розділяють схожу точку зору на природу та сутність політичного насилля. Для них насилля це органічна і природна частина людського існування, а отже, було б безглуздо сподіватися на його цілковите викорінення із системи суспільних зв'язків. Так, на думку відомого етнографа, професора Кембриджського університету Джареда Даймонда насилля є характерною ознакою племінної природи людини. Досліджуючи різноманітні племінні союзи він помітив закономірність, що більшість членів таких племен помирають не своєю смертю, а в результаті цілеспрямованих вбивств. Схожої точки зору дотримується Дж. Блейні, який виявив, що більшість жінок в племенах Нової Гвінеї не живуть з своїм першим чоловіком, бо він був убитий в той, чи інший період часу. Дані антропологічних і етнографічних досліджень свідчать про те, що в примітивних суспільствах насилля було дуже поширеним явищем і виконувало роль покарання за особливо тяжкі злочини: вбивство, зґвалтування, крадіжка. Достатньо часто, в таких суспільствах безпосереднє фізичне

насилля поступалося місцем соціальній або фізичній ізоляції [12, с. 232]. Таким чином, в межах антропологічної традиції насилля розглядається як специфічний феномен суспільної свідомості, що визначає напрямки і темпи соціально-політичного розвитку. Розглянута група дослідників виступала проти одностороннього критичного погляду на насилля, як абсолютне зло. Відповідно до їх теоретичних уявлень, насилля потрібно оцінювати в залежності від конкретних умов і цілей. В такому випадку можна буде говорити про нього, як про об'єктивну реальність і необхідність, що може стати ключовим чинником еволюційного розвитку суспільства та його інститутів.

Цілісне, комплексне і системне вивчення категорії «політичне насилля» не можливо уявити без класифікації та систематизації його основних форм і проявів. Більше того, саме кардинальні зміни в структурі політичного насилля і формах його втілення можуть свідчити про встановлення і переважання відносин нового типу, які вказують на формування певних тенденцій в трансформації даного соціально-політичного явища. Систематизація і класифікація різновидів політичного насилля сприяє поглибленому розумінню, впорядкуванню і узагальненню знання про його предмет, джерела, сторони та засоби. Це дозволяє підвищити термінологічну ясність у розумінні такого складного міждисциплінарного явища. Від цього залежить ефективність і глибина розкриття сутності даного явища, виявлення і впорядкування його головних якостей.

Автором однієї із найавторитетніших класифікацій політичного насилля є норвезький дослідник Йохан Галтунг. Запропонований ним розподіл політичного насилля на пряме, структурне і культурне вже став класичним в рамках сучасної науки. В межах даної традиції політичне насилля не є самостійним автономним або незалежним феноменом, воно завжди пов'язане з потребами, особливостями і структурою політичної системи суспільства. В інтерпретації Й. Галтунга пряме насилля передбачає безпосередній вплив суб'єкта на об'єкт. Структурне насилля проявляється у створенні умов (структур), які утискають політичні потреби та інтереси індивідів. Структурне насилля відрізняється від прямого тим, що воно діє опосередковано, через політичні інститути. Найчастіше, об'єкти даного насилля не усвідомлюють, що піддаються його впливу. Пряме насилля має мінливу і динамічну природу, структурне – статичну і стабільну [13, р. 96].

Й. Галтунг під структурним насиллям розуміє шкоду заподіяну індивіду або групі у результаті існування певних організацій (інститутів, структур), які регулюють систему суспільних відносин. Він виступає за необхідність дослідження і вивчення природи та наслідків структурного насилля на всіх рівнях соціально-політичного життя – від індивідуального і групового, до державного, міжнародного та глобального. Переслідуючи дану мету Й. Галтунг, розробив концепцію «позитивного миру», в рамках якої мир розуміється як відсутність будь-яких форм насилля на всіх рівнях суспільного життя. Виходячи з його припущень, такого стану соціальної системи можливо досягнути лише за рахунок підтримки і поглиблення п'яти цінностей: екологічної стабільності, економічного благоустрою, соціальної справедливості, миру, активної участі громадян у прийнятті важливих

політичних рішень. Розробляючи поняття «структурного насилля» Й. Галтунг виходив з того, що якщо люди помирають від голоду, коли у світі є можливість їх нагодувати або помирають від хвороб, коли є необхідні ліки, то в такому випадку ми можемо говорити про існування структурного насилля, оскільки альтернативні структури могли б попередити такі смерті.

Структурне насилля на відміну від прямого діє опосередковано через суспільні інститути. Воно може бути непомітним і неусвідомлюваним для індивідів чи соціальних груп. До структурного насилля Й. Галтунг відніс: смерті від хвороб і голоду, маніпуляції свідомістю, обмеження доступу до інформації, маргіналізацію, соціальне несправедливість, забруднення навколишнього середовища та нерівність можливостей. Феномен «структурного насилля» можна описати такими головними характеристиками:

1. структурне насилля є постійним явищем, оскільки нерівність між соціальними групами є частиною соціальної взаємодії;

2. структурне насилля, в деякій мірі, схоже на соціальну несправедливість і передбачає нерівність в розподілі ресурсів та можливостей;

3. до структурного насилля можуть бути віднесені лише ті прояви соціальної несправедливості, які потенційно могли бути усунуті альтернативними соціально-політичними структурами.

На думку Й. Галтунга, дослідження політичного насилля не буде цілісним без врахування специфічних культурних чинників, які впливають на сприйняття і поширення прямого і структурного насилля. З цієї метою, він вводить поняття «культурного насилля» (cultural violence), яке використовується для легітимації прямого і структурного насилля, надаючи можливість суб'єктам обґрунтовувати і виправдовувати необхідність такої діяльності [14, р. 298]. Тобто, на думку Й. Галтунга, політичне насилля завжди нерозривно пов'язане з феноменом культурного насилля. Культурне насилля включає в себе символічні, ідеологічні, релігійні, мовні, етнічні аспекти людського існування, які можуть бути використані для обґрунтування, випробування або узаконення прямого і структурного насилля. Норвезький дослідник вважає, що головною причиною сучасних конфліктів є сформоване соціальними системами насилля – культурне, пряме (особисте), структурне. Культурне насилля створює умови для прояву структурного, а структурне – для прямого насилля. З огляду на це, можна припустити, що культурне насилля виконує ідеологічну функцію. Дуже часто, за допомогою ідеологічних постулатів здійснюють обґрунтування, виправдання і легітимації актів політичного насилля.

Відомий дослідник Славой Жижек у своєму дослідженні «Про насилля» виступає за виокремлення в структурі політичного насилля чотирьох підтипів:

-суб'єктивним політичним насиллям може бути лише той акт, який можливо чуттєво сприймати, відчувати, осмислювати та оцінювати. На думку Жижека, суб'єктивне насилля сприймається в якості такого лише на фоні ненасильницького нульового рівня. Воно являється порушенням нормального, звичного положення речей. Таке насилля здійснюється політичними акторами, дисциплінарним репресивним апаратом, фанатичним натовпом

Такий тип насилля сприймається індивідом на основі власного досвіду і особливостей сприйняття;

-об'єктивне політичне насилля це насилля, яке характерне для звичайного стану речей, яке сприймається як норма, а не відхилення від неї. Об'єктивне насилля непомітне для тих, хто існує в межах його дії, бо воно підтримує стандарт ненасильницького нульового рівня;

-системне політичне насилля – катастрофічні наслідки функціонування соціально-економічних та політичних систем, що призводять до цілеспрямованого і перманентного порушення прав людини, недоторканості її тіла та волі. Такий тип насилля на пряму залежить від характеру і структури суспільства;

-символічне політичне насилля втілюється в мові та символічних формах, в тому, що Хайдегер назвав би «нашим будинком буття». Такий тип насилля розглядається в якості дієвого механізму формування соціальної реальності та соціального середовища. Насилля, таким чином, дозволяє вести боротьбу за отримання легітимного права на вироблення певного типу світогляду, цінностей, світосприйняття та уявлень про характер правил в політичній системі [15, с. 6].

Розглянута класифікація політичного насилля свідчить, що С. Жижек прагне сформувати комплексне уявлення про закономірності зіткнення різних вимірів символічної влади в межах соціальних систем. Це дозволяє йому проаналізувати актуальні силові та символічні методи примусу, які сприяють формуванню головних пріоритетів соціально-політичного розвитку та владного розподілу цінностей і ресурсів.

Дж. Салмі пропонує класифікувати насилля за трьома типами:

1. пряме (безпосереднє) – навмисні та цілеспрямовані дії, що завдають шкоди цілісності людського життя. Ця категорія включає усі види вбивств (геноцид, військові злочини, масові вбивства цивільних громадян), а також примусові або жорстокі дії, що призводять до фізичних та психологічних страждань (примусове переміщення населення, незаконне позбавлення волі, викрадення людей, взяття заручників, примусова праця, тортури);

2. непряме (опосередковане) – що проявляється у ситуаціях відсутності прямого чи безпосереднього зв'язку між жертвами і структурами або особами відповідальними за використання насильницьких методів, не лише фізичних але й соціальних (голод, хвороби, бідність);

3. репресивне – є одним із найпоширеніших різновидів насилля і передбачає порушення прав людини, позбавлення свободи думки, слова, віросповідання та пересування. Насилля такого типу характерне для недемократичних режимів, що відзначаються відсутністю політичних прав та громадянських свобод [9, р. 10].

Авторитетний англійський дослідник П. Уілкінсон систематизує насилля на основі двох критеріїв:

1. за масштабом та інтенсивністю:

-масове (вуличне насилля, повстання, революції, контрреволюції, репресії, громадянська війна, державний терор);

-насилля нечисленних груп (політичні вбивства, протистояння зло-

чинних угруповань, партизанське насилля, тероризм).

2. за цілями і завданнями:

- протестне (головна мета – вплинути на урядову політику);
- преторіанське (насильницька зміна представників влади);
- репресивне (спрямоване проти реальної або потенціальної опозиції);
- терористичне (використання страху від насилля для досягнення політичних цілей);
- революційне (прагнення змінити політичну систему).

Висновки: Розглянуті нами теоретичні підходи, типології і класифікації політичного насилля не можуть вважатися вичерпними, з огляду на мінливість та різноманітність політичних процесів в суспільстві. Проте, дуже часто всі типи і прояви насилля взаємопов'язані між собою, чинять взаємний вплив і відображають різноманіття і складність окремих соціально-політичних процесів. Саме тому, класифікація і систематизація політичного насилля здійснюється на основі різноманітних показників, серед яких найпоширенішими є: ступінь інтенсивності і організованості; встановленні цілі, завдання, результатами і засоби, що використовуються; характеристика суб'єкта і об'єкта насилля; територіальні ознаки і масштаб застосування; ступінь латентності і легітимності; форми прояву; види завданої шкоди.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Киреев Г. Н. Сущность социального насилия / Г. Н. Киреев // Философские науки. – 1986. – № 1. – 110 с..
2. Денисов В. В. Философия насилия / В. В. Денисов // Философия и общество. – 2008. – № 1. – С. 39–56.
3. Кугай А. И. Природа политического насилия и его роль в современном мире: Автореферат дис. канд. филос. наук / А. И. Кугай – М. 1993. – 24 с.
4. Липатов И. М. Сущность и основные формы политического насилия в современных условиях (философско-социологический анализ): Автореферат дис. канд. филос. наук / И. М. Липатов – М. 1989. – 21 с.
5. Межуев В. М. Насилие и свобода в политическом контексте / В. М. Межуев // Полис. – 2004. – № 3. – С. 104–113.
6. Свиестиня И. Некоторые аспекты насилия: насилие как одно из проявлений власти / И. Свиестиня // Насилие и ненасилие: Философия, политика, этика Под ред. Р. Г. Апресяна. – М.: Фонд независимого радиовещания, 2003. – С. 141–145.
7. Keane J. Reflections on Violence. / J. Keane – L. – N. Y.: Verso, 1996, – 200 p.
8. Дмитриев А. Насилие: социо-политический анализ / А. Дмитриев, И. Залысин. – М., 2000. – 327 с.
9. Salmi J. Violence and Democratic Society / J. Salmi – L.: Zed Books, 1993. – P. 10.
10. Капустин Б. К. понятию политического насилия / Б. Капустин // Полис. – 2003. – № 6. – С. 6–26.
11. Nieburg H. L. Political Violence. The Behavioral Process / H. L. Nieburg. – New York, 1969. – 184 p.
12. Поляков Е. М. Насилие и политический терроризм в современном мире / Е. М. Поляков // Политическая концептология. – 2013. – № 2. – С. 230–246.
13. Galtung J. Structural theory of aggression / J. Galtung // Journal of Peace Research. – 1964. – P. 95–119.
14. Galtung J. Cultural Violence / J. Galtung // Journal of Peace Research. – 1990. –

Vol. 27. – № 3. – Р. 291–305.

15. Жижек С. О насилии / С. О. Жижек. – М.: Издательство «Европа», 2010. – 184 с.

Кравченко В. Ю., кандидат политических наук, преподаватель кафедры гуманитарных наук Днепропетровской медицинской академии (Днепр, Украина), E-mail: darkliths@rambler.ru

Современные тенденции исследования и классификации политического насилия.

***Аннотация.** Исследование посвящено рассмотрению основных современных теоретических подходов и теорий, объясняющих природу и источники политического насилия. Проведена систематизация и классификация проявлений и форм политического насилия на основе различных критериев, которые способствуют углубленному пониманию и обобщению знания о его предмете, источники, стороны и средства.*

***Ключевые слова:** политическое насилие, власть, принуждение, сила, легитимность.*

Kravchenko V., PhD in political science, lecturer of the Department of humanities, Dnipropetrovsk Medical Academy (Dnipro, Ukraine), E-mail: darkliths@rambler.ru

Current trends in research and classification of political violence.

***Abstract.** Research is devoted to the consideration of major contemporary theoretical approaches and theories that explain the nature and sources of political violence. There is done the systematization and classification of symptoms and forms of political violence on the basis of various criteria that promote deep understanding, organizing and summarizing knowledge of his subject, source side and features.*

***Keywords:** political violence, power, coercion, force, legitimacy.*

УДК 1(43)(09):18

Полянська В.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

МОЖЛИВОСТІ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ -ЕСТЕТИЧНИХ ЯВИЩ В ПОЛІТИЦІ

***Анотація.** Досліджуються можливості та перспективи застосування синергетичного підходу в дослідженні політико-естетичних феноменів. Здійснюється огляд основних понять та концептів, які можна застосовувати для аналізу межових політико-естетичних явищ. Особливу увагу приділено концептам реплікатора, фракталу та методу естетичного моделювання синергетичних процесів в політиці.*

***Ключові слова:** політична естетика, синергетика, естетичне моделювання, політико-естетичні явища, політичний розвиток, реплікатор, фрактал.*

Епіграфом для даної статті могли б стати широко цитовані слова Нільса Бора: «Причина, чому мистецтво може нас збагатити, полягає в його здатності нагадати нам про гармонії, недосяжні для системного аналізу».

Дослідження можливостей пристосування синергетичного підходу до аналізу соціальних політичних явищ, зокрема представлення соціальної та політичної систем як нелінійних, на які поширюються концепція синерге-

тичного розвитку в процесі взаємодії порядку та хаосу розглядається в роботах А. Аршинова, А. Венгерова, Ю. Данилова, С. Канікаускаса, С. Кеофі-Ревілла, Є. Князевої, С. Курдюмова, С. Розова, В. Стьопіна. Дослідженням взаємовпливу та взаємодії естетичної та політичної сфер присвячені роботи П. Бурдє, В. Бушанського, О. Дорського, Дж. Рансьєра, К. Сартвелл, Р. Харімана, М. Ямпольського та інших.

Концепція взаємопроникнення естетичного та синергетичного принципів до аналізу як процесу творчості, так і у деяких аспектах «політичної творчості» представлена в напрямку досліджень «синергетики творчості», серед яких можна назвати роботи Л. Бергера, Т. Бистрова, І. Євіна, А. Коблякова, М. Кагана, С. Махліна, Б. Пойзнера.

Метою статті є визначити основні напрямки застосування синергетичного підходу до аналізу політико-естетичних явищ, а також огляд основних синергетичних концептів, які можуть проявити свій евристичний потенціал у дослідженні окремих феноменів, що виникають на межі перетину політичної та естетичної сфер.

Синергетика – це напрямок наукових досліджень, який спрямований на дослідження нелінійних систем, що розвиваються, ускладнюються і руйнуються під впливом двох взаємодіючих начал – порядку та хаосу, ентропії та енергії. З точки зору політичної науки, синергетична парадигма, пристосована до політичних процесів та явищ розглядається як досить продуктивна та евристична, але і тією ж мірою ризикована в силу обмеженості засобів для верифікації та прогнозування. І дійсно, синергетичний підхід долає обмеженість системного підходу, доповнюючи його глибинним розумінням природи політичних явищ, пов'язаних із самоорганізацією. Синергетичний підхід також можна продуктивно використовувати у комплексі з циклічним підходом, який досліджує проблему історичних циклів у розвитку соціальних систем різних масштабів, але не здатен пояснити, чому вибір того чи іншого варіанту розвитку складається в даний момент історичного розвитку.

Синергетика як підхід до дослідження політичних процесів та явищ, виявляє певні закономірності політичної самоорганізації, пояснює сутність та природу політичного розвитку, доповнюючи політичні категорії більш складними характеристиками, що виявлені в системі та в будь-якій людській організації, при цьому залишає велику кількість питань та невирішених проблем. Одна з головних – обмеженість можливості прогнозування певних політичних процесів, таких як напрямки розвитку політичної системи, її стагнація, деградація або крах.

В загальному вигляді синергетичний підхід до політики виходить з положення про те, що людські індивіди схильні до творення певних організаційних структур, знаходячись в постійній хаотичній взаємодії між собою [1]. Закономірності цієї взаємодії вкладаються в концепцію детермінованого хаосу, де хаос розуміється як носій зародків порядку, який поступово складається, коли системні елементи починають тяжіти до певного аттрактору. Коли певний аттрактор починає домінувати над іншими, притягуючи все більше елементів системи, виникає елементарна

організація, яка поступово набуває системних якостей у певній конфігурації, встановлюється певна форма порядку. Але ця система розглядається як проста, недосконала і вона прагне до ускладнення, розвитку, постійної трансформації в бік вдосконалення. Розвиток передбачає, таким чином, ускладнення елементів системи, що саме по собі призводить до наростання ентропійних процесів в елементах системи та прагне до хаосу. В момент граничного стану системи, коли ентропійні процеси домінують над процесами впорядкування, які їх і викликали, система проходить точку біфуркації, певну точку неповернення, після якої система назавжди втрачає свої минулі властивості, руйнуючись (входячи в стан краху) або стаючи іншою системою, з відповідними відмінними від попередньої системними параметрами. Але параметри задаються все тими ж непередбаченим чином діючими аттракторами, які переорієнтують системні елементи на інші структуроутворюючі форми порядку [2, р. 39].

Сама схема творення політичної системи (або власне будь-якої політичної організації), її розвитку та припинення існування з точки зору філософії могла б мати вигляд постійної діалектичної боротьби протилежностей, протиборство раціонального та ірраціонального; розгортання Дао, в символі якого чорна та біла рибки змикаються у єдиній межі кола; етичним лавіювання життя між двома основоположними початками буття – Добром і Злом; та навіть естетичним переживанням Прекрасного та Жахливого. Не випадково поняття «політичний конфлікт», «політична криза», «політичний крах» або «політичний скандал», «політична змова» і т.д. несуть в собі не просто констатацію перемоги хаосу, невідконтрольного інстинктивного, гріховного, недосконалого ірраціонального фактору, а саме оцінку, емоційну реакцію, переживання та навіть певне естетичне судження щодо конкретної події або навіть абстрактного поняття. В політичній науці ми стикаємось з необхідністю пояснювати, що, наприклад, політичний конфлікт має ряд конструктивних по відношенню до системи функцій, а політична криза – це один із циклів розвитку не тільки політики або економіки, але і усього живого на планеті.

Проблему наукової трактовки політологічних категорій ми лишаємо у вигляді постановки проблеми, оскільки вона вимагає особливих роз'яснень та глибокого дослідження. А основною метою даної роботи є виявити точки взаємодії, дифузії, інтеграції в рамках синергетичної парадигми політичної та естетичної сфер людського буття.

Як вже було сказано, політична система (як і будь-яка політична організація) проживає ряд станів в процесі свого життя/розвитку/становлення/трансформації (вживання відповідного терміну залежить від конкретного методологічного підходу). При чому, стан політичної кризи, який проживає система, однозначно розцінюється дослідниками як момент, в який система руйнується, оскільки її системні параметри зміщуються, а системні елементи переформатуються під впливом аттрактору (певного потенціалу нової структури, «сірої конячки»). Також, не викликає заперечень (про це свідчать конкретні дослідження в сфері політичної психології [3], що в періоди політичних криз (які іноді співпадають у часі

з соціальними, економічними, культурними і т.д.) особистість на будь-якому рівні соціальної структури відчуває цілу гамму емоцій, переживань, серед яких може бути і тривога, і підвищена емоційна чутливість, страх, гнів, прагнення до встановлення/відновлення справедливості, прагнення поборотися проти/за певну політичну ідею, силу і т.д. Політичним кризам також властиво супроводжуватись духовною кризою, ціннісною анемією, відстороненістю, втомленістю від політики або навпаки особливою збудженістю відносно політичних подій.

Існують дослідження психологів, що твердять, що рівень агресивності в поведінці людини залежить, з одного боку, від психологічних схильностей людини, а, з іншого – від конкретної ситуації. Так, флегматичний, майже роботизований у свої реакціях клерк, який раптом потрапляє у воєнний час у військові ряди, отримує зрою та право вбивати, здатен демонструвати зовсім «не характерну» для свого виховання, темпераменту і звичних моделей поведінки, агресивність, стрімкість, ризикованість, мужність і т.д. І навпаки, кризова ситуація, яка настає у людей так званого «середнього» віку, може спонукати людину до занурення в себе, психологічного регресу, апатії, а може перетворити людину на активно діючу особистість, що здатна різко змінити свій спосіб життя, свої основні заняття і т.д.

Тобто, знову на поверхні лежить проблема невизначеності напрямку основної тенденції у формуванні домінуючих масових настроїв. Але тільки на перший погляд. Оскільки ще Цицерон досліджував ораторське мистецтво як можливість і вміння переконувати людей, впливати на масові емоційні реакції в державній діяльності. Окрім того, історія являє безліч прикладів цілеспрямованого направлення масових настроїв на певну емоційну домінанту, найяскравішим прикладом якого може слугувати діяльність А. Гітлера.

Обидва приклади мають справу з реальною політикою і мають безліч наукових інтерпретацій. Але не можна ігнорувати спільне для обох – можливість використання емоційного, ірраціонального, чуттєвого аспекту людської психіки не просто в чийхось інтересах, а для створення певної моделі політичної структури, організації, політичного порядку. Слід також звернути увагу на те, що порядок ідентифікувати завжди простіше, оскільки порядок, впорядкування, структура і організація є більшою мірою матеріальними субстанціями, зафіксованими у нормах, інститутах, актах лояльної політичної поведінки і т.д. [4]. Складніше визначити прояви хаосу, наростання яких очевидно являє собою індикатор потенційно можливого кризового стану системи. Отже, порядок проявляється в нормі, ідеалі та актах людської поведінки (активної чи пасивної дії), які співвідносяться з даною нормою, ідеалом, порівнюються з ним і оцінюються як прийнятні або не прийнятні. Так, наприклад, в мистецтві радянського періоду нормальним було відображення різними засобами достоїнства праці, належності до пролетарської спільноти, лояльності вождю і т.д. При чому, мистецтво демонструвало і транслувало специфічні моделі емоцій, переживань відносно конкретного політичного об'єкту, кодуючи їх у відповідності з заданою програмою. Об'єкт: вождь – емоція: любов, відданість; об'єкт:

спекулянт, людина, яка не працює лише на фабриці з усією відданістю Батьківщині, - емоція: зневага, презирство; і т.д.

Але акти, які соціологи називають девіантними, тобто відхилення у поведінці, звичайно мали місце в даному режимі. Подарунок вождю міг мати корисливу мету (очікування високого покровительства або окреме благо у вигляді квартири чи підвищення), і бути не щирим. У самопрезентації людей, тобто у одязі, способах поведінки, в добу 80-х, наприклад, поширюється стиль зовсім протилежний сумлінному суворому робітникові, прообразу відомого радянського пам'ятника, з'являється культура «стиляг», змінюючи і зовнішній вигляд і емоційний стан «радянської людини». В сучасному суспільстві знаковим є вислів «бути в тренді», тобто слідувати нормі, ідеалу, моді.

В мистецтві, до речі, співвідношення між нормою та девіацією теж обумовлюється певним каноном, який структурує художні об'єкти в певному «тренді», який окремо можна досліджувати в рамках концепції політичної моди. А девіація, яка з'являється рано чи пізно викликає два типи реакції. Перший варіант – ігнорування, яке розраховано на створення ситуації непоміченості даного «непорозуміння», випадкового збою в системних параметрах, який є ситуативним і не вартий глибокого аналізу. Другий варіант – інтеграція, тобто звернення до акту девіації як до виклику прогресивного начала, і спроба модернізації самої норми, звичайно в канонічних нормах, але в дещо зміненому, компромісному варіанті.

Якщо подивитись на принципи політичного життя, те ж саме, що сказано про художні акти, ми можемо сказати і про політичні акти, з цілим комплексом відмінностей варіативних, що принципово не заважають нашій логіці порівняння. Отже, політика, як і естетика, функціонує в рамках розрізнення та ототожнення, диференціації між ціннісними полюсами. У випадку політики – це розрізнення між другом та ворогом (за К. Шміттом) або ідентифікація з одним з них, у випадку естетики – відповідно це розрізнення між прекрасним та огидним, гармонійним та дисгармонійним. Спільним у обох сфер є особливості сприйняття, емоцій та почуттів, які виникають в процесі розрізнення та ідентифікації з однією зі сторін даного розрізнення.

Синергетичний підхід використовується також як методологічна основа досліджень в області проектування для екстремального середовища. Якщо говорити про політику, то мова тут іде в першу чергу про екстремальні стани політичної системи, як, наприклад, стан політичної кризи. Звідси виникає ідея про можливість прогнозування та проектування («дизайну») об'єктів у середовищі, що нелінійно розвивається, в даному випадку політичної системи. Синергетичний підхід призначений в першу чергу для аналізу поведінки нелінійних систем, але він не заглиблюється в сутність процесів та явищ, що мають місце в системі, що робить синергетичну методологію дуже гнучкою та потенційно евристичною для міждисциплінарного використання. Саме тому ми можемо не вдаватись до подальших обґрунтувань виправданості прикладання описаного підходу до політичних процесів та явищ, які є аспектами розвитку політичної системи як нелінійної по суті.

В рамках проективного напрямку синергетичної парадигми оформився специфічний підхід, який умовно можна назвати «синергетикою творчості» [5]. В рамках даного підходу центральне місце посідає художній образ як явище кооперації в самоорганізаційних процесах, тобто власне синергетичний ефект. Самоорганізація в даному підході розуміється як внутрішній розвиток системи, який становить фактично процес гармонізації системи, яка може задаватись, ініціюватись зовнішньою гармонізацією, яка виступає властивістю проективних методик.

Нелінійність, за Каганом, – це «буття теперішнього організується з небуття минулого за рахунок небуття майбутнього», остання виступає при цьому рушійною силою [6, с. 101]. Візуально цей процес виглядає як дещо петлеподібне, немов знак безкінечності, де точка перетину – це теперішнє. При цьому, минуле виступає фундаментом для становлення структури, спрямованої на майбутнє, сформоване в дизайнерською проєкті.

Момент біфуркації в даному контексті передбачає можливість певного «спроектованого вибору» системою певної опорної точки – аттрактору, який будучи певним явищем, містить в собі програму процесу. Аттрактори можуть бути представлені у вигляді ключів – певні форми візуалізації майбутнього. Слід наголосити на цікавому аспекті, а саме, наявність естетичного компоненту у використанні даної методології звільняє від необхідності верифікації отриманих результатів, оскільки образ, візуалізований або вербалізований заміняє розрахунок, будучи носієм емоційних інтенцій, які актуалізуються при контакті з суб'єктом.

Але емоції самі по собі, залишаючись в особистій сфері кожної людини не представляють інтересу для політичної науки. Інша справа, тенденція у продукуванні емоцій та формування певного «тренду», емоційного настрою, масових настроїв, а найголовніше – формування на їх основі конкретних смислових та цільових установок на певну дію, тобто формування схильності користуватись певною нормою поведінки, що закріплена в ідеології, режимі, законі, інституті і т.д. Отже, переживання людьми в період критичних системних станів яскравих емоцій являє собою той самий хаос, прояви якого так складно відшукати, точніше не самі емоції, а дії людей, які починають під впливом емоцій чинити так, як вони раніше навіть не думали чинити. Але сам момент «плавки» на емоційному вогнищі старих системних параметрів (установок, стереотипів, цінностей, норм поведінки і т.д.) означає, що світло цього вогнища вже саме по собі є сходом сонця нової структури, яка сформується в результаті актуалізації аттрактору.

В утворенні політичної структури найбільш ефективним аттрактором стає той, що здатен опанувати та перепрограмувати колективні емоції. В даному випадку аттрактором може бути не політична ідеологія, конкретна політична ідея, символ або яскравий харизматичний лідер, а саме образ, емоційно привабливий, захоплюючий, доступний, однозначний в своїй домінуючій ноті, тобто з наявними владними інтенціями, такий, що реально відчувається і може бути трансльований з мінімальними втратами смислу. Навіть не скільки образ, а саме художній об'єкт, який може мати вигляд символу, гімну, аксесуару одягу, манери жестикулювати, осанки,

мови (метафори), вчинку конкретної людини, образів «нормальної» або «ненормальної поведінки». І цей художній об'єкт стає частиною системи таких об'єктів, що і складають аттрактор. «Успіх» художнього об'єкту залежить від здатності його викликати споріднену емоційну реакцію у індивідів різного психологічного складу характеру, соціального статусу, рівня освіти і т.д..

А. А. Кобляков досліджує метод естетичного моделювання. Основним мотивом творчої активності автор вважає протиріччя, яке усвідомлюючись вирішується певним чином. Естетичне моделювання в цьому аспекті складається з двох етапів: 1) виникнення протиріччя, його загострення до антитетичності (постановки проблеми); 2) віднайдення загальної (уніфікуючої) точки зору, трансформація позицій в комплементарність (вирішення проблеми) [7].

Сутністю синергетики є кооперація антагоністичних процесів, взаємна доповнюваність конкуруючих між собою структур, «...на сам кінець... консенсус і компроміс, примирення протилежностей являються в системі її (синергетики) образів, уявлень та цінностей основними параметрами порядку – як у пізнавальному, так і у аксіологічному вимірах» [8, с. 24–25]. В такому розумінні можна говорити про гармонію як фундаментальну основу як творчості, так і синергетики. Застосовуючи методологічний принцип гармонії можливим стає подолати ряд недоліків синергетичного підходу, а саме неможливості раціонального осмислення та в кінцевому рахунку прогнозування і управління об'єктів (нелінійних систем). Звичайно, це не означає, що використання принципу гармонії разом вирішує всі проблеми, мова йде про спробу раціонального моделювання творчого процесу в першу чергу як світоглядний акт.

Ще одним методологічним концептом, що розкриває евристичний потенціал у дослідженні міждисциплінарних феноменів естетики та політики є концепт фракталу. В 70-х роках вчені віднайшли образне «монтажне» і «колажне» асоціативне мислення людини на рівні функціонування мозку [9, с. 367]. Складність картини світу знаходить безпосереднє вираження в прийомах мистецтва. Використання в сучасному мистецтві методів колажа/монтажа «виявляють зв'язки різних феноменів буття, або, навпаки, контрастно-парадоксальним чином співставляють їх, побуджуючи до нового осмислення. Нерідкий їх художній парадокс алогічно поєднання елементів – приводить до нового осмислення, знаменуючи кісний перехід сприйняття» [9, с. 363]. Цей прийом достатньо широко присутній в різних видах мистецтва, «відповідає і сучасним уявленням про несумірну «поліфонію» свідомостей множини людей, як і релятивістському уявленню про людську особистість – множинності можливих її психологічних виглядів і нерідко парадоксального поєднання її властивостей» [9, с. 362]. В описаному прийомі, який застосовується у візуальному мистецтві, відображається його особлива природа, яка в термінах синергетики можна виразити поняттям фракталу. В мистецтві присутні основні функції фракталу: зламаності та симетрії, самоподібності. Фрактальність мистецтва проявляється на семантичному рівні як фрактальна недосяжна різноманітність смислів.

Ще одним поняттям синергетичного підходу, яке може бути продуктивно використано в синтетичному дослідженні політики та естетики є реплікатор. Реплікатор (від лат. *replicatio* – розгортання) можна трактувати як самовідтворювану в певних умовах, структуровану, відносно змінну інформаційну цілісність, тобто гештальт. Найпростішою логічною моделлю функціонування реплікатора може слугувати імплікація (від лат. *implicatio* – сплетення) – часто застосовувана людьми операція: if A, then B. Тут антецедент А – це певні умови, а консеквент В – це дія, яка в них відбувається, або нові умови, які породжуються А. За Д. Дойчем, реплікатор – це «об'єкт, збуджуючий певні середовища до свого копіювання» [10, с. 195].

Пойзнер Б. виділяє основні чотири властивості реплікатора: 1) реплікатор здатен конкурувати з собою подібними за максимальне число відтворень (реплікацій), розходуючи іноді значні ресурси системи; 2) в точці біфуркації реплікатор може слугувати ініціатором («суб'єктом») самоорганізації в системі; 3) в реальності реплікатор реалізується у множині форм; 4) будучи концептом, реплікатор може в залежності від науки мати різні назви [11].

Поняття реплікатора запозичене з біології, де воно означає одиницю спадкової інформації; в соціальній культурології – це культурний зразок (*cultural pattern* у А. Кребера); в етнографії – традиція; в психології – символ та архетип (за К.-Г. Юнгом); в теорії програмування – комп'ютерний вірус [12, с. 103–122]. Слід звернути увагу також на те, що в лінгвістиці репліка тор – це елементарні смисли, фундаментальні концепти; в естетиці тотожності – повтор; в алгоритмічній естетиці – структури алгоритмів художньої творчості та критики; в історії грецької античності – архе («раціонально-априорні» структури міфу); в філософії екзистенціалізму – повторення: «повторення» (*die Wiederhollung* у С. Кьєркегора) як пробудження екзистенційного існування, «засвоєння» (*das Aneignen* у М. Хайдеггера) як повторення засвоєного духовного насліддя, «відновлення» (*Wiederherstellung* у К. Ясперса) як форма, в якій присутня раніше можливість екзистенційного існування здійснюється в душі окремої людини знову [13]. В соціокультурній антропології – габітус (в термінології П. Бурдьє [14]) це структуруюча структура, тобто принцип, породжуючий та організуючий «практики та уявлення», система «когнітивних і мотивуючих структур»). Реплікатор як культурний зразок – це об'єкт будь-якої природи в сфері дії культур, з якими окремі люди або соціальні групи координують своє сприйняття, мислення, уявлення, поведінку [15, с. 36]. Отже, люди роблять вибір зі стандартних варіантів поведінки. Людська особистість – це унікальна інтерференція реплікаторів, які задають форми нашої активності, в тому числі дослідницької, художньої, глядацької, читацької, слухацької і т.д.

Даний стислий нарис основних понять та концептів синергетики, які можна використати для аналізу політико-естетичних явищ, не претендує на вичерпність та систематизованість. Адже, сама синертична парадигма проходить етап становлення та методологічного оформлення, особливо що стосується соціально-гуманітарних наук, в тому числі політичної науки. Але вже сьогодні можна говорити про ряд евристичних концептів синергетичної науки, які, будучи міждисциплінарними та в силу своєї

онтологічної специфіки можуть бути продуктивно використані в аналізі політичних явищ, особливо там, де вирішити поставлені завдання за допомогою системного методу неможливо. Це стосується в тому числі і проблем естетики політичних відносин, де досить продуктивно, на нашу думку, можуть бути використані такі концепти як аттрактор, реплікатор, фрактал, а також методи естетичного моделювання, заснованого на синергетичній парадигмі. Слід також зауважити, що можливості використання означених концептів є обмеженими самою їх специфікою, оскільки передбачають застосування точних математичних методів, яких гуманітарії часто уникають. Наша задача була означити основні напрямки подібних досліджень та сферу їх пристосування.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Венгеров А. Синергетика и политика [Электронный ресурс] / А. Венгеров – Режим доступа: narod.yandex.ru/100.shtml?spkurdyumov.narod.ru/Vengerov1.pdf (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
2. Kanikauskas S. Universalism in the light of synergetic paradigm: philosophical, social and political aspects / S. Kanikauskas // *Dialogue & Universalism* – 2003, – Vol. 13, – Issue 1/2, p.39.
3. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Д. В. Ольшанский – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 496 с.
4. Cioffi-Revilla C. Politics and Uncertainty: Theory, Models and Applications / C. Cioffi-Revilla – Cambridge University Press. – 1998. – 301p.
5. Методологический синтез: прошлое, настоящее, возможные перспективы / Под ред. Б. Г. Могильницкого, И. Ю. Николаевой. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2002. – 204 с.
6. Каган М. С. Эстетика как философская наука / М. С. Коган – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 544 с.
7. Кобляков А. А. Синергетика и творчество: универсальная модель устранения противоречий как основа новой стратегии исследований [Электронный ресурс] / А. А. Кобляков – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/Koblyakov/Sasha1.htm> (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
8. Аршинов В. И. Когнитивные стратегии синергетики / В. И. Аршинов // *Онтология и эпистемология синергетики*. – М., ИФРАН, 1997. – С. 12–25
9. Бергер Л. Г. Эпистемология искусства / Л. Г. Бергер – М., 1997.
10. Дойч Д. Структура реальности / Д. Дойч – Ижевск: НИЦ «РиХД», 2001. – 400 с.
11. Пойзнер Б.Н. О синергетическом измерении искусства. Обсуждение книги И. А. Евина «Что такое искусство с точки зрения физики?» (2000 г.). [Электронный ресурс] / Б. Н. Пойзнер – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/Poyzner1.htm> (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
12. Соснин Э. А. Лазерная модель творчества (от теории доминанты к синергетике культуры): Уч. пособие. / Э. А. Соснин, Б. Н. Пойзнер // Томск: Изд-во Том. ун-та, 1997. – 150 с.
13. Больнов О. Ф. Философия экзистенциализма / О. Ф. Больнов – СПб.: Лань, 1999. – 224 с.
14. Бурдые П. Практический смысл / П. Бурдые – СПб.: Алетейя, 2001. – 562 с.
15. Розов Н. С. Структура цивилизации и тенденции мирового развития / Н. С. Розов – Новосибирск: НГУ, 1992. – 213 с.

Полянская В. Ю., кандидат политических наук, доцент кафедры политологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (Днепр, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Возможности синергетического подхода в исследовании эстетического явления в политике.

Аннотация. *Исследуется возможность и перспективы использования синергетического подхода в исследовании политико-эстетических феноменов. Осуществляется обзор основных понятий и положений, которые можно применять для анализа междисциплинарных политико-эстетических явлений. Особое внимание уделяется концептам репликатора, фрактала и метода эстетического моделирования синергетических процессов в политике.*

Ключевые слова: *политическая эстетика, синергетика, эстетическое моделирование, политико-эстетические явления, политическое развитие, репликатор, фрактал.*

Polyanska V., PhD in political science, assistant professor of the department of political science, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Possibilities of synergistic approach in the study of aesthetic phenomenon in politics.

Abstract. *The possibility and perspectives of the synergetic approach to the political-aesthetic phenomenon application are studied. The starting point of this research is the idea, that political and aesthetical spheres have the correlations and interdependences. It's proposed the short view of the notions and concepts, which could be applied to the crossdiscipline political-aesthetical phenomenon. Special attention paid to the concepts of the replicator, fractal and the method of the aesthetical modeling of the synergetic process in the politics.*

The article focuses on synergetic principles having special ontological and epistemological dimension and on their practical application. The author used the idea that synergetic laws that can be reduced methodologically into social and political spheres. Author gives concrete examples of such reduction, like the method of the aesthetical modeling. The main sense of this method is based on the category of the harmony as a general principle of the aesthetical and political objects organization. This approach concludes two levels: firstly, some contradiction that appeared, became sharply till the problem formulation; secondly, the special point of view, transformation of the position to the complimentary, the way of the problem decision.

Concept of the fractal is used as possibility of the analysis on the semantic level the multisenses of the art and political form made artificial methods. Replicator is viewed as selfcreated in some conditions, structured, changeable informational integrity, that is "gestalt". The replicator has some special properties and could be initiator of the self-organization processes in the system and could be used as a concept in different sciences, and in politics to.

Keywords: *political aesthetics, synergetic, aesthetical modeling, political-aesthetical phenomena, political development, replicator, fractal*

УДК 32:331.105.44 (477)

Тупиця О. Л.,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри політології,

Дніпропетровський національний університет

імені Олеса Гончара

(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКИХ ПРОФСПІЛОК ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ

Анотація. *Присвячено аналізу зовнішньополітичних детермінант суспільної діяльності профспілок України, серед яких чільне місце посідають чинники європейської інтеграції. Відстоюється думка про необхідність трансформації вітчизняного профспілкового руху у відповідності із стандартами ЄС з метою збільшення його політичного впливу.*

Ключові слова: *профспілки, групи інтересів, співпраця, представництво, групова активність, політична діяльність*

Актуальність теми. У сучасних умовах можливість успішного виконання профспілками своїх безпосередніх функцій тісно пов'язана із зовнішньополітичними та зовнішньоекономічними чинниками. Дедалі відчутніше впливає на ситуацію в Україні розвиток глобальної економіки. Саме профспілки, першими у світовій практиці, стали висловлювати тривогу з приводу безконтрольних дій транснаціональних корпорацій, які ввозили капітал у країни з низькими соціальними показниками заради одержання надприбутків. При цьому профспілки розуміли й розуміють, що даний процес, у принципі, неминучий, і має аспекти не тільки негативні, але й позитивні. Об'єктивно загальмувати його неможливо. Однак вони прагнуть до того, щоб цей процес не призводив до зниження соціальних стандартів у державах-експортерах капіталу та, навпаки, сприяв підвищенню таких стандартів у країнах-імпортерах. Іншими словами – у центрі їхньої уваги боротьба з так званим соціальним демпінгом.

Як наслідок, прагнучи консолідуватися перед особою спільного супротивника, профспілкові організації стурбовані не тільки соціально-економічними, але й політичними наслідками глобалізації. Сьогоднішня ситуація така, що реалізм і трансакціонізм, інші перспективи або парадигми, часто не мають значення для світової економічної політики. Виступаючи як важливі інститути громадянського суспільства, профспілки і їхні міжнародні конфедерації послідовно вимагають суворого дотримання громадянських, політичних і соціальних прав людини в будь-якому місці земної кулі. Найцікавіший досвід вирішення проблем консолідації накопичений сьогодні в Об'єднаній Європі.

Основні положення. Останніми дослідженнями та публікаціями, де започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, є роботи

британських та американських дослідників, зокрема, Д. Стівіса та Т. Босвела [8], В. Тейта [9] та А. Тейлора [10]. У них, відповідно, розглянуті проблеми проявів глобалізації та пріоритетів розвитку світового профспілкового руху [8], надано увагу відновленню активності низових організацій робітничих профспілок [9], викладено вступ до порівняльної перспективи участі профспілок у політиці [10]. Проте, вказані дослідження висвітлюють лише окремі аспекти розвитку профспілок як суспільного явища, поверхнево торкаючись теми їх взаємин із системним виміром сучасної політики.

Невирішеною раніше частиною загальної проблеми, якій присвячується означена стаття, є зовнішньополітична детермінація політичної участі сучасних українських профспілок. Метою статті є презентація основних аспектів впливу досвіду європейського профспілкового руху на перспективи політичного зростання профспілок України. Завданнями статті є розгляд стану сучасної профспілкової активності в окремих країнах ЄС, а також визначення змісту ідейної полеміки, в якій беруть участь профспілки на політичному рівні.

У цілому, можна зауважити, що профспілкові стратегії, спрямовані на створення організаційної протидії ТНК, в існуючих на сьогоднішній день умовах можуть привести лише до створення досить хитких конструкцій, напевно чи здатних дієво протидіяти міжнародному капіталу. Це стає особливо помітно у періоди економічного спаду та зростання безробіття, які виступають у ролі свого роду каталізатора для посилення протекціоністського та націоналістичного характеру політичних дій ряду профспілок.

В основному, однак, авторитет профспілок у діалозі на рівні ЄС як і раніше, прямо залежить від позицій, які вони мають на рівні національному, а також від національних традицій ведення соціального діалогу. Зокрема, вступ до ЄС Швеції й Австрії – країн із сильними традиціями відносин соціального партнерства – не спричинив інтенсифікації колективно-договірного процесу на європейському рівні [11, с. 92]. Різниця в національних рівнях соціального забезпечення та в оплаті праці залишається істотною, погроза соціального демпінгу – реальною, а мобілізація профспілок у загальноєвропейському масштабі – важкодосяжною, що, до того ж, посилюється кризовими явищами в організації представництва інтересів найманої праці на національному рівні.

Таким чином, юніонізм на рівні ЄС, який міг би виглядати логічною відповіддю на європейську інтеграцію, досяг поки що досить обмежених успіхів. Щоправда, Європейський конгрес профспілок в останнє десятиліття підсилювався і його права розширилися. Більше того, «соціальний діалог», що заохочується Маастрихтськими соціальними протоколами, приніс на європейський міжсекторіальний рівень певне «законодавство за згодою». Відбулися й інші нововведення, такі, як інституціалізація рад Європейських робітників [4, с. 67]. Однак зробити із цього висновок про те, що це означає початок системи трудових відносин на загальноєвропейському рівні, на нашу думку, було б надмірно оптимістичним. У доступному для огляду майбутньому важко собі представити, щоб загальноєвропейські профспілки також наблизилися до того, що хоча б віддалено нагадувало їхні успіхи на

рівні окремих країн. Національні системи трудових відносин будуть займати центральне місце в майбутньому Європи.

Зовнішньополітичним викликом, що може спричинити вплив на еволюцію політичного статусу українських профспілок слід вважати також боротьбу концептуальних моделей економічного розвитку, що розгортається у сучасному глобалізованому світі, зокрема, і на рівні ЄС. Прикладом слугує активна дискусія європейських профспілок та прибічників неоліберальної парадигми розвитку світової економіки. Предметом суперечки є межі ринкової економіки [6, с. 33]. Дебатуються питання про те, які сфери життя суспільства регулюються законами ринкової економіки, а які – ні. Профспілки виходять із пріоритету суспільства над економікою, тобто із пріоритету соціального підходу над економічним. Цей приклад показує, наскільки активними можуть бути об'єднання найманих працівників у суто політичних питаннях.

Шляхом оприлюднення позиції профспілок можуть бути офіційні заяви органів управління спілок. Зокрема, у «Севільському маніфесті» Європейської Конфедерації Профспілок дається короткий опис ситуації та викликів зміни демографічної ситуації, що впливають на ринок праці [14]. Центральний орган європейського профруху визначає основні напрями подолання негативного впливу соціального демпінгу, погіршення умов праці, зростання кількості підприємств, на яких працівники не є об'єднаними у тред-юніони. Крім того, в маніфесті йдеться також про проблеми, що стосуються розвитку ЄС у цілому: стабільного інноваційного розвитку загальноєвропейської економіки, поглиблення захисту прав людини, збільшення зусиль у напрямі інтеграції між окремими регіонами та державами спільноти, подолання євро скептицизму тощо [14]. Проте, нагальним залишається й безпосередній захист прав працівників на конкретних підприємствах. За свідченням російського дослідника В. А. Новосолова «не можна зводити призначення підприємства до задоволення інтересів його господарів та акціонерів. На підприємстві проявляються різні й суперечні один іншому інтереси й погляди. Профспілкові активісти виконують свою місію, представляючи працюючих за наймом й вступаючи від їхнього ім'я у переговори із власниками підприємств» [1, с. 58].

Гостра дискусія між європейськими профспілками та неолібералами йде також щодо змін, що відбулися за останні 20–25 років у сфері трудової діяльності. У результаті численних досліджень експерти (соціологи, психологи, економісти, правознавці, історики) констатують глибокі зміни в утримуванні праці, в умовах праці й режимі роботи, у характері трудових відносин. При цьому ті самі факти й тенденції витлумачуються й оцінюються по-різному роботодавцями й профспілками [1, с. 57].

Роботодавці та їхні експерти використовують у своїх аналітичних матеріалах поняття конкурентоспроможність і гнучкість: щоб зберегти конкурентоспроможність в умовах глобалізації підприємствам доводиться проявляти гнучкість, наприклад, збільшувати обсяг виробництва при підвищенні попиту, а це можливо лише за умови, що й персонал виявить гнучкість, погоджуючись працювати надурочно або в 2–3 зміни [1, с. 60].

При скороченні попиту теж потрібна гнучкість персоналу, готовність працювати неповний робочий час, відповідно й заробляючи менше. Про те, до яких меж гнучкість припустима, і про те, яким чином її можна регулювати, підприємці звичайно умовчують.

Профспілки ЄС не виступають у принципі проти гнучкості в роботі персоналу, проти понаднормових робіт, оплачуваних за передбаченими в колективному підвищеним розцінкам. Але на відміну від роботодавців, профспілки часто використовують поняття «нестійка зайнятість» у ситуаціях, коли гнучкість фактично не регулюється і тому робить трудове життя вкрай важким, виснажливим та нестерпним [7, с. 47].

Нестійка (неповноцінна) зайнятість у формі термінових трудових угод, прийому на роботу через агентства-посередники та різного роду стажування без гарантії наступного працевлаштування, з'явилася в європейському світі праці на початку 80-х та одержала досить широке поширення в 90-ті роки.

Профспілки умотивовано бачили у поширенні нестійкої зайнятості погрозу життєвим інтересам трудящих і виступили за поліпшення діючої системи соціального захисту. Гостра дискусія між профспілковими керівниками та неолібералами має в країнах Європи публічний характер, ведеться в медійному просторі: на трибунах з'їздів і конференцій, у друкованих й електронних ЗМІ, інтернет-просторі [5, с. 78].

Важливу роль у формуванні зовнішнього чиннику тиску на політичну активність українських профспілок, на нашу думку, будуть відігравати також європейські інститути демократичного контролю в області трудових відносин.

З утворенням Європейського Союзу профспілковий рух країн-членів зустрівся із низкою викликів, що потребували адекватної відповіді. Створення інституційної структури наднаціонального законодавчого та виконавчого управління спричинило перетворення окремих аспектів економічного та правового розвитку. Зокрема, компанії різних держав спільноти отримали можливість доступу до спільного ринку, що означає вільне пересування капіталів, ресурсів та отримання прибутків без зв'язку з територіями. Законодавче забезпечення соціально-трудових відносин залишилося на колишньому національному рівні. Тому на порядку денного розвитку європейського профспілкового руху з середини 1990-х років постала необхідність утворення єдиного європейського трудового права. Як зазначає німецький експерт з розвитку профспілок В. Лехер, «в ЄС не існує загальноєвропейського рівня колективних договорів. Залишається невідомим, яким чином мають укладатися колективні угоди на рівні союзу. Наприклад, чи підлягає європейському праву загальноєвропейський страйк, чи він має розглядатися в межах національних правових систем? Який вплив справить загальноєвропейські колективні угоди на національні процеси укладення трудових угод?» [15, с. 245]. Крім правової нерегульованості перед профспілками ЄС постали проблеми взаємодії з Європейською комісією та Європейським парламентом, які мають різні повноваження. При цьому перевага в оперативності та значущості щодо

загальноєвропейських рішень належить європейському уряду. Згідно Маастрихтської угоди 1995 року, процес прийняття виконавчих та законодавчих постанов у ЄС вкладається у формулу так званого «спільного прийняття рішень» («co-decision making»), що передбачає складну та тривалу за часом процедуру узгодження позицій щодо законопроектів. Цей процес, на думку В. Лехера, відкриває перед профспілками можливість виходу на загальноєвропейський політичний рівень. Для цього, стверджує німецький аналітик, необхідним є зміна організаційної та кадрової структури Європейської Конфедерації Профспілок (ETUC – European Trade Union Confederation) у відповідності з такими напрямками, як збільшення персоналу, відповідального за політичну співпрацю з Європейським парламентом та Комісією, активізація впливу на законодавчий процес на кожній стадії ухвалення законопроектів, розширення доступу до консультацій з експертами уряду Європи, які складають законопроекти та формують політику, забезпечення секретаріатом ЄКП має консолідовану позицію національних профспілок у питанні цілеспрямованого лобізму в комітетах Європарламенту та підрозділах Єврокомісії у такий спосіб, щоб національні профцентри не здійснювали конкурентну лобістську діяльність через депутатів від європейських політичних сил [15, с. 56]. Указані заходи на сучасному етапі є повсякденною реальністю європейського профспілкового руху, чинником збільшення конкурентоздатності у відстоюванні інтересів трудящих. Профспілковий рух України, маючи перспективу політичної взаємодії з Європейськими структурами, має зосередитися на способах забезпечення внутрішньої єдності стосовно вимог та цілей, що будуть відстоюватися на міжнародному рівні.

Формування європейської системи інститутів демократичного контролю в області трудових відносин (в Європі їх називають інститути соціального діалогу) здійснювалося поетапно. До створення в 1957 р. Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), що нині має назву Європейський Союз, такі інститути функціонували в країнах Західної Європи у вигляді спеціалізованих парламентських комітетів, економічних і соціальних рад. Підписання в березні 1957 р. урядами 6 країн-фундаторок Римського договору про заснування ЄЕС поклало початок створенню регіональної системи інститутів соціального діалогу в масштабі співтовариства, першим таким інститутом став Економічний і соціальний комітет ЄЕС. Паралельно йшов процес організаційного оформлення – спочатку на рівні Співтовариства, а потім загальноєвропейському – профспілкових і підприємницьких структур. У 1974 р. була створена Європейська конфедерація профспілок (ЄКП), що в цей час поєднує майже всі національні профцентри країн Європи.

Система європейських інститутів соціального діалогу була істотно розширена в 90-ті роки. У вересні 1994 р. комісія ЄС випустила директиву №94/45/СЕ, що зобов'язує Європейські компанії із чисельністю зайнятих більше 1000 чоловік і підприємства, що мають свої, в 2-х і більше країнах ЄС створити разом із профспілками Європейські комітети із праці [13, с. 34], консультативні органи, що складаються з представників трудящих, яких менеджери компаній зобов'язані регулярно інформувати про діяльність і

плани компаній, у першу чергу в області зайнятості та професійної освіти. На початку 2006 р. з 1800 компаній, які, відповідно до вищезгаданої директиви, повинні були сформувати Європейські комітети з праці, 640 виконали розпорядження комісії ЄС. Останні компанії були найбільшими за чисельністю зайнятих, так що новою формою представництва було охоплено близько 10 млн. чоловік, або 60 % персоналу Європейських компаній [12, с. 45]. Процедура інформування представників трудящих була доповнена Комісією 2002 р. У 1998 р. Комісія ЄС ухвалила рішення щодо створення Європейських галузевих комітетів соціального діалогу, що складаються із представників профспілкових і підприємницьких галузевих європейських об'єднань. До початку 2006 р. таких комітетів налічувалося 33.

У цілому європейська система інститутів соціального діалогу, що виконують, по суті справи, функції органів демократичного контролю в області трудових відносин, забезпечує профспілки докладною та достовірною інформацією, що є передумовою їхньої ефективної діяльності.

Крім особливостей профспілкової діяльності в межах Об'єднаної Європи, слід також надати увагу тенденціям еволюції рику праці, які тісно пов'язані із специфікою соціально-економічного розвитку Старого Світу. Як указує аналітик профспілкової діяльності Т. Пато, вже 25 років виробничий сектор економіки Європи перебуває у фазі стагнації. Кардинальним чином змінилися умови праці [2]. Якщо в 1980-х роках у Німеччині 80 % робітників мали нормальні умови праці, тобто повний робочий день і безстроковий контракт, тимчасової зайнятості практично не існувало то сьогодні нормальні умови праці мають лише 50 % трудящих, і ця цифра зменшується [2]. Зростає, насамперед, число робітників, що мають неповний робочий день, додаткову працю та тимчасові контракти.

Також дедалі більше поширюється тимчасова зайнятість. Зростає число т.зв. «фрілансерів», які виконують роботу на принципах аутсорсингу на замовлення корпорацій. Ці робітники, які колись виконували ту ж роботу на умовах найму, тепер виконують її як самозайняті. Зазвичай вони працюють на ту ж компанію, що й раніше, але тепер вони абсолютно не захищені й найчастіше їхня зарплата стає нижче. Вказані тенденції серйозно впливають на «боездатність» профспілок у відповідних секторах, оскільки ці робітники вже не об'єднані у профспілки і їм складніше мобілізуватися. Те саме стосується робітників, що працюють за короткостроковими контрактами, на відрядних або тимчасових роботах.

Юніонізм на рівні ЄС, що міг би виглядати логічною відповіддю на європейську інтеграцію, досяг поки що досить обмежених успіхів. У доступному, для огляду майбутньому, важко собі представити, щоб загальноєвропейські профспілки навіть наблизилися до того, що хоча б нагадувало їхні успіхи на рівні окремих країн. Національні системи трудових відносин будуть займати центральне місце в майбутньому Європи. Вважаємо, що загальноєвропейський рівень буде скоріше доповнювати, а не поглинати їх.

Звичайно, було б помилкою представляти процес наступу неоліберальної політики економічного розвитку як результат свідомо спланованої змови

проти робітничого руху. Ми маємо тут справу, у першу чергу, із заходами капіталу, спрямованими на збільшення прибутку. Навряд чи варто особливо говорити про те, яким чином збільшення гнучкості умов праці ускладнює, а іноді й повністю блокує опір робітничого класу та профспілок.

Через негативні зміни структури праці понизилася здатність профспілкових організацій до активних дій та профспілкова свідомість у багатьох робітників.

Аналітики також вказують на падіння чисельності профспілок страйків, де брала участь тисяча або більше осіб [2]. У такій країні, як Німеччина право на страйк має суворі законодавчі обмеження. Політичні страйки взагалі заборонені, а страйки солідарності дозволяються тільки в дуже обмежених межах. Але є й такі країни як, наприклад, Франція, в яких низький рівень юніонізації не перешкодив високий страйковій активності. Але якщо розглядати Євросоюз або Зону Євро в цілому, то можна побачити, що число страйків з 1990 року неухильно падає.

Країни, що є новими членами ЄС сильно відстають за кількістю страйків. Це країни Східної Європи, які після розпаду РЄВ пережили драматичний період деіндустріалізації та розформування величезних профспілкових загонів. Низьким було число страйків у ФРН, східна частина якої пережила після падіння Стіни процес деіндустріалізації, з тими ж наслідками (високий рівень безробіття та зникнення постійної зайнятості) [4, с. 77]. Утім, треба брати до уваги й історичні особливості: у таких країнах, як Іспанія, Франція та Італія існують давні традиції профспілкової боротьби, і тому її інтенсивність майже не залежить від коливань чисельності профспілок.

Разом з тим, у скандинавських профспілках, особливо у шведських, чисельність складає 80 % робітників, при цьому частота виступів є непропорційно низькою. Це пов'язане з тим, що в корпоративній економіці профспілки беруть на себе частину завдань, які в іншій системі належали б державі. Членство у профспілці є інструментом соціального захисту, а не боротьби за трудові права [13, с. 123].

Висновки. Наведені тенденції, які мають стійкий характер, повинні ґрунтовно вивчатися українськими профспілками для того, аби забезпечити адекватну, належним чином організовану відповідь.

Таким чином, сукупність тенденцій розвитку світового профспілкового руху формує різномірні чинники зовнішнього впливу на реальні та перспективні політичні дії українських профспілок. Переважна більшість тенденцій формує напрями модернізації профспілкового руху в умовах світової економічної та політичної інтеграції. Не зважаючи на національну обумовленість моделей поведінки профспілкових об'єднань багатьох країн, інваріантним засобом пристосування організацій працівників до мінливої глобальної та регіональної (в нашому випадку – європейської) ситуації є ініціативність політичних дій, організаційна гнучкість, мобільність та здатність до інновацій, зміна масштабів питань, які порушують профспілки у суспільстві.

Зовнішньополітичними чинниками оптимізації політичного статусу профспілок необхідно розглядати євроінтеграційні процеси, розвиток

світової економіки та формування світового політичного (громадянського) суспільства. Перший з них виступає джерелом орієнтирів еволюції профспілок, оскільки стандарти охорони праці та соціального захисту впритул наближаються до кордонів України.

Розвиток світової економіки, що втілюється у процесах глобалізації детермінує долучення профспілок до світового профспілкового руху з метою координації дій та узгодження стандартів. Особливої ваги даний чинник набуває із вступом України до ВТО. Формування світового громадянського суспільства, у свою чергу, зумовлює остаточний вихід профспілок за межі вузьких соціально-економічних функцій.

Європейська інтеграція також стає джерелом вимог та нормативів, відповідність яким може вивести вітчизняну профспілкову систему на новий рівень співпраці з політикою. Разом з тим, європейський вибір України є стимулом для встановлення цінності багатьох національних особливостей та практик, співвіднесення їх з прогресивною моделлю розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Новоселов Е. И. Общественный контроль в области трудовых отношений: европейские профсоюзы дают отпор сторонникам неолиберализма / Е. И. Новоселов // Современная Европа. – 2004. – № 2. – С. 5–64.
2. Пато Т. Состояние профсоюзного движения в Европе [Электронный ресурс] / Т. Пато. – Режим доступа: http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=6256 (дата звернення 20.06.2016) – Назва з екрана.
3. Bronfenbrenner K. Global Unions: Challenging Transnational Capital Through Cross-Border Campaigns. / K. Bronfenbrenner – Edited by Alan Campbell . – New York, 2007. – 360 p.
4. Hayward J. Trade Unions and Politics in Western Europe / J. Hayward / – London, 2007. – 246 p.
5. Howell C. Trade Unions and the State: The Construction of Industrial Relations Institutions in Britain, 1890–2000. / C. Howell – Princeton, 2005. – 256 p.
6. John G. Związki zawodowe w Europe – Irlandia / G. John – Gdansk, 1998. – 268 s.
7. Naumann R. Związki zawodowe w Europe – Portugalia. / R. Naumann / – Gdansk: NSZZ “Solidarnosc”, 1998. – 284 s.
8. Stevis D. Globalization and Labor: Democratizing Global Governance / D. Stevis, T. Boswell – London, 2007. – 207 p.
9. Tait V. Poor Workers’ Unions: Rebuilding Labor from Below / V. Tait – Cambridge, 2005. – 258 p.
10. Taylor A. Trade Unions and Politics: A Comparative Introduction / A. Taylor. – NY, 1989. – 227 p.
11. The European Union and member states: towards the institutional fusion? – Manchester, 1996. – 382 p.
12. The European Union and national industrial policy. – London; New York, 1996. – 300 p.
13. The European Union: history, institutions, economics and policies. – London, 1998. – 621 p.
14. The Seville Manifesto. European Trade Union Confederation [Electronic resource]. – Access mode: www.etuc.org
15. Trade Unions in the European Union: a handbook. / Ed. by W. Lecher. – London, 1994. – 296 p.

Тупица О. Л., доктор политических наук, доцент, профессор кафедры полито-

логии, Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Политические перспективы украинских профсоюзов и тенденции развития европейского профсоюзного движения.

Аннотация. В работе проводится определение типов групп интересов, исследуются взаимосвязи различных типов групп интересов с профсоюзами. Определяются основные особенности политического сотрудничества профсоюзов и групп интересов.

Ключевые слова: профсоюзы, группы интересов, сотрудничество, представительство, групповая активность, политическая деятельность.

Tupitsa O., Doctor in political science, docent, professor of the department of political science, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Political prospects of Ukrainian trade unions and the development trends of the European trade union movement.

Abstract. The work carried out to determine the types of interest groups investigated the relationship of different types of interest groups with trade unions. The basic features of the political cooperation between trade unions and interest groups.

Key words: trade unions, interest groups, cooperation, representation, group activity, political activity

З М І С Т

ПОЛІТОЛОГІЯ

Пашенко В. І., Кравченко В. Ю.	Практика та теорія «справедливої війни» в XXI столітті	4
Тупиця О. Л.	Групи інтересів сучасного суспільства та профспілки: аспекти політичної співпраці	13
Лясота А. Є.	Групи інтересів як один з основних інститутів позапарламентського представ- ництва інтересів	20
Ставченко С. В.	Інформаційна асиметрія як технологія політичного процесу	28
Воронова Т. В., Січкаренко Є. А.	Політичний вимір діяльності профспілок у країнах Азії, Африки та Латинської Америки	34
Худик Г. О., Герман Ю. О.	Специфіка діагностики показників ефективності іміджу політичного лідера	42
Кравченко В. Ю.	Сучасні тенденції дослідження і класифікації політичного насилля	51
Полянська В.	Можливості синергетичного підходу в дослідженні естетичних явищ в політиці	60
Тупиця О. Л.	Політичні перспективи українських профспілок та тенденції розвитку європейського профспілкового руху	70

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

Кравченко В. Ю., Пащенко В. И.	Практика и теория «справедливой войны» в XXI веке	4
Тупица О. Л.	Группы интересов современного общества и профсоюзы: аспекты политического сотрудничества	13
Лясота А. Е.	Группы интересов как один из основных институтов внепарламентского представительства интересов	20
Ставченко С. В.	Информационная асимметрия как технология политического процесса.	28
Воронова Т. В., Сичкаренко Е. А.	Политическое измерение деятельности профсоюзов в странах Азии, Африки и Латинской Америки	34
Худик А. А., Герман Ю. А.	Специфика диагностирования показателей эффективности имиджа политического лидера	42
Кравченко В. Ю.	Современные тенденции исследования и классификации политического насилия	51
Полянская В. Ю.	Возможности синергетического подхода в исследовании эстетического явления в политике	60
Тупица О. Л.	Политические перспективы украинских профсоюзов и тенденции развития европейского профсоюзного движения	70

CONTENT

POLITICAL SCIENCES

Kravchenko V., Pashchenko V.	Practice and theory of «just war» in the XXI century	4
Tupitsa O.	Interest groups of modern society and trade unions: political cooperation aspects	13
Liasota A.	Interest groups as one of the extra-parliamentary institutions of interest representation	20
Stavchenko S.	Information asymmetry as a political process technology	28
Voronova T., Sichkarenko E.	Political dimension of trade unions in Asia, Africa and Latin America	34
Hudyk A., German I.	Peculiarities of diagnostic the rate of effectiveness of a political leader's image	42
Kravchenko V.	Current trends in research and classification of political violence	51
Polyanska V.	Possibilities of synergistic approach in the study of aesthetic phenomenon in politics	60
Tupitsa O.	Political prospects of Ukrainian trade unions and the development trends of the European trade union movement.	70

ISSN 2312 2714

ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ФІЛОСОФІЯ. СОЦІОЛОГІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Заснований у 1993 р.

Підсерія: Політологія

Видається українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21265 – 11065Р від 27 лютого 2015 року

Підписано до друку 17.11.2016. Формат 70х108 1/16.
Папір друкарський. Друк плоский. Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 7,35.
Тираж 50 прим. Зам. № 241.

Віддруковано в друкарні Ліра
49000, м. Дніпро, вул. Наукова, 5.
Свідоцтво ДК №188 від 19.09.2000 р.

ISSN 2312-2714

9 772312 271003

01601

